

II. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Άννας Μαρίνας Κατσιγιάννη
Υποψήφιας για τη θέση Αναπληρωτή Καθηγητή
με γνωστικό αντικείμενο
Νεοελληνική και Συγκριτική Φιλολογία
στο
Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών

Φεβρουάριος 2022

*Από τις αναφορές στο ερευνητικό και το συγγραφικό έργο, παρακάτω σημειώνονται 17 βιβλιοκρισίες/βιβλιοπαρουσιάσεις και ενδεικτικά 301 μνείες, καθώς ήταν δύσκολο να ανευρεθούν στο σύνολό τους.

K.1. ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Το πεζό ποίημα στη νεοελληνική γραμματεία. Γενεαλογία, διαμόρφωση και εξέλιξη του είδους (από τις αρχές ως το 1930), τ. Α', τ. Β' (Επίμετρο), Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2001.

Συστηματική έρευνα γύρω από το πεζό ποίημα και τη φύση του ιδιόμορφου αυτού είδους από τις αρχές ως το 1930 σε σύγκριση με τη διαμόρφωση και την εξέλιξή του στην ευρωπαϊκή γραμματεία και κυρίως στη γαλλική, αφού η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή του 19^{ου} αι. ακολουθεί κατά βάση τον λογοτεχνικό κανόνα της γαλλικής γραμματείας. Παρά το γεγονός ότι μείζονες και ελάσσονες νεοέλληνες συγγραφείς μεταφράζουν ή γράφουν πεζόμορφα ποιήματα από τον 19^ο αι., το υβριδικό τούτο είδος παρέμενε αχαρτογράφητο. Στο πρώτο, θεωρητικό κυρίως μέρος, προσεγγίζεται η αισθητική φύση του είδους και παρουσιάζεται η κριτική θεωρία, τα θεωρητικά προβλήματα του είδους, στο δεύτερο η ιστορική εξέλιξή του. Στόχος της διδακτορικής διατριβής είναι η αναίρεση του χαρακτηρισμού του ως «νόθου».

Η μελέτη αποτελεί θεωρητική, ιστορική και γραμματολογική προσέγγιση του νέου λογοτεχνικού είδους, του «ποιήματος σε πεζό» (από τον όψιμο διαφωτισμό ως τον μοντερνισμό) εντάσσεται στον χώρο της συγκριτικής φιλολογίας και διερευνά τα όρια της ποίησης με την πεζογραφία, υπό το πρίσμα της σύγχρονης θεωρίας των ειδών. Η ειδολογία αποτελεί, ως γνωστόν, σήμερα ένα από τα μείζονα ζητούμενα της συγκριτικής επιστήμης. Η εργασία αυτή αποτελεί παράλληλα μελέτη της πρόσληψης νέων ποιητικών ειδών και ιδεών στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική του 19ου και των αρχών του 20ού αι., καλύπτοντας μια μακρά περίοδο της νεοελληνικής γραμματείας. Η γένεση ενός

νέου ποιητικού είδους, του πεζόμορφου ποιήματος ή «ποιήματος σε πεζό» (μεταφράζουμε κατά λέξη τον γαλλικό μπωντλαιρικό όρο «*proème en prose*»), αποτελεί τη μεγαλύτερη επανάσταση στην ιστορία και τη θεωρία της ευρωπαϊκής ποίησης. Η μελέτη παρακολουθεί τη μεταφύτευση του νέου ποιητικού είδους στην εγχώρια λογοτεχνία επισημαίνοντας τις αντιστοιχίες της νεοελληνικής ποίησης με την ευρωπαϊκή ποίηση, πεζογραφία και ιστορία των ιδεών της εποχής (γαλλική, γερμανική, αγγλική, ιταλική). Χαρτογραφεί τη θεωρία και την ιστορία της πρόσληψης του είδους στην Ελλάδα. Διερευνά γραμματολογικά τη λογοτεχνική κριτική του πομπού στη χώρα του δέκτη, την ιδεολογική πρόσληψη και επίδραση φιλοσοφικών ιδεών και τάσεων στο νεοελληνικό πεζόμορφο ποίημα, τη σχέση του πεζόμορφου ποιήματος με τις άλλες τέχνες, ευρωπαϊκά θέματα και μοτίβα στο νεοελληνικό νεωτερικό είδος, τη μορφολογική διαμόρφωση του ποιήματος σε πεζό, τους τρόπους και τις τεχνικές του, τη σχέση του με τα αυστηρά μετρικά συστήματα, με την αρωγή της σύγχρονης θεωρίας και συγκριτολογικής προβληματικής για τα είδη και τα γένη. Προσεγγίζει ένα ζήτημα που δεν είχε ουσιαστικά συστηματοποιήσει η κριτική. Η μεταιχμιακή φύση του πεζού ποιήματος ανοίγει την κριτική συζήτηση για τη σχέση της ποίησης με την πεζογραφία, για τα δυσδιάκριτα ενίοτε όρια των δύο παραδοσιακά κυρίαρχων και αντίπαλων γενών, ιδίως κατά την περίοδο που στην ευρωπαϊκή γραμματεία εξαπλώνεται ο μοντερνισμός, ήδη από τα τέλη του 19ου αι. Η μεγαλύτερη αλλαγή στην ευαισθησία και συνεπόμενα στη μορφή της ποίησης συντελείται, ως γνωστόν, κατά την περίοδο του ρομαντισμού (ως αντίδραση στον κλασικισμό), οπότε θεσμοθετείται και φιλοσοφικά η ρήξη με τις παραδοσιακές στιχουργικές μορφές. Επιχειρεί όχι μόνο μορφολογικές, αλλά και θεματικές συγκρίσεις με τα αντίστοιχα είδη στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Εξετάζοντας γραμματολογικά, ιστορικά και θεωρητικά ζητήματα αποτελεί μια συνθετική ανάπτυξη της συνομιλίας του νεοελληνικού πεζού ποιήματος με το ευρωπαϊκό και κυρίως με το γαλλικό *proème en prose*, με στόχο να δείξει, μέσα από τη μελέτη του πεζού ποιήματος, τις σχέσεις της ελληνικής με την ευρωπαϊκή γραμματεία. Ως τον μοντερνισμό δεν είχε παραχθεί αξιόλογος νεοελληνικός κριτικός λόγος για το ποίημα σε πεζό. Το εγχείρημα της ακριβούς περιγραφής των χαρακτηριστικών του

ήταν, άλλωστε, αρκετά δύσκολο, δεδομένου ότι το πεζόμορφο ποίημα αποτελεί λογοτεχνική μορφή η οποία, δεν υποτάσσεται σε καμία εκ των προτέρων καθορισμένη νόρμα του είδους. Η μελέτη, παράλληλα, αποτελεί συμβολή στην ιστορία και τη θεωρία της νεοελληνικής ποίησης και κριτικής.

Πρόκειται επομένως για ιστορική και θεωρητική μελέτη της διαμόρφωσης των νέων ποιητικών μορφών στη δυτικοευρωπαϊκή κυρίως λογοτεχνία σε σύγκριση με τη νεοελληνική (περ. κυρίως 19^{ος}-1930). Η μελέτη κομίζει εντελώς άγνωστο και αθησαύριστο υλικό, αποτελούμενο από νεοελληνικά ποιήματα σε πεζό· αποτέλεσμα πρωτογενούς έρευνας στον περιοδικό τύπο και σε αυτοτελείς εκδόσεις. Το ποίημα σε πεζό ως είδος απουσιάζει από όλες τις υπάρχουσες ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας (σε μια νέα ιστοριογράφηση οφείλει, δηλαδή, να προστεθεί κεφάλαιο για το νεότερικό είδος, ποίημα σε πεζό, ως ενδιάμεση κατηγορία ανάμεσα στην ποίηση και την πεζογραφία. (Βλ. τόμος Β', Επίμετρο).

Στην εκτεταμένη χρονική περίοδο που εξετάζεται, κατατίθενται πολλές επιμέρους συγκριτικές προσεγγίσεις (κατά συγγραφέα δηλαδή), εστιάζοντας στην επίδραση που άσκησαν οι Γάλλοι κυρίως ποιητές στις θεματικές επιλογές των νεοελλήνων συγγραφέων (Καβάφης, Παλαμάς, και άλλοι πολλοί μείζονες και ελάσσονες), αλλά και στη μορφολογική διαμόρφωση των αντίστοιχων νεοελληνικών πεζόμορφων ποιημάτων. Παράλληλα, η μελέτη της πρόσληψης του νέου είδους εκτείνεται και στις αισθητικές - φιλοσοφικές τάσεις οι οποίες εμποτίζουν τα πεζόμορφα ποιήματα της εποχής (νιτσεϊσμός, κοσμοπολιτισμός, μπωντλαιρισμός, κ. ά.). Επιπλέον, μελετώνται και εκτίθενται αναλυτικά όλες οι επιμέρους ιδιαιτερότητες της νεοελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας όσον αφορά στην πρόσληψη του νέου είδους (λ.χ., γλωσσικό ζήτημα, δημοτικισμός και πεζόμορφο ποίημα, αισθητισμός και πεζόμορφο ποίημα, κ.ο.κ.).

Το πεζό ποίημα αποτελεί πολύμορφο, πολυμήχανο, πρωτεϊκό, αντιθετικό, αλλά και ασαφές ως προς την ειδολογική του ταυτότητα, λογοτεχνικό είδος, το οποίο

αντιστέκεται στην ειδολογική ταξινόμηση (*antigeneric genre*). Στη μελέτη τίθενται κεντρικά θεωρητικά και γραμματολογικά ζητήματα της διαμόρφωσης του λογοτεχνικού τούτου είδους στην Ελλάδα.

Μελετώντας τη νεοελληνική κριτική σύντομα γίνεται σαφές ότι παρά την πλούσια δυτικοευρωπαϊκή πεζοποιητική παραγωγή, παρά τις πολύ πρώιμες νεοελληνικές διατυπώσεις του όρου «πεζοποίησις», «πεζή ποιήσις», «ποίημα εν λόγω πεζώ», και, ακόμη, παρά τις πρώιμες μεταφράσεις έμμετρων έργων σε πεζό ή πρωτότυπων πεζών ποιημάτων που εμφανίζονταν στη νεοελληνική γραμματεία, η νεοελληνική κριτική, στην πλειονότητά της, συνέχιζε ως τον μοντερνισμό να συνδέει την ποίηση με την έννοια του έμμετρου στίχου. Ωστόσο, ήδη πολύ πριν από την επίσημη εμφάνιση του ποιήματος σε πεζό στη Γαλλία παράγεται και στην Ελλάδα μια πρώιμη ορολογία που απηχεί τη νέα αισθητική τάση. Για «πεζοποίηση» της μορφής κάνει λόγο ο Ζαμπέλιος (1852) και -ειρωνικά- ο Πολυλάς (1860): ο χαρακτηρισμός «ποίησις εν λόγω πεζώ» χρησιμοποιείται από τον Ραγκαβή, στον Βουτσιναιό Διαγωνισμό ήδη το 1874, ενώ η πλήρης απόδοση του γαλλικού όρου «*prose en prose*» απαντά το 1878 στο δοκίμιο περί πεζόμορφων μεταφράσεων του Σταμάτιου Βάλβη. Ο λόγιος νεοκλασικιστής διερωτάται για τη νομιμότητα της απόδοσης του έμμετρου λόγου σε πεζό, αλλά ακόμη και για τη δυνατότητα ύπαρξης του νέου είδους που το αποκαλεί «ποίημα εν λόγω πεζώ». Τον γαλλικό όρο θα περιλάβει σε πεζογράφημά του λίγο αργότερα και ο Βιζυηνός, στο πλαίσιο μιας αυτοκριτικής απόρριψης της προσπάθειάς του να εγκιβωτίσει στην πεζογραφική του αφήγηση ένα «ποίημα εις το πεζόν» (1883). Απ' όσο γνωρίζω, ο όρος πεζό ποίημα πρωτοχρησιμοποιείται, κατά μίμηση της γαλλικής χρήσης του όρου, από τον Δ. Αβραμιώτη, ο οποίος ονομάζει «ποίημα σε πεζό» το *Οδοιπορικόν* του Chateaubriand (1816).

Το ποίημα σε πεζό ως γραμματολογικό είδος όχι μόνο δεν είχε συστηματοποιηθεί στη συνείδηση της νεοελληνικής κριτικής, αλλά ούτε καν είχε αποτελέσει αντικείμενο μελέτης. Οι χαρακτηρισμοί «νόθο», «ερμαφρόδιτο», «υβρίδιο» κ.ο.κ., συγκαλύπτουν την έλλειψη πραγματικής διάθεσης εκ μέρους της κριτικής να διερευνήσει ένα ζήτημα ποιητικής, το οποίο εύλογα αφορούσε και την ποίηση, δεν είχε όμως σχέση με την έννοια της ποίησης όπως την προσελάμβανε

ώς τον μοντερνισμό όλη σχεδόν η επίσημη νεοελληνική κριτική· δεν είχε δηλαδή σχέση με την έννοια του έμμετρου στίχου και του ποιητικού ρυθμού, όπως γινόταν αντιληπτός πριν από την εμφάνιση του πεζού ποιήματος. Διατρέχοντας όλο τον περιοδικό τύπο του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, δεν συναντά κανείς ούτε ένα αυτοτελές κριτικό άρθρο ή μελέτημα που να αφορά στη φύση του πεζού ποιήματος ως νέου λογοτεχνικού είδους, το οποίο τροποποιεί μάλιστα ριζικά την περί ποιήσεως αντίληψή μας, ή ένα άρθρο που να αφορά στην περιγραφική έστω παρουσίαση των πασίγνωστων και πολυμεταφρασμένων πεζών ποιημάτων του Baudelaire. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι ενώ υπάρχει και στην Ελλάδα μια πρώιμη, πλούσια και αξιόλογη παραγωγή του είδους από μείζονες και ελάσσονες συγγραφείς, οι οποίοι διαλέγονται με την αντίστοιχη δυτικοευρωπαϊκή πεζόμορφη ποιητική παράδοση, κανένα πεζόμορφο ποίημα δεν υποβλήθηκε στους ποιητικούς διαγωνισμούς. Λόγω της κρατούσας νεοελληνικής κριτικής αντίληψης ότι η ποίηση γράφεται μόνο σε έμμετρο στίχο, το ποίημα σε πεζό δεν αποτέλεσε τελικά ποτέ στην Ελλάδα μέρος της ποιητικής παράδοσης, όπως συνέβη την περίοδο αυτή για όλη τη δυτικοευρωπαϊκή ποίηση.

Κατά συνέπεια, το πρώτο μείζον γραμματολογικό ζητούμενο που προέκυπτε από αυτή την κριτική εικόνα ήταν η διερεύνηση της ειδολογικής ταυτότητας του ποιήματος σε πεζό. Ακόμη και σε κάποιες πρόσφατες νεοελληνικές κριτικές μελέτες το ποίημα σε πεζό αποδίδεται με απόλυτο τρόπο στην «ελλάσσονα λυρική αφηγηματική πεζογραφία»· ωστόσο, η σύγχρονή μας θεωρία των ποιητικών ειδών προσφέρει ερμηνευτικά εργαλεία, τα οποία, με άξονα τη θεωρία περί διαλογικότητας του M. Bakhtin, επιτρέπουν, αποφεύγοντας τους απόλυτους χαρακτηρισμούς, να αντιμετωπίσουμε τα διάμεσα λογοτεχνικά είδη ως είδη διαλογικά, είδη, τα οποία αμφιρρέπουν με άνεση ανάμεσα στα δύο κυρίαρχα και παραδοσιακά αντίπαλα λογοτεχνικά γένη, την ποίηση και την πεζογραφία. Με βάση αυτή τη θεώρηση, το στοιχείο του διαλόγου στο ποίημα σε πεζό δεν ορίζεται μόνο ως μια γενική σύγκλιση των ορίων ανάμεσα στην ποίηση και την πρόζα· ορίζεται και ως ειδικότερη αντιθετική μείξη του λυρικού με το αφηγηματικό στοιχείο, αλλά και ως ετερογλωσσική συνύπαρξη στοιχείων του ποιητικού και του πεζού λόγου.

Ο διάλογος, στην περίπτωση του πρωτεύοντος αυτού ποιητικού είδους, πρέπει να οριστεί και ως διάλογος της ποίησης με τις άλλες καλές τέχνες προκειμένου να χαρτογραφηθεί με ακρίβεια η πολυσύνθετη ποιητική του. Η ποιητική του πεζού ποιήματος μας επιβάλλει να ανιχνεύσουμε τον διάλογό του με τη ζωγραφική και τη μουσική. Η ενσωμάτωση (ανα)παραστατικών στοιχείων στον λόγο, σε συνδυασμό με το ποιητικό γνώρισμα της βραχύτητας, προσδίδουν συχνά στο πεζό ποίημα τον χαρακτήρα της στιγμιαίας χωροχρονικής αποτύπωσης μιας εικόνας. Πολύ συχνά, δηλαδή, με το εικονοκεντρικό πεζόμορφο ποίημα έχει κανείς την αίσθηση της λεκτικής κατασκευής ενός μικρού πίνακα, όπου το θέμα συχνά ταυτίζεται με τον τίτλο. Ακόμη, η ρυθμική, η ορχηστρική οργάνωση του λόγου, κυρίως κατά την περίοδο του συμβολισμού, ωθεί το ποίημα σε πεζό περισσότερο προς τη μουσική διατύπωση. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό γνώρισμα της ποιητικής του είδους, εκτός από την αριστοτελικής καταγωγής αρχή της ενότητας και το κριτήριο της βραχύτητας, είναι η έλλειψη τελικού αφηγηματικού σκοπού. Έτσι το πεζόμορφο ποίημα λειτουργεί είτε ως εικόνα ή συμφωνικά, ή, στις πιο επιτυχημένες εκδοχές του, είναι δυνατόν να συμβαίνουν και τα δύο ταυτόχρονα, δεν γράφεται, όμως, για να αφηγηθεί μια μικρή ιστορία με διδακτικό ή άλλο ηθικό σκοπό.

Η κριτική σύγχυση που επικρατεί γύρω από την ειδολογική ταυτότητα του πεζόμορφου ποιήματος στην Ελλάδα, οφείλεται εν μέρει και στο γεγονός ότι το νεοελληνικό ποίημα σε πεζό αφομοίωσε στο σύνολό του περισσότερο τα περιγραφικά αφηγηματικά λυρικά μοντέλα του ευρωπαϊκού πεζόμορφου ποιήματος (τον Baudelaire, τον Oscar Wilde, τον Paul Fort, κ. ά.). Η χρήση της μεταφοράς που δημιουργεί έναν κόσμο αντιστοιχιών και καταλαμβάνει τη θέση της πλοκής, η απουσία της συνοχής, η αίσθηση της ασυνέχειας, η άρνηση του πραγματικού κόσμου, που έχει στόχο την καταστροφή της αναπαράστασης και, σε συνδυασμό με την ιδιομορφία της σύνταξης, παράγει ποιητικότητα (όπως, λ.χ., στον Rimbaud), απουσιάζουν από την πλειονότητα των νεοελληνικών ποιημάτων σε πεζό. Η έντονη αφηγηματική ροπή του νεοελληνικού πεζόμορφου ποιήματος αποτελεί έναν από τους κυριότερους λόγους που οδηγεί ακόμη και τη σύγχρονή μας νεοελληνική κριτική, να προσλαμβάνει το πεζόμορφο ποίημα ως πεζογραφία

(Απόστολος Σαχίνης, Γιάννης Δάλλας, Λιλή Ιωαννίδου), επιτείνοντας την κριτική σύγχυση ως προς την ειδολογική ταξινόμηση του ποιήματος σε πεζό. Το ανατρεπτικό και υπονομευτικό τούτο λογοτεχνικό είδος, έχει, ωστόσο, εύστοχα και έγκαιρα οριστεί από την ευρωπαϊκή κριτική ως όργανο της ειρωνικής αποδόμησης του ποιητικού κώδικα.

Στο πρώτο μέρος της μελέτης εξετάζονται θεωρητικά ζητήματα, τα οποία σχετίζονται με την πρόσληψη και την ποιητική του πεζού ποιήματος. Η μελέτη παρακολουθεί την εξέλιξη της ορολογίας και της μορφής του είδους στη νεοελληνική λογοτεχνία σε σύγκριση με τις αντίστοιχες εξελίξεις στη δυτικοευρωπαϊκή ποίηση και κριτική. Όπου κρίνεται απαραίτητο υπάρχουν αναφορές στους Γάλλους προδρόμους του είδους, τον Fénelon, τον Jean Jacques Rousseau, τον Chateaubriand, και σε άλλους συγγραφείς, οι οποίοι συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πεζού ποιήματος και εύστοχα προσλαμβάνονται από τη νεοελληνική κριτική του 19ου αιώνα ως «ποιητές». Το πεζό ποίημα ήδη κατά τον 19ο αιώνα έγινε αντικείμενο ποικίλων ιδεολογικών χρήσεων, συνδέθηκε με το γλωσσικό ζήτημα και λόγω της ελευθερίας της μορφής του θεωρήθηκε από ορισμένους κριτικούς ως «δημοκρατικότερη» μορφή έκφρασης. Η έρευνα, στον νεοελληνικό περιοδικό τύπο και στις αυτοτελείς εκδόσεις, αποκαλύπτει τους άξονες του προβληματισμού της νεοελληνικής κριτικής για τη φύση του ποιητικού λόγου και τα όρια των ειδών, ενώ, παράλληλα, δίνει μια ενδεικτική εικόνα των συζητήσεων που διεξάγονται για τις σχέσεις ποιητικής ουσίας και μορφής από τα τέλη του 18ου αι. ως το 1930. Αυτά και άλλα συναφή θεωρητικά ζητήματα, όπως η αποσαφήνιση της ποικίλης ορολογίας και των ενίοτε αντιφατικών χαρακτηρισμών που περιβάλλουν το είδος (λ. χ., «πεζή ποίησης», «πρόζα», «ρυθμικός πεζός λόγος», «λυρική πρόζα», «πεζοτράγουδο», «ποικίλα», «εικόνες», «ανάμεικτα», κ.ο.κ.), τίθενται στο θεωρητικό αυτό μέρος της διατριβής, το οποίο περιλαμβάνει χωριστό κεφάλαιο για την ποιητική του πεζού ποιήματος, όπου επιχειρείται μια πρώτη αδρομερής διάκριση του πεζού ποιήματος από άλλα συγγενή είδη, κυρίως από την ποιητική ή λυρική πρόζα. Εκεί συνοψίζονται ακόμη οι αισθητικές αρχές του είδους και οι ποιητικοί νόμοι από

τους οποίους διέπεται, περιγράφονται τα μορφο-ρυθμικά του χαρακτηριστικά, τα όρια και οι δομές, η σχέση του με τις άλλες καλές τέχνες. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί την πρώτη απόπειρα κωδικοποίησης των χαρακτηριστικών του είδους στη νεοελληνική κριτική.

Ανάμεσα σε δύο περιόδους, στην προρομαντική και ρομαντική γένεση και στη μεταρομαντική συστηματική παραγωγή και εξέλιξη του νεοελληνικού πεζού ποιήματος, χαράσσεται ένα συμβατικό όριο που διαφοροποιεί μίαν «αβέβαιη» ειδολογικά «ποιητική πρόζα» από τα αμιγή μεταγενέστερα «πεζά ποιήματα». Σε μίαν απόπειρα προσδιορισμού των μορφολογικών χαρακτηριστικών των δύο αυτών όρων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η «ποιητική πρόζα» -κατά κανόνα εκτενής- ορίζεται ως «υλικό», ως «τύπος γραφής» που μπορεί να στεγάσει διάφορα είδη και να καλύψει ένα ευρύ φάσμα πεζού λόγου με ποιητικά στοιχεία ή με ποιητικό προσωπείο (π. χ. λυρική αφήγηση, νουβέλα, επιστολή, μυθιστορία, δοκίμιο, απόσπασμα, διαλογισμός –*méditation*-, ονειροπόληση –*tênerie*-, κ.ο.κ.): ενσωματώνει ενίοτε και μετρικούς θύλακες (ή ολόκληρους έμμετρους στίχους), τονικά και τυπογραφικά-γραφηματικά στοιχεία της ποίησης (κενά διαστήματα, στίξη), καθώς και την ποιητική εικονοποιϊά και ρητορική, χωρίς όμως ν' αποτελεί άυταρκες ή αυτόνομο είδος.

Το «πεζό ποίημα» -κατά κανόνα σύντομο- οικειώνεται τα εικονοποιητικά, ρητορικά σχήματα, τα ρυθμολογικά στοιχεία και τους τρόπους της ποίησης (π. χ. αντίθεση, αποστροφή, επιφώνηση, παραλληλισμός, επανάληψη, μεταφορά, κατάχρηση, μετωνυμία: στροφικές αναλογίες, επωδός -η διάταξη σε παραγράφους συχνά υποκαθιστά τη διάταξη σε στίχους ή σε στροφές και ενότητες της έμμετρης ποίησης-, παρήχηση, εσωτερική ρίμα, στίξη, κ.ο.κ.). Η ποιητικότητά του στηρίζεται στη ρυθμική ενορχήστρωση όλων των παραπάνω στοιχείων, ενώ από την πρόζα δανείζεται μόνο το εξωτερικό - τυπομορφικό περίβλημα, αλλά αποποιείται την τρέχουσα αισθητική του πεζού λόγου, παρόλο που είναι προφανής, συχνά, η αναπαραστατική ή αφηγηματική του διάσταση. Αυτή η αντινομική συνύπαρξη ποίησης και πρόζας δίνει ειδολογική υπόσταση στο «πεζό ποίημα».

Αυτά και άλλα θεωρητικά ζητήματα και ερωτήματα προκύπτουν σχετικά με τη φύση και τη γένεση του ποιήματος σε πεζό. Πώς, λ. χ., δημιουργείται ως αυτόνομο λογοτεχνικό είδος το ποίημα σε πεζό; Αποσπάται από τα λυρικότερα μέρη της πεζογραφίας, αποτελεί μίαν αναρχική καλλιτεχνική απάντηση στις αυστηρές στιχουργικές συμβάσεις, απηχεί την ιδεολογία και τις αναζητήσεις μιας εποχής που επιδιώκει τον εξευγενισμό της πεζογραφίας μέσω της ποίησης ή ορίζεται ως τρίτο διάμεσο είδος που απεικονίζει τη ρομαντική συνένωση των αντιθέτων, της ποίησης με την πεζογραφία, της ποίησης με τη ζωγραφική, της μουσικής με την ποίηση, για να εξελιχθεί στο πλέον πολύμορφο ποιητικό είδος στην περίοδο του συμβολισμού κάτω από την επίδραση του Wagner; Όπως και αν έχει το ζήτημα, η μείξη των γενών, της ποίησης και της πεζογραφίας, στον 19ο αι., δημιουργεί μια νέα ποιητική παράδοση. Τα πεζά ποιήματα του Bertrand, του Baudelaire, του Rimbaud, του Lautréamont κ. ά., αποτελούν μια ρήξη με τον ορθολογισμό της μορφής αλλά ταυτόχρονα και με την τετριμμένη θεματολογία, και συνιστούν μίαν εξερεύνηση περιοχών της ποιητικής χώρας που ως τη στιγμή εκείνη δεν είχαν χαρτογραφηθεί, ούτε καλλιεργηθεί.

Το ποίημα σε πεζό, όπως καλλιεργήθηκε στην Ελλάδα από τις αρχές του 19ου αι. ως τον μοντερνισμό, εμφανίζεται είτε με μορφή ψαλμική και προφητική, βασισμένη στα βιβλικά εδάφια και στο ύφος των ποιητικών και αποκαλυπτικών βιβλίων της Γραφής (*Άσμα Ασμάτων, Ψαλμοί, Εκκλησιαστής, Αποκάλυψις Ιωάννου*), είτε ως αντανάκλαση (μίμηση) της μορφής και της θεματικής του ευρωπαϊκού -κυρίως του γαλλικού- «*poème en prose*». Στη μορφή πάντως του πεζού ποιήματος συχνά γίνεται ορατό το κράμα δύο παραδόσεων, της «γηγενούς» και ανατολικής με τη δυτική.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης, ο στόχος της διερεύνησης της μορφής του νεοελληνικού ποιήματος σε πεζό δεν είναι μόνο θεωρητικός, αλλά περισσότερο γραμματολογικός, καθώς δεν υπήρχε ούτε μια στοιχειώδης χαρτογράφηση του θέματος, ούτε καν ένα αξιόπιστο γραμματολογικό διάγραμμα του είδους. Με τη συστηματική έρευνα σε περιοδικές και αυτοτελείς εκδόσεις εντοπίστηκαν και

καταγράφηκαν τα πρώτα πεζόμορφα ποιήματα αλλά και η λανθάνουσα κριτικογραφία για το είδος που παρέμενε αθησαύριστη. Το δεύτερο μέρος έχει ιστορικοαισθητικό χαρακτήρα: χαρτογραφούνται οι όψεις, οι τεχνοτροπίες, τα ιδεολογικά αιτήματα του νεοελληνικού πεζόμορφου ποιήματος, οι διαφορές που παρουσιάζει το είδος σε συγγραφείς διαφορετικών εποχών και τάσεων, από τις αρχές κυρίως του 19ου αιώνα ως το 1930. Στόχος ο εντοπισμός σε αυτοτελείς εκδόσεις και στον περιοδικό τύπο θησαυρισμένων και αθησαύριστων, πρωτότυπων και μεταφρασμένων, πεζόμορφων ποιημάτων, η καταγραφή και η ειδολογική αξιολόγηση, η οποία οδηγεί σε συμπεράσματα για τη θεματική αλλά και τη ρυθμική τους οργάνωση. Τα πεζόμορφα τούτα ποιήματα συγκρίνονται με τα αντίστοιχα δυτικοευρωπαϊκά τους πρότυπα, ούτως ώστε να αποτιμηθεί η συμβολή του νεοελληνικού ποιήματος σε πεζό στην ευρωπαϊκή εξέλιξη του είδους.

Η ερμηνεία της ιδεολογικής επένδυσης των πεζόμορφων ποιημάτων παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, αφού το πεζό ποίημα, λόγω της εκτεταμένης διάδοσής του καθόλη τη διάρκεια της παραγωγής του ως τον μοντερνισμό, απορρόφησε τις πιο αντίρροπες ιδεολογικές τάσεις: την πάλη της ηθογραφίας με τον αισθητισμό, τη διαμάχη της δημοτικής γλώσσας με την καθαρεύουσα, το αίτημα για συγκρότηση εθνικής και δημοτικής πεζόμορφης παράδοσης.

Η έλλειψη κριτικού λόγου είχε ευδιάκριτες συνέπειες στην αντιμετώπιση του είδους και από τους ίδιους τους συγγραφείς, οι οποίοι ως επί το πλείστον απεισιώπησαν ή δεν περιέλαβαν τα πεζά τους ποιήματα σε αυτοτελείς συλλογές, αφού το είδος δεν καταξιώθηκε και δεν αποτέλεσε μέρος της νεοελληνικής ποιητικής παράδοσης. Έτσι, τα νεοελληνικά πεζά ποιήματα, στην πλειονότητά τους, δεν περιλήφθηκαν σε συλλογές και παρέμεναν εγκατεσπαρμένα σε δυσεύρετα ή κατεστραμμένα σήμερα περιοδικά.

Οι δυσκολίες στον εντοπισμό, αλλά και τα μεθοδολογικά προβλήματα οργάνωσης ενός τόσο πολυθεματικού υλικού ήταν ποικίλης φύσεως: εκτός από την έλλειψη θεωρητικής και γραμματολογικής υποδομής, η έλλειψη βιβλιογραφιών, φιλολογικών εκδόσεων, αλλά και το ζήτημα της ταύτισης των

ποικίλων ψευδωνύμων με τα οποία εμφανίζονται οι συγγραφείς, κατέστησε αρκετά δυσχερή και μακροχρόνια την προσέγγιση των κειμένων. Το κριτήριο που επελέγη για την κατάταξη του υλικού είναι χρονολογικό, με βάση την ημερομηνία της γέννησης των συγγραφέων και όχι της εμφάνισης του πρώτου πεζού ποιήματος. Οποιαδήποτε άλλη ταξινόμηση, λόγω των ειδικών μεθοδολογικών δυσκολιών, κρίθηκε ως επισφαλής. Μια ιδιαιτερότητα της νεοελληνικής γραμματείας είναι ότι το πεζό ποίημα καλλιεργήθηκε και από πολλούς πεζογράφους, με αποτέλεσμα στις περισσότερες περιπτώσεις να αναπτύσσεται η περιγραφική αφηγηματική τάση δυσανάλογα προς τη ρυθμική, γεγονός που κατέστησε ακόμη πιο δυσχερή την ειδολογική αξιολόγηση και την κατάταξη των κειμένων.

Επιπρόσθετα, το πεζόμορφο ποίημα αποτελεί ίσως το πιο δύσκολα προσδιορίσιμο είδος ως προς τα μορφικά του χαρακτηριστικά, αφού αποτελεί είδος σύντηξης της ποίησης με την πεζογραφία σε ποικίλες αναλογίες. Έως ότου κατακτήσει την ειδολογική του αυτοτέλεια, το πεζό ποίημα ενυπάρχει και σε άλλα συγγενή μικρά είδη (π. χ., στο ειδύλλιο, στην επιστολή, στην ονειροπόληση, στον διαλογισμό, κ. ά.). Το πεζόμορφο ποίημα είτε εγκρύπτεται στο πρώτο στάδιο της διαμόρφωσής του σε άλλα υποείδη (ειδύλλιο, επιστολή, νεκρολογία, διαλογισμός, απόσπασμα, ονειροπόληση, ημερολόγιο, κ.ο.κ.), είτε, στην περίοδο κυρίως του συμβολισμού, συγχωνεύεται ή συντήκεται με το μικρό διήγημα, το μικρό δράμα, το παραμύθι, κ.ο.κ., γεγονός που θέτει επιπλέον προβληματισμούς σε ό,τι αφορά στην ειδολογική ταύτιση, αξιολόγηση και κατάταξη των κειμένων.

Η απουσία διατύπωσης αξιόλογου νεοελληνικού κριτικού λόγου για το είδος είχε ως αποτέλεσμα και την ιστορική άγνοια των χρονικών ορίων και της εισόδου του στα νεοελληνικά γράμματα. Στο περιθώριο της έμμετρης ποίησης το έλασσον αλλά δυναμικό τούτο είδος εμφανίζεται δειλά ήδη από την περίοδο του νεοελληνικού ρομαντισμού. Το όριο της εισόδου του πεζού ποιήματος στην Ελλάδα (σύμφωνα με την κριτική μέσα της δεκαετίας του 1890 κ. ε.: Η. Βουτιερίδης, Α. Σαχίνης) πρέπει, σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης, να μετακινηθεί 60 χρόνια προς τα πίσω, τουλάχιστον στα μέσα της δεκαετίας του 1830. Αναθεωρείται, δηλαδή, η αποκλειστική θεώρηση του πεζού ποιήματος ως είδους

το οποίο αποτελεί παράγωγο του νεοελληνικού συμβολισμού και αισθητισμού. Όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, το πεζό ποίημα στην Ελλάδα καλλιεργήθηκε και κατά τον ρομαντισμό, δηλαδή στην κατεξοχήν περίοδο που νομιμοποίησε τη σύμμιξη αντίθετων και ετερογενών στοιχείων. Ξεκινώντας από την προδρομική (όσο και συζητήσιμη) περίπτωση του Σολωμού και ανασύροντας, κυρίως από τον λογοτεχνικό περιοδικό τύπο, αθησαύριστα και ειδολογικά αταύτιστα πρώιμα πεζά ποιήματα, παρατηρούμε ότι μια πρώιμη μορφή πεζού ποιήματος καλλιεργεί, μέσα από το συγγενές είδος του λυρικού ημερολογίου, πρώτος ο Π. Σούτσος. Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί, παρενθετικά, σχετικά με το ζήτημα της καλλιτεχνικής συνείδησης του Π. Σούτσου ότι το ίδιο θέμα που δημοσιεύει ως είδος λυρικού πεζού ημερολογίου, το επεξεργάζεται παράλληλα και σε έμμετρη μορφή και το δημοσιεύει με τον ίδιο τίτλο («Αγροτικάί σκηναί») στο αμέσως επόμενο τεύχος του ίδιου περιοδικού (*Αποθήκη των τερπνών και των ωφελίμων γνώσεων*). Ο Σούτσος, δηλαδή, επεξεργάζεται παραλλαγές του ίδιου θέματος σε ποικίλα μουσικά μοτίβα. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται στη συνέχεια και από άλλους συγγραφείς. Τα πρώιμα νεοελληνικά πεζά ποιήματα συμπορεύονται θεματικά και τεχνοτροπικά με τα αντίστοιχα δυτικά πρότυπά τους. Στη μελέτη διερευνάται συστηματικά και από συγκριτολογική σκοπιά η θεματική και η ποιητική του νεοελληνικού πεζόμορφου ποιήματος της εποχής του ρομαντισμού, καθώς και η συμβολή του στην ευρωπαϊκή παράδοση του είδους. Οι πρώιμες απόπειρες παραγωγής πεζόμορφου ποιητικού λόγου συνοδεύονται και ενθαρρύνονται από παράλληλες μεταφραστικές πράξεις απόδοσης μειζόνων έμμετρων έργων σε πεζό.

Κατά την περίοδο του συμβολισμού, που αποτελεί την πιο ανθηρή φάση παραγωγής του πεζού ποιήματος, εμφανίζονται διάσπαρτα στον περιοδικό τύπο πολλά πεζόμορφα ποιήματα εμποτισμένα από ποικίλους ιδεολογικούς χρωματισμούς και ενταγμένα σε ποικίλες καλλιτεχνικές τάσεις. Από τις δεσπόζουσες κατευθυντήριες ιδέες, συμπεραίνεται ότι επικρατεί ο νιτσεϊσμός και ο βαγκνερισμός, που επισκιάζουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμη και τον κυρίαρχο σε άλλες λογοτεχνίες μπωντλαιρισμό. Αξίζει να σημειωθεί πως η

αιρετική φυσιογνωμία του Oscar Wilde άφησε έντονα τα ίχνη της και στη νεοελληνική πεζόμορφη ποίηση.

Στατιστικές παρατηρήσεις σχετικές με τη θεματική αποδεικνύουν ότι επικρατεί η ερειπιολατρική τάση σε συνδυασμό με τη νιτσεϊκή νοσταλγία της αρχαιότητας. Το πεζό ποίημα συχνά οικοδομεί τη θεματική του πάνω σε δυαδικές θεματικές αντιθέσεις: το επικρατέστερο δυαδικό θεματικό μοτίβο που διατρέχει την πεζόμορφη ποίηση (κυρίως του αισθητισμού) είναι η μορφή του νιτσεϊκού Δυνατού Ερμαφρόδιτου Ανδρόγυνου, στην οποία απηχείται και η αντινομική υπόσταση του πεζού ποιήματος. Πολλά από τα αισθητιστικά πεζόμορφα ποιήματα γράφονται στο πρότυπο της στοχαστικής λυρικής πρόζας του Nietzsche, ο οποίος φαίνεται ότι αποτέλεσε, όχι μόνο ιδεολογικό, αλλά και μείζον μορφικό πρότυπο της νεοελληνικής πεζόμορφης ποίησης, το οποίο επισκιάζει ενίοτε και τον Baudelaire. Η ρομαντική λύπη, η ανία, η μελαγχολία διαποτίζουν την πεζόμορφη ποίηση: άλλα θεματικά μοτίβα αντλούνται από τη μεσογειακή φύση, με κυρίαρχο το δένδρο ως σύμβολο της γνώσης και της δημιουργίας. Από την μπωντλαιρικής καταγωγής στροφή στο θέμα της κοινωνικής ανισότητας δημιουργείται και ένα είδος νεοελληνικού «προλεταριακού» πεζόμορφου ποιήματος. Αντίθετα, η πατριδολατρική τάση και η εμφανής μίμηση του μετρικού βαδίσματος του δεκαπεντασύλλαβου διακρίνονται στα ηθογραφικά, ως επί το πλείστον, πεζόμορφα ποιήματα του δημοτικισμού. Ο αυτοπροσδιορισμός του ποιητή μέσα από ποιήματα ποιητικής, στα οποία συχνά σχολιάζεται και η αλλαγή της μορφής, είναι κοινός τόπος της πεζόμορφης ποίησης.

Στη μελέτη, για πρώτη φορά, συγκεντρώνονται από τον περιοδικό τύπο και από τις αυτοτελείς εκδόσεις τα πεζόμορφα ποιήματα που γράφτηκαν από τον ρομαντισμό ως το 1930, ενώ συλλέγεται και σχολιάζεται παράλληλα και η λανθάνουσα κριτικογραφία για το είδος που βρίσκεται ως επί το πλείστον αθησαύριστη σε άλλες μελέτες, δημοσιευμένες σε περιοδικές κυρίως εκδόσεις. Επιπλέον, περιλαμβάνονται βιβλιογραφικοί πίνακες πρωτότυπων και μεταφρασμένων πεζόμορφων ποιημάτων, οι οποίοι, ανάμεσα σε άλλα, αποτελούν δείκτες της ευρείας, της σχεδόν μαζικής διάδοσης του είδους σε ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών. Δύσκολα θα μπορούσαμε να βρούμε,

ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1920, κάποιον ποιητή, πεζογράφο, εκδότη, κριτικό ή μεταφραστή που να μην ασκεί την πένα του στο πεζόμορφο ποίημα. Οι πίνακες δηλώνουν και το ευρύ μεταφραστικό ενδιαφέρον για τη δυτικοευρωπαϊκή κυρίως πεζόμορφη ποίηση. Στους πίνακες αυτούς περιέχονται αρκετά αθησαύριστα πεζόμορφα ποιήματα γνωστών συγγραφέων (Πολέμης, Δροσίνης, Παλαμάς, Μελαχρινός, Καστανάκης, Γιοφύλλης, κ.ο.κ.), τα οποία θα μπορούσαν να περιληφθούν σε μελλοντικές φιλολογικές εκδόσεις απάντων των αντίστοιχων συγγραφέων· τέλος, επαναξιολογούνται ειδολογικά κείμενα, τα οποία ως τώρα εντάσσονταν στην πεζογραφία, βρίσκοντας τη θέση τους στον δεύτερο τόμο της μελέτης (Επίμετρο).

Παράλληλος στόχος υπήρξε η συγκρότηση μιας ανθολογίας του νεοελληνικού πεζού ποιήματος, αφού η νεοελληνική φιλολογία είναι μία από τις ελάχιστες που δεν διαθέτει αυτοτελή ανθολογία πεζόμορφης ποίησης. Η ανθολόγηση έγινε με κριτήρια όχι μόνον αισθητικά, αλλά και ιστορικά, με στόχο δηλαδή την αναπαράσταση μέσω κειμένων της εξέλιξης του είδους, των αισθητικών και ιδεολογικών ζυμώσεων της εποχής, αλλά και με στόχο την ανάδειξη της διακειμενικής θεματικής του πεζόμορφου ποιήματος.

Τα συμπεράσματα της μελέτης θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε μελλοντικές εργασίες. Θα μπορούσε να διερευνηθεί η σχέση των πεζών ποιημάτων διαφόρων συγγραφέων με το μεταγενέστερο έργο τους, το ποιητικό ή αντίστοιχα το πεζογραφικό. Αρκετοί συγγραφείς, θεωρώντας τα πεζόμορφα ποιήματα ως μεταιχμιακά αποτυπώματα ή πυκνώσεις της ευαισθησίας τους και μη εντάσσοντάς τα στο κύριο σώμα του έργου τους, αξιοποιούν τους θεματικούς πυρήνες τους σε μεταγενέστερες και ευρύτερες λογοτεχνικές συνθέσεις.

Τέλος, ένα από τα σημαντικότερα ερευνητικά ζητούμενα -έξω από τα όρια της μελέτης αυτής- είναι ο ορισμός της ποιητικής του νεοτερικού ποιήματος σε πεζό, αφού το είδος στη χώρα μας έφθασε σε καλλιτεχνική κορύφωση κυρίως κατά την περίοδο του μοντερνισμού. Το νεοτερικό ποίημα σε πεζό κάτι οφείλει στον τρόπο που καλλιέργησε το είδος ο αισθητισμός· η μεικτή καθαρεύουσα και η τολμηρή

εικονοποιία του Επισκοπόπουλου, αλλά κυρίως του Ροδοκανάκη και του Π. Γιαννόπουλου, σχηματίζουν μια γέφυρα με το νεοτερικό ποίημα σε πεζό, μια σύνδεση του συμβολισμού και του αισθητισμού με τον υπερρεαλισμό. Το νεοτερικό ποίημα σε πεζό φαίνεται να συνομιλεί και με την προγενέστερη νεοελληνική πεζόμορφη παράδοση και να μην αντλεί μόνον από τα γαλλικά υπερρεαλιστικά πρότυπα. Πρόδρομος αυτού του νεοτετικού πεζού ποιήματος στην Ελλάδα θα μπορούσε να ονομαστεί, με τα αιρετικά για την εποχή τους πεζά του ποιήματα, ο Κώστας Καρυωτάκης.

Ετεροαναφορές

1. Γ. Π. Σαββίδης, «Εκδοτικές απορίες ενός νεοελληνιστή», [1987] *Τράπεζα πνευματική*, Πορεία, Αθήνα, 1994, σ. 182.
2. Αλέξ. Αργυρίου, «Από την έμμετρη στην ελευθερόστιχη ποίηση», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 12.
3. Λίζυ Τσιριμώκου, *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία*, Άγρα, Αθήνα, 2000, σ. 225.
4. *Ενημερωτικό Δελτίο του Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.* 26 (Δεκέμβριος 2001) 104-105.
5. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Όψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2005, σ. 58-60.
6. Θάλεια Ιερωνυμάκη, *Το είδος της ωδής στη νεοελληνική λογοτεχνία (από την αρχή του 19^{ου} αιώνα έως το 1880*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, 2005, 263, σ. 533.
7. Παντελής Βουτουρής, *Αγαπημένε μου Ζαρατούστρα. Παλαμάς - Νίτσε*, Καστανιώτης Αθήνα, 2006, σ. 156, 167.
8. Ιωάννα Ναούμ «Η ποίηση έξω από τον στίχο. Ορισμένες παρατηρήσεις γύρω από το διπλό παράδειγμα των *Spleen de Paris* του Baudelaire και των τελευταίων πεζών του Κ. Γ. Καρυωτάκη», *Όσο κρατάει η ανάγνωση*, επιμ. Παν. Πίστας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 444.
9. Ιωάννα Ναούμ, *Μειδιάμα αλγεινόν (1860-1930). Ποιητική του κλαυσίγελου και ίχνη της ρομαντικής γενεαλογίας της*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, 2007, σ. 175 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή).
10. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Ειρωνικοί και αφελείς αφηγητές του Νίκου Νικολαΐδη», *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (1884-1956). Μια επανεκτίμηση του έργου του*, επιμέλεια

Λευτέρης Παπαλεοντίου, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 160.

11. Βαρβάρα Ρούσσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940)*, Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 146, 156, 259-261, 263-264, 529.

12. Ευριπίδης Γαργαντούδης, «Για τον σύγχρονο ελληνικό ελεύθερο στίχο. Η επαναφορά παραδοσιακών μετρικών σχημάτων», *Από τον μοντερνισμό στη σύγχρονη ποίηση, 1930-2006*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2007, σ. 434.

13. Α. Δ., Λήμμα «πεζό ποίημα», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, σ. 1762.

14. Νίνα (Ματρώνα) Παλαιού, «Η συνείδηση του φύλου στην πεζογραφία όπως παρουσιάζεται στα περιοδικά λόγου και τέχνης (1900-1922): Παραδειγματικές περιπτώσεις», *Η γυναικεία εικαστική και λογοτεχνική παρουσία στα περιοδικά λόγου και τέχνης (1900-1940)*, Πρακτικά Ημερίδας, επιμέλεια Σοφία Ντενίση, Gutenberg, Αθήνα, 2008, σ. 260.

15. Ζ. Ι. Σιαφλέκης, «Στα όρια των λογοτεχνικών μορφών. Διήγημα, αφήγημα, ποίημα και οι επιταγές του μοντερνισμού», στο Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού και Σοφία Ντενίση (επιμ.), *Το Διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίες. Θεωρία-Γραφή -Πρόσληψη*, Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας και Gutenberg, Αθήνα, 2009, σ. 132-133.

16. Στέση Αθήνη, *Όψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας (αρχές 18^{ου} αι.-1830): ο διάλογος της ελληνικής με τις ελληνικές και ξένες παραδόσεις στη θεωρία και την πράξη*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών, Αθήνα, 2010, σ. 215.

17. Irene Loulakaki-Moore, *Seferis and Elytis as Translators*, Peter Lang, International Academic Publishers, Bern 2010, σ. 354, 371.

18. Γιώργος Κεχαγιόγλου – Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Λευκωσία 2010, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών ΛΙ, σ. 794, 795.

19. Δημήτρης Αγγελάτος, *Η άλφα βήτα του νεοελληνιστή, Οδηγός για το εισαγωγικό μάθημα στην επιστήμη της νεοελληνικής φιλολογίας*, Gutenberg, Αθήνα, 2011, σ. 137, 144.

20. Λένα Αραμπατζίδου, *Αισθητισμός. Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος*, Μέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 38.

21. Κατερίνα Δ. Σχοινά, «Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης στην ουδέτερη ζώνη του πεζού ποιήματος. Η ποιητική των αντιθέσεων», ηλεκτρονικό περιοδικό *poeticanet*, 7 Οκτωβρίου & 17 Νοεμβρίου 2012.
22. Κατερίνα Δ. Σχοινά, «Ο αριστερός Λαπαθιώτης της πεζής ποίησης», *Η Αυγή* (28 & 30. 12. 2012).
23. Βίκυ Πάτσιου, «'Η Τέχνη έχει για κανόνα την απάτη'. Ο Πλάτων Ροδοκανάκης και το ρεύμα του νεοελληνικού αισθητισμού», *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, εκδόσεις Σοκόλη – Κουλεδάκη, Αθήνα, 2014, σ. 665.
24. Κατερίνα Δ. Σχοινά, «Η μεταιχμιακή ποιητική του 'απόρριχτου' Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό», *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014), οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία, τ. Γ'*, ΕΕΝΣ 2015, σ. 174, 176, 186.
25. Αθ. Β. Γαλανάκης, «Yvan Goll – Ε. Χ. Γονατάς: Προς μια συγκριτική ποιητική», *Σύγκριση* 26 (2016) 30.
26. Ιωάννα Ναούμ, «Στρατή Τσίρκα. NO MAN'S LAND. Δέκα [μείον ένα] κομμάτια σε πρόζα», *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου Τμήματος Φιλολογίας ΕΚΠΑ, αφιερωμένου στη μνήμη του καθηγητή Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Αθήνα, Καστανιώτης 2016, σ. 352.
27. Μαρία – Ευτυχία Τσαγανά, «Η τέχνη ως μνήμη και μνήμη: Ο τάφος ως σύμβολο ζωής στην ποίηση του Κωστή Παλαμά», περ. *fractal* (8/06/2016).
28. Σωκράτης Νιάρος, *Ο θεσμός των λογοτεχνικών βραβείων στην Ελλάδα (1910-1942)*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλολογίας, 2016-2017, 6, σ. 143, 566.
29. Παππάς, Φ., Κατσιγιάννης, Α., Διαμαντοπούλου, Λ., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2016, σ. 40. [Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/6432>]
30. Georgia Gotsi, «Tennyson in Greek Letters, 1830-1930: From *Enoch Arden* to 'Ulysses'», *The Reception of Alfred Tennyson in Europe*, edited by Leonee Ormond, Bloomsbury, London, New York, New Delhi, Sydney, 2017, σ. 303, 313, 400.

31. Βασίλειος Μακρουδήμας, *Θρησκεία και ποίηση: Η περίπτωση του Τ.Κ. Παπατσώνη*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018, σ. 65, 663.
32. Δημήτρης Αγγελάτος, «Τα πεζά ποιήματα του Π. Νιρβάνα και οι καλλιτεχνικές δικτυώσεις του Αισθητισμού», Ανακοίνωση στο Επιστημονικό Συνέδριο «Ψυχή και Λόγος. Ανακαλύπτοντας τον Παύλο Νιρβάνα (1866-1937)», Αθήνα, 5-7/10/2018, σ. 3.
33. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος. Αλληλογραφία και άλλο αρχειακό υλικό*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών -LX-, Λευκωσία, 2018, σ. 364, 669.
34. Εμμανουέλα Κάντζια, «Έστω και εις το πεζόν», *Τρεις εν πλω*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2018, σ. 64, 121.
35. Όλγα Μπεζαντάκου, *Μουσικές πρακτικές στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διακαλλιτεχνικότητα από τον συμβολισμό στον μοντερνισμό*, Edition Romiosini, Βερολίνο, 2019, σ. 19, 170-172, 209, 223, 238, 260, 565.
36. Δημήτρης Κόκορης, *Ο Καζαντζάκης ως ποιητής. Φιλοσοφική διάσταση, ρυθμική έκφραση, κριτική πρόσληψη*, Πεδίο, Αθήνα, 2020, σ. 29, 31.
37. Δήμητρα Τζουραμάνη, «Ψάχνοντας σαν τους πεζογράφους κι εγώ, στοιχεία για ένα ποίημα. Η πεζόμορφη ποίηση του Γιάννη Βαρβέρη», ηλεκτρονικό *Fractal* (22/01/2020).
38. Μαρία Αγγούρη, «Ο πεζόμορφος λόγος στην περίοδο της ωριμότητας», Αφιέρωμα: Ελένη Βακαλό, *Χάρτης* 25 (Ιανουάριος 2021)
39. Χ. Α. Καράογλου, «Ρώμος Φιλύρας, Πεζά ποιήματα», περ. *Δίοδος* 20 (Ιούνιος 2021) 55.

Κ.2. ΒΙΒΛΙΑ-ΕΠΙΜΕΛΕΙΕΣ

- 1. Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, Άρατε πύλας, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1991. Η συλλογή και το σημείωμα της επιμελήτριας περιλαμβάνονται και στα Ποιητικά Άπαντα της Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη, Δήμος Νεάπολης Κρήτης, 2005, σ. 245-331.**

Με βάση τη χειρόγραφη μορφή μιας ανέκδοτης συλλογής που απόκειται στο αρχείο της φιλόλογου – ποιήτριας, στο Ε.Λ.Ι.Α., πραγματοποιήθηκε η φιλολογική

έκδοση 58 ποιημάτων, η οποία περιλήφθηκε και στα *Ποιητικά Άπαντα* της Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη.

2. Πλάτων Ροδοκανάκης, *Μέσα στα γιασεμιά*, φιλολογική επιμέλεια Άννα Κατσιγιάννη, Αθήνα, Νεφέλη/Η πεζογραφική μας παράδοση, αρ. 51, 1995.

Πρόκειται για άγνωστο «συμυρναϊκό» διήγημα του συγγραφέα, δημοσιευμένο σε συνέχειες σε περιοδικό (1923). Η έκδοση περιλαμβάνει εισαγωγή, γλωσσάριο και ανθολόγιο κριτικών σχολίων. Το πεζογράφημα αυτό εντάσσεται στο γραμματολογικό πλαίσιο της εποχής και αξιολογείται ως σημαντικό κείμενο όχι μόνον για την αρτιότητα της αφηγηματικής του οργάνωσης και της εκφραστικής του ωριμότητας, αλλά και επειδή σηματοδοτεί μια τάση προσχώρησης του συγγραφέα στον ρεαλισμό. Το εν λόγω διήγημα, γραμμένο με λεπτή ειρωνεία, μας παρέχει πληροφορίες για τα ήθη της καλής κοινωνίας της Σμύρνης του τέλους του 19ου αι., ενώ, παράλληλα, υλοποιεί την τεχνοτροπική στροφή του συγγραφέα από τον αισθητισμό στον ποιητικό ρεαλισμό και τροποποιεί, σε σημαντικό βαθμό, την εικόνα μας για την πεζογραφία του Ροδοκανάκη.

Ετεροαναφορές

1. Α. Λ. Π., «Πλάτων Ροδοκανάκης, 'Μέσα στα γιασεμιά'. Φιλολογική επιμέλεια: Άννα Κατσιγιάννη, εκδόσεις Νεφέλη, 1995», *Ο Πολίτης* 3 (22. 4. 1995) 41.
2. Μάρη Θεοδοσοπούλου, «Με αφορμή ένα αθησαύριστο διήγημα. Πλάτων Ροδοκανάκης, 'Μέσα στα γιασεμιά'. Φιλολογική επιμέλεια: Α. Κατσιγιάννη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1995», *Η Εποχή* (7. 5. 1995) 15-16.
3. Νίκος Βατόπουλος, «Η συμυρναϊκή καθημερινότητα από τον Πλάτωνα Ροδοκανάκη. Πλάτων Ροδοκανάκης, 'Μέσα στα γιασεμιά'. Σειρά: Η νεοελληνική μας παράδοση, αρ. 51. Φιλολογική επιμέλεια: Άννα Κατσιγιάννη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1995, σελ. 97, δρχ. 1200», *Η Καθημερινή* (14. 5. 1995).
4. Αθηνά Παπαδάκη, «Το χαμένο διήγημα. Πλάτων Ροδοκανάκης, 'Μέσα στα γιασεμιά', εκδόσεις Νεφέλη», *Αυγή* (24. 7. 1995).
5. Ευριπίδης Γαργαντούδης – Δώρα Μέντη, «Πλάτων Ροδοκανάκης», στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, 1900-1914*, τ. ΙΑ', εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1998, σ. 196-197.

6. Π.Δ. Μαστροδημήτρης, *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, Δόμος, Αθήνα, 2005⁷, σ. 580.
7. Ευγένιος Δ. Μαθιόπουλος, *Η τέχνη περοφύει εν οδύνη. Η πρόσληψη του νεορομαντισμού στην Ελλάδα*, Ποταμός, Αθήνα, 2005, σ. 651.
8. Σωκράτης Νιάρος, «Τα νέα ερευνητικά δεδομένα για τον Πλάτωνα Ροδοκανάκη», *Νέοι ερευνητές. Φιλολόγοι (27 Νοεμβρίου 2008). Ιστορικοί της τέχνης (5 Νοεμβρίου 2009)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 2011, σ. 76, 79, 80, 85, 87.
9. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Ο ποιητικός ρεαλισμός του Πλ. Ροδοκανάκη. Με αφορμή την υποδειγματική έκδοση του διηγήματός του 'Μέσα στα γιασεμιά', το οποίο παρέμεινε αθησαύριστο επί 72 χρόνια [Πλάτων Ροδοκανάκης, 'Μέσα στα γιασεμιά'. Διήγημα, Επιμέλεια Άννα Κατσιγιάννη, Αθήνα, Νεφέλη, 1995]», *Η Καθημερινή* (11. 7. 1995) 10. Βλ. και «Ο ποιητικός ρεαλισμός του Πλάτωνα Ροδοκανάκη. Με αφορμή την έκδοση του διηγήματός του *Μέσα στα γιασεμιά*. Πλάτων Ροδοκανάκης, *Μέσα στα γιασεμιά* (Σμυρναϊκό διήγημα), Έκδοσις περιοδικού 'Χαραυγή' ('Βιβλιοθήκη της τσέπης, Νο 3') 1923 και *Μέσα στα γιασεμιά*, Φιλολογική επιμέλεια Άννα Κατσιγιάννη, Αθήνα, Νεφέλη ('Η πεζογραφική μας παράδοση') 1995²», *Τχνη στην άμμο. Βιβλιοκρισίες (1991-2012)*. Πεζογραφία, Ποίηση, Φιλολογία, Λογοτεχνική κριτική, Gutenberg, Αθήνα, 2014, σ. 36-39.
10. Βίκυ Πάτσιου, «'Η Τέχνη έχει για κανόνα την απάτη'. Ο Πλάτων Ροδοκανάκης και το ρεύμα του νεοελληνικού αισθητισμού», *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, εκδόσεις Σοκόλη – Κουλεδάκη, 2014, Αθήνα, σ. 665.

3. Γεράσιμος Σπαταλάς, *Η Στιχουργική Τέχνη. Μελέτες για τη νεοελληνική μετρική*, επιμέλεια Ευριπίδης Γαραντούδης – Άννα Κατσιγιάννη, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τις περισσότερες εργασίες του Γεράσιμου Σπαταλά που αναφέρονται στη θεωρία και την πράξη της νεοελληνικής μετρικής. Η βασική κριτική συνεισφορά του Σπαταλά (1887-1971) στη νεοελληνική φιλολογία έγκειται κυρίως στα μελετήματα που παρουσιάζονται στον ανθολογικό αυτό τόμο. Στην εισαγωγή των φιλολογικών επιμελητών (σ. ix-xxxix) δίνονται άγνωστα μέχρι σήμερα στοιχεία για τη ζωή και την πνευματική δραστηριότητα του Σπαταλά, προερχόμενα κυρίως από την έρευνα του αρχείου του στο Ε.Λ.Ι.Α., γίνονται κριτικές παρατηρήσεις για τα εκδιδόμενα κείμενα και αποτιμάται η σημαντική συμβολή του Σπαταλά στη διαμόρφωση της ελληνικής μετρικολογικής θεωρίας του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Δύο είναι τα γενικά αντικείμενα των

μελετημάτων του Σπαταλά που περιλαμβάνονται στον τόμο. Το πρώτο είναι η προσωδιακή βάση και τα γενικά χαρακτηριστικά των νεοελληνικών στίχων, τόσο της δημοτικής, όσο και της έντεχνης έμμετρης ποίησης. Το δεύτερο είναι η στιχουργική-αισθητική προσέγγιση συγκεκριμένων νεοελλήνων ποιητών, προερχόμενων ιδίως από τον χώρο της επτανησιακής ποίησης του 19ου αιώνα (Σολωμός, Κάλβος, Μαβίλης κ.ά.). Στο Επίμετρο του τόμου δημοσιεύεται η Βιβλιογραφία των μετρικών μελετών του Σπαταλά (πρόκειται για τη δημοσίευση, Κ3, αρ. 8, σε επεξεργασμένη μορφή). Το βιβλίο κλείνει με ευρετήρια ονομάτων και μετρικών όρων και αποτελεί προϊόν των εργασιών του ερευνητικού προγράμματος «Αρχείο Νεοελληνικής Μετρικής» (Συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, Ε).

Ετεροαναφορές

1. Δημήτρης Κονιδάρης, «Ο 'μετρικός' Σπαταλάς», *Ενημέρωση* (Κέρκυρας), 23. 4. 1997.
2. Κατερίνα Κωστίου, «Στιχουργική τέχνη και νεοελληνική μετρική», *Η Καθημερινή* (4. 5. 1997).
3. Σταύρος Ζουμπουλάκης, «Γεράσιμος Σπαταλάς (1887-1971)», *Νέα Εστία* 1707 (Δεκέμβριος 1998) 1313.
4. Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Εισαγωγή στην ποίηση του Σολωμού. Επιλογή κριτικών κειμένων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, σ. 476.
5. Περικλής Παγκράτης, «Αθησαύριστα κερκυραϊκά δημοσιεύματα για τον Μαβίλη. Από τον θαυμασμό στην αμφισβήτηση», *Πόρφυρας* 91 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1999) 96. [Αναδημοσίευση: *ΣΤ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997, Πρακτικά*, Τόμος τέταρτος, Τέχνες-Φιλολογία, Αθήνα, Κέντρο Μελετών Ιονίου - Εταιρεία Ζακυνθιακών Σπουδών 2004, σ. 323.]
6. Μαρία Τσούτσουρα, «Δύο πτυχές της σονετογραφίας. Από τον γαλλικό παρνασισμό στην τεχνική του Μαβίλη», *Λορέντζος Μαβίλης, προσλαμβάνουσες και πρόσληψη*, *Πόρφυρας* 91 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1999) 10.
7. Γιώργος Βελουδής, *Ο Σολωμός των Ελλήνων. Εθνική ποίηση και ιδεολογία: Μια πολιτική ανάγνωση*, Αθήνα, Πατάκης, 2004, σ. 259.
8. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, *Ο Παλαμάς και η κρίση του στίχου*, Νεφέλη, Αθήνα, 2007, σ. 51, 169.
9. Λίλια-Άννα Διαμαντοπούλου-Hirner, «Ποιητικά παίγνια τον 19^ο αιώνα: Παραδείγματα σχηματικής ποίησης στις νεοελληνικές μετρικές και στιχουργικές του Χ. Μεγδάνη (1819) και του Π. Γριτσάνη (1891)», *Κονδυλοφόρος* 7 (2008) 26, 38.
10. Ελένη Πολίτου –Μαρμαρινού, *Συγκριτική Φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη*, *Ελληνικά Γράμματα*, Αθήνα, 2009, σ. 230.

11. Σωκράτης Νιάρος, «Η “επαναμάγευση” του ποιητικού λόγου», *Πόρφυρας*, (Αφιέρωμα στον Νάσο Βαγενά) 130 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2009) 435.
12. Δημήτρης Αγγελάτος, *Το έργο του Διονυσίου Σολωμού και ο κόσμος των λογοτεχνικών ειδών*, Gutenberg, Αθήνα, 2009, σ. 522.
13. Ιωάννα Ναούμ, «Με...χάρη και ‘σπουδές’: Πώς η ποίηση μας μαθαίνει ανάγνωση», *The Athens Review of Books* 19 (Ιούνιος 2011) 31.
14. Δημήτρης Αγγελάτος, *Η άλφα βήτα του νεοελληνιστή. Οδηγός για το εισαγωγικό μάθημα στην επιστήμη της νεοελληνικής φιλολογίας*, Gutenberg, Αθήνα, 2011, σ. 145.
15. Ελένη Πολίτου – Μαρμαρινού, «Ο διασκελισμός», *Ωσάν χαράς ιδέα. Η ποιητική γραμματική του Ανδρέα Κάλβου*, Gutenberg Αθήνα, 2011, σ. 74.
16. Παππάς, Φ., Κατσιγιάννης, Α., Διαμαντοπούλου, Λ., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2016, σ. 40. [Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/6432>]
17. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Δύο Επτανήσιοι μεταφραστές του Ugo Foscolo μεταξύ Ζακύνθου, Κέρκυρας και Αθήνας», *Ούγκο Φόσκολο, 190 χρόνια από τον θάνατό του*, Δημήτρης Αρβανιτάκης (επιμέλεια), Πολιτιστικός Σύλλογος Ζακύνθου “Ούγκος Φώσκολος”, Περιφέρεια Ιονίων Νήσων- Περιφερειακή Ενότητα, Ζάκυνθος, 2017, σ. 65.

4. Νέοι Ρυθμοί. Μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό (1926-1929). Παρουσίαση: Νάσος Βαγενάς, Ευρετηρίαση: Άννα Κατσιγιάννη, Δράμα, Δημοτική Επιχείρηση Κοινωνικής Πολιτιστικής και Τουριστικής Ανάπτυξης, Δήμος Δράμας, 1998.

Επανεκδόση ενός νεοτερικού, για τα δεδομένα της εποχής, και δυσεύρετου τοπικού περιοδικού, με αναλυτικούς κατά περιεχόμενα και συγγραφείς πίνακες: Πίνακες περιεχομένων κατά τεύχη, Πίνακα περιεχομένων κατά συγγραφείς: Έλληνες συνεργάτες – Μεταφραζόμενοι συγγραφείς, Πίνακα προσώπων για τα οποία γίνεται λόγος.

Ετεροαναφορές

1. Μ. Θεοδοσοπούλου, «Ένα περιοδικό στη Δράμα του Μεσοπολέμου. ‘Νέοι Ρυθμοί’. Μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό 1926-1929, ΔΡΑΜΑ. Παρουσίαση: Νάσος Βαγενάς. Ευρετηρίαση: Α. Κατσιγιάννη. Εκδ. Δημοτική Επιχείρηση κοινωνικής πολιτιστικής και τουριστικής ανάπτυξης, Δήμος Δράμας», *Η Εποχή* (12. 7. 1998) 19-20.

2. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Ένα αξιόλογο περιοδικό της ελληνικής περιφέρειας. 'Νέοι Ρυθμοί', Δράμα 1926-1929, Παρουσίαση: Νάσος Βαγενάς. Ευρετηρίαση: Α. Κατσιγιάννη, Δήμος Δράμας, 1998», *Πόρφυρας* 92 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1999) 220-221.

3. Δημήτρης Κόκορης, «Ο Γιώργης Σημηριώτης και ο Γιώργος Φιλανθίδης ως μεταφραστές ενός ποιήματος του Μπωντλαίρ», *Νέα Εστία* 1729 (Δεκέμβριος 2000) 985.

5. [Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Βιβλιογραφία Νεοελληνικής μετρικής, Διεύθυνση ερευνητικού προγράμματος «Αρχείο νεοελληνικής μετρικής»: Νάσος Βαγενάς, Έλεγχος και επιμέλεια έκδοσης της Βιβλιογραφίας: Ευριπίδης Γαραντούδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000, σσ. 396.

Ο τόμος αποτελεί προϊόν του ερευνητικού προγράμματος «Αρχείο Νεοελληνικής Μετρικής», οι εργασίες του οποίου διήρκεσαν από τον Ιανουάριο 1990 ως τον Απρίλιο 1997. Αποτελεί ένα είδος καταλόγου του Αρχείου Νεοελληνικής Μετρικής, το οποίο απόκειται στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών στο Ρέθυμνο. Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει όλα σχεδόν τα κείμενα που βιβλιογραφούνται στον παρόντα τόμο σε έντυπη, φωτοτυπημένη ή φωτογραφική μορφή και βρίσκεται στη διάθεση κάθε ενδιαφερόμενου μελετητή (Συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, Ε). Η διάρθρωση της ύλης της Βιβλιογραφίας έχει ως εξής: Πρόλογος (του Νάσου Βαγενά)· Εισαγωγή (του Ευριπίδη Γαραντούδη)· Μέρος πρώτο: Βιβλία: Α. Νεοελληνικές μετρικές - στιχουργικές. Β. Συνοπτικά εγχειρίδια νεοελληνικής μετρικής. Γ. Βιβλία για τη νεοελληνική μετρική. Μέρος δεύτερο: Νεοελληνικά μετρικά κείμενα: α) Κείμενα Ελλήνων συγγραφέων. Παράρτημα: Ιστορίες νεοελληνικής λογοτεχνίας. β) Κείμενα ξένων συγγραφέων. Πίνακας χρονολογιών. Ευρετήριο μετρικών θεμάτων. Κατάλογος περιοδικών που αποδελιτώθηκαν].

Ετεροαναφορές

1. Αντεια Φραντζή, «Ο χαρτοκόπτης», *Αντί* 727 (15 Δεκεμβρίου 2000) 64.

2. Άννα Κατσιγιάννη, «Σκιαγραφώντας το πορτρέτο της νεοελληνικής κριτικής», *Μικροφιλολογικά* 9 (Άνοιξη 2001) 27.

3. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Συλλογική εργασία υποδομής. Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Βιβλιογραφία Νεοελληνικής Μετρικής, επιμέλεια έκδοσης Ευριπίδης Γαργαντούδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000, σ. 400», *Υλαντρον 2* (Μάιος 2002) 160-162.
4. Μιχαήλ Πασχάλης, «Τα Βουκολικά του Αλέξανδρου Ραγκαβή: η αναβίωση ενός είδους και οι περιπέτειες του τονικού δακτυλικού εξάμετρου», *Κονδυλοφόρος 5* (2006) 83.
5. Αφροδίτη Αθανασοπούλου, «Μια λύση στο πρόβλημα της ονομασίας των νεοελληνικών στίχων στην παραδοσιακή έμμετρη ποίηση», *Μικροφιλολογικά 21* (Άνοιξη 2007) 42.
6. Λίλια-Άννα Διαμαντοπούλου-Hirner, «Ποιητικά παίγνια τον 19ο αιώνα: Παραδείγματα σχηματικής ποίησης στις νεοελληνικές μετρικές και στιχουργικές του Χ. Μεγδάνη (1819) και του Π. Γριτσάνη (1891)», *Κονδυλοφόρος 7* (2008) 7.
7. Αλέξης Πολίτης, «Εν μέτρω Σαπφικώ. Αρχαία μέτρα, αρχαία γλώσσα και ποιητική πράξη στις αρχές του 19ου αιώνα», *Κονδυλοφόρος 7* (2008) 181.
8. Βαρβάρα Ρούσσου, «Η πρόσληψη του ελεύθερου στίχου ως νεοτερικού στοιχείου από την κριτική (1920-1930)», *Η νεοτερικότητα στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική του 19ου και του 20ού αιώνα. Πρακτικά της ΙΒ' επιστημονικής συνάντησης του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών αφιερωμένης στη μνήμη της Σοφίας Σκοπετέα* (Θεσσαλονίκη, 27-29 Μαρτίου 2009), Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, Περίοδος Β', Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, Τόμος Δωδέκατος 2010, σ. 234.

6. Στέλιος Λύτρας, *Τα Ποιητικά*, Αθήνα, Πατάκης, 2000.

Φιλολογική επιμέλεια της ανέκδοτης ποιητικής συλλογής *Θρίαμβος και αποθέωση της Μαρίας των Μεδίκων*. Η έκδοση των ποιημάτων πραγματοποιήθηκε με βάση τα χειρόγραφα του ποιητή που φυλάσσονται στο αρχείο του· με βραχύ επιλογικό σημείωμα παρουσιάζεται η ανέκδοτη συλλογή.

Ετεροαναφορές

1. Γιώργος Μαρκόπουλος, «Για τον Στέλιο Λύτρα», *Η Λέξη 159-160* (Σεπτ.-Δεκ. 2000) 830-831.

2. Κωνσταντίνος Βάσσης, «Στέλιου Λύτρα, *Τα Ποιητικά*. Ποήματα, Πατάκης, 2000», *Νέα Πορεία* (Ιούλ.-Σεπτ. 2002) 226-228.

3. Γιώργος Βέης, «Στέλιος Λύτρας: *Τα Ποιητικά*», εφημ. *Σημαία* (26. 8. 2002)

ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΟΝΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

7. Άννα Κατσιγιάννη, Κατερίνα Κωστίου (επιλογή - επιμέλεια), *Πορτρέτο του συγγραφέα ως κριτικού. Ανθολογία κριτικών κειμένων και Εργογραφία Άρη Μαραγκόπουλου, ΕΑΤΤ και Τόπος, Αθήνα 2020.*

Ο τόμος εγκαινιάζει τη σειρά «Εξ Αρχείων» του Εργαστηρίου Αρχαικών Τεκμηρίων και Τύπου (ΕΑΤΤ) του Πανεπιστημίου Πατρών. Πρόκειται για επιλογή κριτικών κειμένων του Άρη Μαραγκόπουλου για τη λογοτεχνία ή για λογοτεχνικά κινήματα (Σολωμός, Βιζυηνός, Παπαδιαμάντης, Σεφέρης, Εμπειρικός, Τσίρκας, ευρωπαϊκός ρομαντισμός, μεταμοντέρνο, κ.ο.κ.), συνοδευόμενη από την Εργογραφία του. Η Εργογραφία έχει συνταχθεί χρονολογικά με κριτήριο την ανάδειξη της συμπόρευσης λογοτεχνίας και κριτικής στο έργο του και της συμβολής του ως κριτικού.

Ετεροαναφορές

1. Μαρία Λούκα, «Άρης Μαραγκόπουλος: ‘Το κράτος έχει γίνει χωροφύλακας της καθημερινότητας μας’», ηλεκτρονικό περιοδικό *Propaganda* (18/12/2020).

2. Ματίνα Παρασκευά, «Στο κριτικό εργαστήρι του συγγραφέα», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης* (21/04/2021).

8. Κωνσταντίνου Θεοτόκη, *Αντιφεγγίδες*, φιλολογική επιμέλεια Άννα Κατσιγιάννη, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα, 2022. [Το βιβλίο κατατίθεται σελιδοποιημένο· επισυνάπτεται βεβαίωση].

Ένα πρώτο δείγμα αυτού του σημαντικού έργου είχα παρουσιάσει σε αφιέρωμα του περ. *Πόρφυρας* στον κερκυραίο συγγραφέα, το 1991 (βλ. Κ.3, 7 και 24. Πρβλ. και 16). Ύστερα από αίτημα του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων η

έκδοση αυτού του άγνωστου έργου εντάχθηκε στη σειρά των *Απάντων* του Θεοτόκη.

Το έως σήμερα άγνωστο, στο σύνολό του, νεανικό βιβλίο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, με τίτλο *Αντιφεγγίδες* (1895), το οποίο απόκειται, σε χειρόγραφη μορφή, στο αρχείο του συγγραφέα, στους Καρουσάδες (Κέρκυρας), αποτελεί ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά ελληνικά δείγματα ποίησης γραμμένης σε πεζό. Περιέχει δώδεκα εκτενή και με συμπαγή υφολογική ενότητα πεζά ποιήματα, που κινούνται στο κλίμα του παρνασσιισμού, του συμβολισμού και του αισθητισμού, με έντονα παγανιστικά θεματικά στοιχεία. Στις *Αντιφεγγίδες*, έργο που ενσωματώνει περισσότερο την αρμονία, τον ρυθμό και τη μουσική υποβολή, σε σύγκριση με τα νεοελληνικά δείγματα πεζόμορφων ποιημάτων της εποχής, ο συγγραφέας φιλοδοξεί να ανασυστήσει και να υμνήσει το πνεύμα της ένδοξης αρχαιότητας, σ' έναν χορό από θεούς, νύμφες και αλλεπάλληλες μεταμορφώσεις, όπου διαπλέκονται ταυτόχρονα παλιές κερκυραϊκές ιστορίες και παραδόσεις με λεξιλόγιο έντονα λυρικό και απόηχους νιτσεϊκούς. Οι *Αντιφεγγίδες* κινούνται στο σημείο εκείνο όπου η ιστορία συναντά τη μυθολογία υπό την άγουρη, αλλά γεμάτη σφρίγος, ποιητική πένα ενός συγγραφέα που σύντομα θα προσχωρήσει στον κοινωνικό ρεαλισμό εξελισσόμενος σε έναν από τους σημαντικότερους πεζογράφους μας. Το βιβλίο αυτό ως ενδιάμεσος σταθμός ανάμεσα στην ιστορικού τύπου ποιητική αφήγηση και τη ρεαλιστική πεζογραφία είναι σημαντικό, γιατί τροποποιεί ως ένα βαθμό την εικόνα του Θεοτόκη, φωτίζοντας περισσότερο την ποιητική του πτυχή. Η έκδοση περιλαμβάνει και εισαγωγή, όπου τα πεζόμορφα τούτα ποιήματα εντάσσονται ειδολογικά και γραμματολογικά στην ιστορία όχι μόνο του ελληνικού αλλά και του ευρωπαϊκού ποιήματος σε πεζό λόγο. Η έκδοση, εκτός από τα κείμενα και την εισαγωγή, περιλαμβάνει γλωσσάριο και ανθολόγιο κρίσεων και μαρτυριών.

9. Άννα Κατσιγιάννη, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Gutenberg, Αθήνα, 2022. [Το βιβλίο κατατίθεται σε μορφή pdf· επισυνάπτεται βεβαίωση].

Το βλέμμα γυμνάζεται καθημερινά στην παρατήρηση και την ιχνηλάτηση του συμπαντικού επιστητού –ορατού και αοράτου κόσμου–, με τα σύνθετα εργαλεία της θετικής επιστήμης, της κβαντικής φυσικής αλλά και της ενόρασης· εξίσου διαλεκτικά και αναλογικά ασκείται στον πνευματικό κόσμο. Η ‘σχεδία του λόγου’ –ποιητικού και πεζού–, αρθρώνεται στη διαχρονία από συγγραφείς διαφορετικών περιόδων, τεχνοτροπιών και εθνικών προελεύσεων. Σε ό,τι αφορά στη μελέτη της λογοτεχνίας, το ερμηνευτικό βλέμμα ασκείται πλέον πιά συνθετικά με τη χρήση των σύγχρονων μεθόδων της συγκριτικής γραμματολογίας, η οποία τείνει στην ουμανιστική, οικουμενική, ει δυνατόν, συγκριτική ποιητική. Η υπέρβαση του εθνικού οδηγεί επομένως και στη διερεύνηση της μεθορίου που καθιστά τη γλώσσα, τις μορφές, τα είδη, τις τέχνες, τους τόπους και τους τρόπους, διαπερατά ‘υποκείμενα εν κινήσει’. Οι διαρκείς και αλληπάλληλες μεταμορφώσεις και διασταυρώσεις υπογραμμίζουν το ‘πλήθος των συσχετίσεων’, τη διαπερατότητα των συνόρων, τα διαμπερή, θα λέγαμε, όρια πανάρχαιων και –άρα υπέργηρων– λογοτεχνικών δομών, τρόπων και τόπων.

Το βιβλίο περιλαμβάνει μελέτες, οι οποίες συγκροτούν τις παρακάτω ενότητες ως εξής:

Εισαγωγή

Ι. Καλλιτεχνικοί υβριδισμοί – η συναίρεση των τεχνών

1. Η μυθοποίηση της Ρωσίας και ο συγχρονισμός των τεχνών στο ‘Αμούρ-Αμούρ’ του Ανδρέα Εμπειρικού, [Κ.3, αρ. 41].
2. Ευτοπία (;) και προσωπική μυθολογία: διακαλλιτεχνική αφήγηση και ανακατασκευή της παράδοσης στο *Ες Ες Ες Ερ Ρωσία* του Ανδρέα Εμπειρικού, [Κ.3, αρ. 48].
3. Νεοελληνικός ‘Βαγνερισμός’. (Ο Βάγκνερ στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική – ‘θέματα για ξετύλιγμα’), [Κ.3, αρ. 26].

4. Ο Βάγκνερ στο πρώιμο αφηγηματικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη, [Κ.3, αρ. 31].

II. Όψεις του λυρισμού – μούσα πεζόμορφη

1. Ο Παλαμάς και η πεζόμορφη ποίηση, [Κ.3, αρ. 14].
2. Πτυχές του καβαφικού μοντερνισμού: Τα 'αποσιωπημένα' πεζά ποιήματα, [Κ.3, αρ. 18].
3. Η διαμόρφωση μιας νέας ποιητικής συνείδησης στην Ελλάδα. Μεταφράσεις έμμετρων έργων σε πεζό κατά τον 19ο αιώνα, [Κ.3, αρ. 19].
4. Μορφικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική ποίηση του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, [Κ.3, αρ. 5].

III. Εκλεκτικές συγγένειες

1. Άγγελος Σικελιανός και Maurice de Guérin, [Κ.3, αρ. 27].
2. Άγγελος Σικελιανός και Paul Claudel, [Κ.3, αρ. 45].
3. Και πάλι για τα πεζόμορφα ποιήματα: Νίκος Νικολαΐδης και Oscar Wilde: Συγκλίσεις, οσμώσεις και αποκλίσεις στο πλαίσιο του βικτωριανού αισθητισμού, [Κ.3, αρ. 28].
4. Μεταπλάσεις του αρχαίου μύθου. Ο Ίκαρος στη νεοελληνική ποίηση, [Κ.3, αρ. 21].

IV. Διαπολιτισμικές σχέσεις. Τόποι της διχοτόμησης και γέφυρες της γραφής

1. Αίμος. Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης. Βαλκανικές γραφές: Μυθιστορία και κοινό μνημονικό φορτίο, [Κ.3, αρ. 32].
2. Ρευστές ταυτότητες: πατρίδες και γλώσσες στη βαλκανική και την τουρκοκυπριακή γραφή, [Κ.3, αρ. 39, 40].
3. «Η ανάδυση μιας υβριδικής πολιτισμικής ταυτότητας: η τουρκοκυπριακή γραφή». [Κ.3, αρ. 33].
4. Χωρίς να κοιτάς το χάρτη. Γεωγραφίες της μνήμης και η ρητορική της διχοτόμησης στην τουρκοκυπριακή ποίηση, [Κ.3, αρ. 37].

V. Ιστορική ποιητική: Λογοτεχνία και τρέλα

1. Το γένος των Λοξών: τρέλα και μανία στο έργο του Κωστή Παλαμά, [Κ.3, αρ. 42].
2. με ραϊσμένα μας τα κρύσταλλα του νου μας... Από 'το τζαζ του Ευρίπου' σε μια τζαζ εποχή. Εκφάνσεις της κρίσης στο ποιητικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα, [Κ.3, αρ. 46].

Στόχος του βιβλίου αυτού που δομείται πάνω σε έναν σύνθετο άξονα συγκριτικής ποιητικής είναι η ανάδειξη ποικίλων ζητημάτων, τα οποία σχετίζονται με διακειμενικές μεταπλάσεις, λογοτεχνικά είδη και θέματα, με τη σχέση της ιστορίας και ενίοτε της επιστήμης με τη λογοτεχνία, εν πολλοίς με την ιστορία των ιδεών· η διάνοιξη του βλέμματος της ανάγνωσης σε όμορα με τη λογοτεχνία πεδία ή σε έτερους σημειολογικούς και πολιτισμικούς κώδικες (κινηματογράφος, φωτογραφία, μουσική, ζωγραφική, χορός, κ.ο.κ.) προσφέρει ένα πλούσιο πεδίο ιχνηλάτησης αναλογιών («correspondances»), παραλληλισμών και διάδρασης. Η «μεταφρασσιμότητα» του λογοτεχνικού κειμένου σε άλλες τέχνες αποτελεί πλέον ένα από τα πιο πρόσφορα πεδία μελέτης.

Τὰ μελετήματα αυτού του βιβλίου συγκλίνουν στη διερεύνηση της ποιητικής του μεταιχμίου, την εστίαση στον τρίτο χώρο (διά), τον διάμεσο, δηλαδή, χώρο των μεταμορφώσεων και των διασταυρώσεων, των εκλεκτικών συγγενειών, των ομοιοτήτων και των διαφορών· τούτες συχνά –μέσα από τη διαλεκτική σύγκρουση και τη διάβρωση των ορίων (μορφών, ειδών, τρόπων και τόπων)– καταλήγουν στον δημιουργικό μετασχηματισμό ή στη γένεση νέων υβριδικών ενίοτε μορφωμάτων (διακειμενικές μεταμορφώσεις, μορφικές μεταρρυθμίσεις, ειδολογικοί και μυθικοί μετασχηματισμοί, διακαλλιτεχνικές συναιρέσεις, διαπολιτισμικές σχέσεις, νέες υβριδικές ταυτότητες, κ.ο.κ.). Η υβριδικότητα, σχετιζόμενη με την απόκλιση, τον μετασχηματισμό και την ανατροπή της παράδοσης, διερευνάται αναλογικά, μέσα από κοινούς τόπους, σε διαφορετικά πολιτισμικά δεδομένα (νεοελληνικά και ξένα). Η υβριδικότητα παράγεται, όπως αναφέρθηκε, και από τη συγχορδία των τεχνών, τη συναίρεση των μορφών, την

επιμειξία των ειδών αλλά νοείται και ως διαίρεση, διχοτόμηση, μεταμόρφωση ή μετασχηματισμός πατριδών, τόπων και ταυτοτήτων.

Η έννοια της «κινητικότητας των λογοτεχνικών έργων» αφορά στον τρόπο της διάδρασής τους, πώς, δηλαδή, τα λογοτεχνικά έργα αναπτύσσουν απρόσμενες συνδέσεις, οφειλόμενες σε αιτιακές σχέσεις, παράλληλες, λ.χ., ή ανάλογες ιστορικοκοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες ή σε ασυνείδητες αναδύσεις. Ένας ακόμη ουσιαστικός παράγων 'κίνησης' των λογοτεχνικών έργων είναι η ρητορική υφή, ο ρυθμός και η 'προσωδία' τους.

Τα μελετήματα αυτά αποτελούν τον καρπό μιας μακράς πορείας και κατ' αυτή την έννοια είναι φορείς της ιστορικότητάς τους· χρησιμοποιούν ορισμένα από τα εργαλεία και τους μεθοδολογικούς δρόμους της συγκριτικής φιλολογίας (ιστορική ποιητική, εικονολογία, ειδολογία, διακαλλιτεχνικότητα, διαπολιτισμικότητα, μεταφραστικές πρακτικές, κ.ο.κ.) αξιοποιώντας, όπου κρίνεται απαραίτητο, τη θεωρία της λογοτεχνίας. Εστιάζοντας σε αισθητικά, ποιητολογικά, υφολογικά, ιδεολογικά ερωτήματα, οι εν λόγω μελέτες προτείνουν αναθεωρητικές αναγνώσεις θέτοντας νέα ερωτήματα σε συγγραφείς και κείμενα του 19ου και του 20ού αϊ.

Κ.3. ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ (ΣΕ ΤΟΜΟΥΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ)

1. «Άμλετ και Ορέστης: Οι διαφορές (Με το φως της καθαφικής εκδοχής)», *Εποπτεία*, τχ. 69 (1982) 581-588.

Διερευνώνται οι τυπολογικές ομοιότητες ανάμεσα στον Ορέστη και τον Άμλετ, τους δύο χαρακτηριστικότερους ήρωες του αρχαίου και του νεότερου δράματος, όπως αυτές έχουν σκιαγραφηθεί από τη συναφή βιβλιογραφία. Η μελέτη εστιάζεται κυρίως στις διαφορές «που οφείλονται στην αλλαγή που έχει

συντελεστεί στον εσωτερικό κόσμο του νεώτερου ανθρώπου απέναντι σ' εκείνον του αρχαίου», μέσα από το φως της ειρωνικής καβαφικής ανάγνωσης του σαιξπηρικού έργου. Μια συγχωνευμένη μορφή του Ορέστη – Άμλετ, «σαν ένα διαχρονικό σύμβολο του νέου ανθρώπου» προτείνει η οπτική του Σεφέρη στο *Μυθιστόρημα*.

Ετεροαναφορές

1. Ευφροσύνη Κωσταρά, *Καβάφης και Αρχαίο Θέατρο*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πάτρα 2014, σ. 98, 234, 255, 293.

2. «Ελληνικός φουτουρισμός», *Η Καθημερινή*, 17. 6. 1982 (Α'), 26. 6. 1982 (Β') και 1. 7. 1982 (Γ').

Α': Κριτική παρουσίαση της πρώτης μελέτης για τον ελληνικό φουτουρισμό του Φώτου Γιοφύλλη (1960), ο οποίος συνθέτει μιαν επαρκή εικόνα για την απήχηση του φουτουριστικού κινήματος στη νεοελληνική τέχνη. Β': Κριτική αποτίμηση της συνεισφοράς της μελέτης του Φαίδωνος Μπουμπουλίδη, *Απηχήσεις του Φουτουρισμού στη Νεοελληνική γραμματεία* (1980). Γ': Κατάθεση νέων ερευνητικών στοιχείων για τον ελληνικό φουτουρισμό, τα οποία προκύπτουν από μη εξαντλητική έρευνα στον νεοελληνικό περιοδικό τύπο· ο συνδυασμός τους με άλλες βιβλιογραφικές πηγές, οι οποίες δεν αξιολογούνται στη μελέτη του Μπουμπουλίδη, προσφέρει μια νέα εικόνα για τον ελληνικό φουτουρισμό.

Ετεροαναφορές

1. Γ. Αλισανδράτος, «Ο Μικέλης Άβλιχος για τον φουτουρισμό», *Η Καθημερινή* (22. 7. 1982).
2. Νάσος Βαγενάς, «Σημειώσεις για μια προϊστορία του ελληνικού υπερρεαλισμού», *Η Λέξη* 37 (Σεπτέμβριος 1984) 626.
3. Αγορή Γκρέκου, *Ζωή (1902-1922)*, Αθήνα, Διάττων, 1993, σ. 20.
4. Vincenzo Orsina, «Traduzione e ripercussioni in Grecia del Manifesto di fondazione del Futurismo», *Atti del IV Convegno di Studi Neogreci*, Viterbo 20-22 maggio 1993, στο Mario Vitti

(επιμ.), *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal' 500 ad oggi)*, Soveria Mannelli-Messina, Rubettino, 1994, σ. 293.

5. Maria Perlorentzou, «Alkiviadis Ghiannopoulos traduttore di teatro e di avanguardie», *Atti del IV Convegno di Studi Neogreci*, Viterbo 20-22 maggio 1993, στο Mario Vitti (επιμ.), *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal' 500 ad oggi)*, Soveria Mannelli-Messina, Rubettino, 1994, σ. 305.

6. Γιάννης Παπακώστας, *Φιλολογικά σαλόνια και καφεενία της Αθήνας*, Πατάκης, Αθήνα, 1994³ (1988¹), σ. 187, 503.

7. Αγορή Γκρέκου, «Ο 'συμβολισμός' στα φιλολογικά περιοδικά της Κωνσταντινούπολης (1893-1922)», *Ο έξω-ελληνισμός. Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, 2000, σ. 132.

8. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Οψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2005, σ. 64, 321.

9. Βαρβάρα Ρούσσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 529.

10. Dimitrios Kargiotis, «On the Particularities of the Greek Avant-Garde», In: Hubert van den Berg/Lidia Gluchowska (eds.), *Transnationality, Nationalism and Internationalism in the European Avant-garde in the First Half of the Twentieth Century*, Leuven, Peeters, 2010, σ. 168, 230.

11. Δήμητρα Γ. Καραδήμα, *Οι μεταμορφώσεις της ποιητικής του Νικολάου Κάλας*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Φιλολογίας, 2016, σ. 160.

12. Θάλεια Ιερωνυμάκη, «Μια γκρεμιστική θεωρία ή το τελευταίο κατασκευάσμα των αριβίσιτ της τέχνης', Η κριτική υποδοχή του Dada στην Ελλάδα (1920-1925)», *DADA*, Ο Αναγνώστης 3 (2016) 48-49.

13. Όλγα Μπεζαντάκου, *Μουσικές πρακτικές στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διακαλλιτεχνικότητα από τον συμβολισμό στον μοντερνισμό*, Edition Romiosini, Βερολίνο, 2019, σ. 496, 564.

14. Ελισάβετ Μενελάου - Trabalza, *Η υποδοχή του ιταλικού φοντουρισμού στην Ελλάδα. Κρίσεις και επιδράσεις*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2021, σ. 186, 193, 195, 197, 221-222, 244, 357, 422, 557, 711.

3. «Για τις αρχές του ελληνικού πεζοτραγουδιού», *Ο Πολίτης*, τχ. 64-65 (1983) 99-101.

Στο πλαίσιο της διερεύνησης μετρικών φαινομένων στη νεοελληνική ποίηση, παρατηρείται ότι ενώ η νεοελληνική κριτική τοποθετεί την είσοδο του πεζού ποιήματος στην Ελλάδα στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1890, ένα αυτοτελές ποίημα σε πεζό του Βιζυηνού περιλαμβάνεται σε διήγημά του («Μεταξύ Πειραιώς και Νεαπόλεως») ήδη το 1883· το κείμενο αυτό χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον συγγραφέα ως «ποίημα εις το πεζόν». Η μελέτη επικεντρώνεται στην ερευνητική σύμπτωση που οδήγησε στην επιλογή του θέματος της διατριβής· στην εστίαση, δηλαδή, της έρευνας στο ποίημα σε πεζό. Ο εντοπισμός του 'πρώιμου' -όπως αξιολογήθηκε τότε- πεζού ποιήματος στο διήγημα του Βιζυηνού, οδήγησε σε πιο εμπειριστατωμένη έρευνα και τον εντοπισμό στον περιοδικό τύπο και άλλων αθησαύριστων, ακόμα πρωιμότερων δειγμάτων του είδους -πρωτότυπων και μεταφρασμένων, τα οποία, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της μελέτης, σηματοδοτούν την πρώτη ανεπίσημη είσοδο του μπωντλαιρισμού στην Ελλάδα.

Ετεροαναφορές

1. Χ. Α. Καράογλου, *Το περιοδικό Μούσα (1920-1923)*, Νεφέλη, Αθήνα, 1991, σ. 122, 344.
2. Παν. Μουλλάς, *Ο λόγος της απουσίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1992, σ. 394.
3. Γιάννης Δάλλας, «Σχετικά με τα 'μετρήματα' του ελεύθερου στίχου (πρόταση για μία υπόθεση σπουδής)» στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 32.
4. Sophia Voulgari, *Between and beyond genres. The Poetic Prose of Andreas Embirikos*, E. Ch. Gonatas and Nanos Valaoritis (c. 1940-1967), Διδακτορική Διατριβή, King's College London, University of London, 1996, σ. 49, 323.

5. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Τα πρώτα βήματα της κυπριακής λογοτεχνικής κριτικής (1880-1930)*, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, σειρά διδακτορικών διατριβών, αρ. 1, 1997, σ. 249.
6. Λίζυ Τσιριμώκου, *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία*, Αθήνα, Άγρα, 2000, σ. 225.
7. Ιωάννα Ναούμ «Η ποίηση έξω από τον στίχο. Ορισμένες παρατηρήσεις γύρω από το διπλό παράδειγμα των *Spleen de Paris* του Baudelaire και των τελευταίων πεζών του Κ. Γ. Καρυωτάκη», *Όσο κρατάει η ανάγνωση*, επιμ. Παν. Πίστας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 444.
8. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής, ο πεζογράφος, ο κριτικός*, Αθήνα, Σοκόλης 2006, σ. 323, 691.
9. Α. Δ., Λήμμα «πεζό ποίημα», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, σ. 1761.
10. Λένα Αραμπατζίδου, *Αισθητισμός. Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος*, Θεσσαλονίκη, Μέθεξις 2012, σ. 463.
11. Κατερίνα Δ. Σχοινά, «Η μεταιχμιακή ποιητική του 'απόρριχτου' Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό», *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): Οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*, τ. Γ', ΕΕΝΣ 2015, σ. 173, 186.

4. «Προφουτουριστικές εκδηλώσεις στη γαλλική λογοτεχνία», *Διαβάζω*, τχ. 141 (1986) 40-44.

Η μελέτη εξετάζει πώς η μεταμόρφωση του τοπίου από στατικό σε κινητικό αρχίζει να εγγράφεται στη γαλλόφωνη λογοτεχνία πολύ πριν από την εμφάνιση του Marinetti και του φουτουρισμού. Για την εικονογράφηση της νέας διάστασης του χώρου και του χρόνου επιλέγονται κείμενα των Nerval, Hugo, Laforgue, Maeterlinck, Verlaine, R. Ghil, E. Verhaeren, Zola, A. Ibels, Villiers de l'Isle-Adam, O. Mirbeau, Apollinaire, τα οποία προαναγγέλλουν το κίνημα του φουτουρισμού. Παρουσιάζονται, ωστόσο, και οι αντιτιθέμενες, σκεπτικιστικές, τάσεις που αναδεικνύουν τον διχασμό των λογοτεχνών στο θέμα της τεχνολογίας.

Ετεροαναφορές

1. Ελισάβετ Μενελάου - Trabalza, *Η υποδοχή του ιταλικού φοντουρισμού στην Ελλάδα. Κρίσεις και επιδράσεις*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2021, σ. 147-148.

5. «Μορφικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική ποίηση του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα», *Παλίμψηστον*, τχ. 5 (1987) 157-184. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στην ποίηση η αλλαγή της ευαισθησίας, ήδη από τις αρχές του 19ου αι., συνεπάγεται τη ρήξη όχι μόνο με το λογοτεχνικό λεξιλόγιο του παρελθόντος αλλά και με τις μορφές που καθόριζαν και υπέβαλλαν τον τρόπο έκφρασης. Το α' μέρος της μελέτης διερευνά τα σημάδια της αλλαγής, δηλαδή της στιχουργικής ανανέωσης με τη χαλάρωση των παραδοσιακών μετρικών σχημάτων, στη δυτικοευρωπαϊκή και κυρίως στη γαλλική ποίηση. Ορίζεται η 'προσωδία' και διευκρινίζεται η ορολογία των νέων ποιητικών μορφών -του *roème en prose*, του *verset*, του *vers libéré* και του *vers libre*- με βάση όχι μόνο τις πραγματείες περί μετρικής, αλλά και την ποιητική θεωρία που συνθέτουν οι ίδιοι οι ποιητές και αποτελεί το φιλοσοφικό υπόβαθρο της αλλαγής των μορφών. Στο β' μέρος χαρτογραφείται η ελληνική προσωδιακή μεταρρύθμιση, η οποία αξιολογείται ως γαλλογενής. Η έρευνα στον περιοδικό τύπο και σε αυτοτελείς εκδόσεις αποδεικνύει ότι καλλιεργούνται στον τόπο μας (1870-1930) όλες οι νεότερες μορφές που εμφανίστηκαν στη γαλλική ποίηση του 19ου και των αρχών του 20ού αι. Προτείνεται νέα ορολογία για την απόδοση στα ελληνικά των νεότερων μορφών ποίησης και προσδιορίζεται με ακρίβεια το περιεχόμενο των όρων, προς αποφυγήν της κριτικής σύγχυσης (που απαντά ακόμη και σε έγκριτα μετρικολογικά εγχειρίδια). Σε Παράρτημα ανθολογούνται πρώιμα νεοελληνικά πεζόμορφα ποιήματα: ποιήματα σε ελευθερωμένο και πεζό στίχο, καθώς, τέλος, και κάποια ποιήματα που συνιστούν ακραίες μοντερνιστικές εκδοχές της νεοελληνικής ποίησης.

Ετεροαναφορές

1. Γιώργος Βελουδής, *Διονύσιος Σολωμός. Ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*, Γνώση, 1989, Αθήνα, σ. 429.

2. Peter Mackridge, «Versification and Signification in Cavafy», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 2 (1990) 129.
3. Massimo Peri, «Μια υπόθεση για την καταγωγή του ελληνικού δεκατρισύλλαβου», στο *Μνήμη Σταμάτη Καρατζά*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσσαλονίκη, 1990, σ. 414.
4. Ευριπίδης Γαργαντούδης, «Η μετρική θεωρία του Παλαμά», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Νεοελληνικά μετρικά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο, 1991, σ. 171, 174, 195-197.
5. Χ. Α. Καραόγλου, *Το περιοδικό Μούσα (1920-1923)*, Νεφέλη, Αθήνα, 1991, σ. 122, 344.
6. Κωνσταντίνου Χατζόπουλου, *Τα Ποιήματα*, φιλολογική επιμέλεια Γιώργος Βελουδής, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα, 1992, σ. 27.
7. Γιώργος Βελουδής, *Μονά-ζυγά. Δέκα νεοελληνικά μελετήματα*, Γνώση, Αθήνα, 1992, σ. 267.
8. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Πολύτροπος αρμονία. Μετρική και ποιητική του Κάλβου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1995, σ. 235, 286.
9. Sophia Voulgari, *Between and beyond genres. The Poetic Prose of Andreas Embirikos, E. Ch. Gonatas and Nanos Valaoritis (c. 1940-1967)*, Διδακτορική Διατριβή, King's College London, University of London, 1996, σ. 47, 79, 323.
10. Γιάννης Δάλλας, «Σχετικά με τα 'μετρήματα' του ελεύθερου στίχου (πρόταση για μία υπόθεση σπουδής)» στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 32.
11. Λιλή Παπαδοπούλου - Ιωαννίδου, «Ρυθμός και μέτρο στην ελληνική ποίηση. Το πλαίσιο μιας προβληματικής (1929-1944)» στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 88.
12. Δημήτρης Αγγελάτος, «Ειδολογικά προβλήματα του verset και ζητήματα ρυθμικής οργάνωσης» στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 72, 77, 80.

13. Στέση Αθήνη, «Κωνσταντίνος Πωπ», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, 1830-1880*, τ. Δ', εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1996, σ. 89.
14. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Τα πρώτα βήματα της κυπριακής λογοτεχνικής κριτικής (1880-1930)*, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, σειρά διδακτορικών διατριβών, αρ. 1, Λευκωσία, 1997, σ. 249.
15. Δημήτρης Αγγελάτος, *Η 'φωνή' της μνήμης. Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, Λιβάνης, Αθήνα, 1997, σ. 219.
16. Τάκης Καρβέλης, *Κωσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1998, σ. 93-94, 119.
17. Αθηνά Βογιατζόγλου, *Η Μεγάλη Ιδέα του λυρισμού. Μελέτη του Προλόγου στη Ζωή του Σικελιανού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, σ. 23, 28, 208.
18. Λίζυ Τσιριμώκου, *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία*, Άγρα, Αθήνα, 2000, σ. 225.
19. Αγορή Γκρέκου, «Ο 'συμβολισμός' στα φιλολογικά περιοδικά της Κωνσταντινούπολης (1893-1922)», *Ο έξω-ελληνισμός. Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, 2000, σ. 134.
20. Νίκος Μαυρέλος, «Η 'μάλλον ελευθέρα ποίησις' του Παλαμά, 'τα παράδοξα μέτρα' του Π. Βασιλικού και οι μύθοι περί της κριτικής μας», *Μικροφιλολογικά* 8 (φθινόπωρο 2000) 8-11.
21. Αγορή Γκρέκου, *Η καθαρή ποίηση στην Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη, 1833-1933*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000, σ. 292-293.
22. Μαρία Τόμπρου, «Η ελευθέρωση του σονέτου», *Νέα Εστία* 1736 (Ιούλιος-Αύγουστος 2001) 109.
23. Δημήτρης Φ. Βλαχοδήμος, «Σπασμένος δεκαπεντασύλλαβος», *Νέα Εστία* 1739 (Νοέμβριος 2001) 747-748.
24. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, «Παλαμάς και Ουγκώ. Στιχουργικές παρατηρήσεις», *Νέα Εστία* 1771 (Οκτώβριος 2004) 541.

25. Νίκος Διονυσόπουλος, *Από τη γενιά του 1880 στη γενιά του 1930. Σημειώσεις στο μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική Σχολή Βελιγραδίου, Έδρα Νεοελληνικών Σπουδών, 2004, σ. 124.*
26. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Όψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της, Καστανιώτης, Αθήνα, 2005, σ. 37, 40-41, 45, 58, 321.*
27. Θάλεια Ιερωνυμάκη, *Το είδος της ωδής στη νεοελληνική λογοτεχνία (από την αρχή του 19^{ου} αιώνα έως το 1880, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, 2005, σ. 263, 533.*
28. Βασίλης Λέτσιος, «Μαθήματα ελεύθερου στίχου: Το 'κάψιμο των ιάμβων' στην πρώιμη ποίηση του Ν. Κάλας», στο *Νικόλαος Κάλας. Ξαναδιαβάζοντας το έργο του, 1907-1988, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Μανδραγόρας, Αθήνα, 2006, σ. 105.*
29. Ιωάννα Ναούμ «Η ποίηση έξω από τον στίχο. Ορισμένες παρατηρήσεις γύρω από το σιπλό παράδειγμα των *Spleen de Paris* του Baudelaire και των τελευταίων πεζών του Κ. Γ. Καρυωτάκη», *Όσο κρατάει η ανάγνωση, επιμ. Παν. Πίστας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 444.*
30. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής, ο πεζογράφος, ο κριτικός, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2006, σ. 323, 355, 691.*
31. Τάκης Καρβέλης, *Πολύτροπος Αρμονία. Η κατά Κάλβον πολύτροπος αρμονία της ποίησης του Ελύτη. Από τους 'Προσανατολισμούς' ως το 'Άξιον Εστί', εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2007, σ. 25, 268.*
32. Δημήτρης Ελευθεράκης, *Τ. Κ. Παπατσώνης. Μια εξέταση της ποιητικής του στη διακειμενική προοπτική της ποίησης των F. Holderlin, P. Claudel και T. S. Eliot, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 81-82, 298.*
33. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, *Ο Παλαμάς και η κρίση του στίχου, Νεφέλη, Αθήνα, 2007, σ. 37. Πρβλ. Νέα Εστία 1771 (Οκτώβριος 2004) 541.*
34. Βαρβάρα Ρούσσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 185, 198, 265, 529.*
35. Ευριπίδης Γαργαντούδης, «Για τον σύγχρονο ελληνικό ελεύθερο στίχο. Η επαναφορά παραδοσιακών μετρικών σχημάτων», *Από τον μοντερνισμό στη σύγχρονη ποίηση, 1930-2006, Καστανιώτης, Αθήνα, 2007, σ. 432-433, 439.*

36. Α. Δ., Λήμμα «πεζό ποίημα», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα, 2007, σ. 1761.
37. Ζ. Ι. Σιαφλέκης, «Στα όρια των λογοτεχνικών μορφών. Διήγημα, αφήγημα, ποίημα και οι επιταγές του μοντερνισμού», στο Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού και Σοφία Ντενίση (επιμ.), *Το Διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίες. Θεωρία-Γραφή -Πρόσληψη*, Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας και Gutenberg, Αθήνα, 2009, σ. 132-133.
38. Ν. Επισκοπόπουλος, *Επιλογή κριτικών κειμένων από το Αστυ και το Νέον Αστυ*, τ. Α', φιλολογική επιμέλεια Ν. Μαυρέλος, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα, 2011, σ. 46-47.
39. Δημήτρης Αγγελάτος, *Η άλφα βήτα του νεοελληνιστή. Οδηγός για το εισαγωγικό μάθημα στην επιστήμη της νεοελληνικής φιλολογίας*, Gutenberg, Αθήνα, 2011, σ. 134, 137, 144.
40. Λένα Αραμπατζίδου, *Αισθητισμός. Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος*, Μέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 463.
41. V. Letsios, *The Ghost Behind the Arras: transformations of the 'political verse' in twentieth-century Greek poetry*, S.I., Scholar's Press (ISBN 978-3-639-51144-4), σ. 4, 44.
42. Αντρέας Παριδής, *Ο πολύτροπος δεκαπεντασύλλαβος του Παλαμά (1886-1930): Μια μετρικολογική ανάλυση, διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, 2014, σ. 77, 214-215, 247.
43. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, «Ο ποιητής στην Πόλη. Βασίλης Μεσολογγίτης: μια πρώιμη μοντερνιστική φωνή», *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, εκδόσεις Σοκόλη – Κουλεδάκη, Αθήνα, 2014, σ. 684-685. Προβλ. *Νέα Εστία* 1855 (Ιούνιος 2012) 843.
44. Μιχάλης Πιερός, «Για τα πεζά ποιήματα του Λεοντίου Μαχαιρά», *Διά ανθύμηναι καιρού και τόπου. Λογοτεχνικές αποτυπώσεις του κόσμου της Κύπρου*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 6-9 Οκτωβρίου 2012), Μ. Πιερός (επιμέλεια), Λευκωσία 2015, σ. 66.
45. Νίκος Μαυράκης, *Η Οδύσσεια της ποίησης. Από το έπος στον μεταμοντερνισμό*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2016, σ. 508.

46. Δήμητρα Γ. Καραδήμα, *Οι μεταμορφώσεις της ποιητικής του Νικολάου Κάλας*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Φιλολογίας, 2016, σ. 127, 153-155
47. Μάρα Ψάλτη, «Τροπές και τρόποι του παλαμικού πολύτροπου στίχου. Το παράδειγμα του Δωδεκάλογου του Γύφτου», *Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Κωστή Παλαμά*, τόμ. Β', Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα 2016, σ. 522.
48. Σωκράτης Νιάρος, *Ο θεσμός των λογοτεχνικών βραβείων στην Ελλάδα (1910-1942)*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλολογίας, 2016-2017, 6, σ. 143, 566.
49. Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, *Ο πύργος και το γιοφύρι. Μελετήματα για τον Κωστή Παλαμά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σ. 137.
50. Βασίλειος Μακροδήμας, *Θρησκεία και ποίηση: Η περίπτωση του Τ.Κ. Παπατσώνη*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018, σ. 37, 323, 663.
51. Όλγα Μπεζαντάκου, *Μουσικές πρακτικές στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διακαλλιτεχνικότητα από τον συμβολισμό στον μοντερνισμό*, Edition Romiosini, Βερολίνο, 2019, σ. 143, 155, 173-174, 333, 496, 526, 565.
52. Δήμητρα Τζουραμάνη, «Ψάχνοντας σαν τους πεζογράφους κι εγώ, στοιχεία για ένα ποίημα. Η πεζόμορφη ποίηση του Γιάννη Βαρθέλη», ηλεκτρονικό *Fractal* (22/01/2020).
53. Ελισάβετ Μενελάου - Trabalza, *Η υποδοχή του ιταλικού φοντουρισμού στην Ελλάδα. Κρίσεις και επιδράσεις*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2021, σ. 195.
54. Νάσος Βαγενάς, *Η παραμόρφωση του Καρυωτάκη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2021, σ. 55, 101, 143.
55. «Ποίημα σε πεζό», *Πρόσωπα και θέματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα*.
- 6. «Σημειώσεις για τη στιχουργία του Προλόγου στη Ζωή», *Αριάδνη (Αφιέρωμα στον Στυλιανό Αλεξίου)*, τχ. 5 (1989) 447-454. Η μελέτη περιλαμβάνεται και στον τόμο *Εισαγωγή στην ποίηση του Σικελιανού. Επιλογή κριτικών κειμένων*, επιμέλεια Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2011, σ. 305-314.**

Η μελέτη επικεντρώνεται στη διερεύνηση του χαρακτήρα της στιχουργίας του Σικελιανού, τόσο στον *Αλαφροϊσκιωτο*, όσο κυρίως στην πολυμερή ποιητική σύνθεση *Πρόλογος στη ζωή*. Επιχειρείται λεπτομερής ανάλυση της μετρικής δομής του έργου και συμπεραίνεται ότι ο *Πρόλογος στη ζωή* (1915-1917) συνιστά ιδιότυπη και πρωτοφανή απόκλιση από τα μετρικά παραδεδομένα και ότι αποτελεί το πιο τολμηρό από στιχουργική άποψη έμμετρο έργο που δημοσιεύεται ως τότε στη νεοελληνική ποίηση. Πρόκειται για οριακή, θα λέγαμε, χρήση του ελευθερωμένου στίχου, για έναν ελευθερωμένο στίχο με ιδιάζουσα μετρική και ρυθμική κινητικότητα. Ούτε ο ελευθερωμένος στίχος του Παλαμά ούτε αυτός του Καβάφη έφθασαν σε τόσο αποδομητικές μεταρρυθμιστικές προτάσεις όσο ο στίχος των *Συνειδήσεων* του Σικελιανού.

Ετεροαναφορές

1. Sarah Ekdawi, «The Matter of Metre: Form Meets Content in the Poetry of Sikelianos», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 2 (1990) 203-212.
2. Sarah Ekdawi, «Για τη στιχουργία του Σικελιανού», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 3 (1991) 293-295.
3. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Ο “ελευθερωμένος δεκαπεντασύλλαβος” του *Αλαφροϊσκιωτου*», *Παλίμψηστον* 12 (1993) 205.
4. Αθηνά Βογιατζόγλου, «Ταξιδεύω με τον Διόνυσο: μια εισαγωγή στην ποιητική των *Συνειδήσεων* του Σικελιανού», *Μαντατοφόρος* 39-40 (1995) 109.
5. Natalia Deliyannaki, *On the Versification of Erotokritos*, University of Cambridge, 1995, (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή) σ. 65, 77, 221 .
6. Αθηνά Βογιατζόγλου, «Η προσωδιακή υπαναχώρηση του Σικελιανού», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880-1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 156, 161.
7. Αθηνά Βογιατζόγλου, *Η Μεγάλη Ιδέα του λυρισμού. Μελέτη του ‘Προλόγου στη Ζωή’ του Σικελιανού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, σ. 23-28, 31-33, 35, 37-39, 209.
8. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η μορφολογία της σικελιανικής ποίησης», *Νέα Εστία* 1735 (Ιούνιος 2001) 927-928.

9. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Όψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2005, σ. 321.
10. Βαρβάρα Ρούσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 211-212, 215, 218, 529.
11. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, «Ο ποιητής στην Πόλη. Βασίλης Μεσολογγίτης: μια πρώιμη μοντερνιστική φωνή», *Νέα Εστία* 1855 (Ιούνιος 2012) 845.
12. Peter Mackridge, «Ο άναρχος ρυθμός. Η στιχουργία του Προλόγου στη ζωή του Σικελιανού», *Κονδυλοφόρος* 12 (2013) 89, 98.
13. Κωνσταντίνα Χαλιάσου, *Το ποιητικό σύμπαν του Άγγελου Σικελιανού*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλολογίας, 2013, σ. 113, 496.
14. V. Letsios, *The Ghost Behind the Arras: transformations of the 'political verse' in twentieth-century Greek poetry*, S.I., Scholar's Press (ISBN 978-3-639-51144-4), σ. 5, 32, 44.

7. Κωνσταντίνος Θεοτόκης, «Ανέκδοτα πεζά ποιήματα από τις Αντιφεγγίδες (πρώτη παρουσίαση)», *Πόρφυρας*, τχ. 57-58 (1991) 390-395. [Βιβλία, Κ.2., αρ. 8].

Παρουσιάζονται ανέκδοτα πεζά ποιήματα από την αδημοσίευτη χειρόγραφη ποιητική συλλογή του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, με τίτλο *Αντιφεγγίδες* (1895), την οποία επιμελούμαι προς έκδοση. Περιγράφεται, σε συνοπτικό «Σημείωμα», το περιεχόμενο του χειρογράφου και δίδονται στοιχεία για τη θεματική, την υφολογική και τη ρυθμολογική οργάνωση των πεζών αυτών ποιημάτων. Επιπλέον, γίνεται μια πρώτη απόπειρα διττής γραμματολογικής ένταξης της συλλογής τόσο στο ποιητικό και πεζογραφικό έργο του Θεοτόκη (αφού ένα εκ των κειμένων, το εκτενέστερο, δημοσιεύτηκε ως διήγημα), όσο και στην ιστορία του ελληνικού ποιήματος σε πεζό λόγο.

Ετεροαναφορές

1. Κώστας Μπαλάσκας, *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Ο τραγικός του έρωτα και της ουτοπίας*, Ειρμός, Αθήνα, 1993, σ. 85.
2. Αγγέλα Καστρινάκη, *Η φωνή του γενέθλιου τόπου: μελέτες για την ελληνική πεζογραφία του 20ού αιώνα*, Πόλις, Αθήνα, 1997, σ. 30.

3. Γιάννης Δάλλας, «Κωνσταντίνος Θεοτόκης», στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, 1900-1914*, τ. Γ', εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1997, σ. 197, 227.

4. Σ. Ν. Φιλιππίδης, «Παρατηρήσεις για το ύφος και την αφηγηματική τεχνική των διηγημάτων του Κωνσταντίνου Θεοτόκη», *Κ. Θεοτόκης. Τα πρακτικά ενός συνεδρίου, Πόρφυρας*, τχ. 80 (Γενάρης-Μάρτης 1997) 349. Αναδημοσίευση στο βιβλίο του, *Τόποι. Μελετήματα για τον αφηγηματικό λόγο επτά Νεοελλήνων πεζογράφων*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1997, σ. 154-155, 235.

5. Παύλος Ν. Αγγελόπουλος, «Η συλλογή με τ' 'αρχαία' διηγήματα του Κ. Θεοτόκη», *Πόρφυρας* 83 (Οκτώβρης-Δεκέμβρης 1997) 94-96.

6. Μάρη Θεοδοσοπούλου, «Ο πρώιμος Θεοτόκης. Ένα ληστροκό μελόδρομα», *Το Βήμα* (21. 3. 1999) 8-9.

7. Γιάννης Δάλλας, *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Κριτική σπουδή μιας πεζογραφικής πορείας*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2001, σ. 57-58.

8. Λένα Αραμπατζίδου, *Αισθητισμός. Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος*, Μέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 463.

8. «Βιβλιογραφία μετρικών μελετών Γεράσιμου Σπαταλά» (σε συνεργασία με τον Ευριπίδη Γαραντούδη), στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Νεοελληνικά Μετρικά, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1991, σ. 245-253. [Βιβλίο Κ.2, αρ. 3].*

Η «Βιβλιογραφία μετρικών μελετών» αποτελεί καρπό συστηματικής έρευνας για τη συγγραφή ευρύτερης βιβλιογραφικής μελέτης, με τίτλο «Εργογραφία Γεράσιμου Σπαταλά». Από τον συνολικό αριθμό των λημμάτων της παρούσας βιβλιογραφίας, αλλά και από τη μεγάλη χρονική περίοδο που καλύπτουν, προκύπτει ότι ο Σπαταλάς – συγκριτικά με άλλους λογίους της εποχής του - εκδηλώνει το διαρκέστερο και εντονότερο ενδιαφέρον για μετρικά ζητήματα που αφορούν στην αρχαία, τη μεσαιωνική και τη νεοελληνική προσωδία. Καταγράφονται 94 κείμενα του Γεράσιμου Σπαταλά που αναφέρονται είτε εξ ολοκλήρου είτε εν μέρει σε ζητήματα της νεοελληνικής μετρικής και στη σχέση της με τη βυζαντινή και την αρχαία ελληνική μετρική. Στο εισαγωγικό σημείωμα

εντοπίζονται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του μετρικού Σπαταλά. [Η βιβλιογραφική αυτή καταγραφή αναδημοσιεύτηκε σε επεξεργασμένη μορφή στο Βιβλίο Κ.2, αρ.3].

Ετεροαναφορές

1. Ανώνυμος, [Βιβλιοκρισία για τον τόμο Νεοελληνικά μετρικά], *Ακτή* [Λευκωσίας] 9 (Χειμώνας 1991) 163-164.
2. Γεωργία Τριανταφυλλίδου, «Ένα βιβλίο για ανα-μέτρηση. Ν. Βαγενά [επιμ.], *Νεοελληνικά Μετρικά*, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο, 1991, 265 σελίδες», *Εντευκτήριο* 20 (Σεπτέμβριος 1992) 125.
3. Μαρία Αθανασοπούλου, «*Νεοελληνικά Μετρικά*, επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο, 1991, 267 σ.», *Μνήμων* 14 (1992) 345.
4. Βασίλης Παπαπέτρος, «*Νεοελληνικά Μετρικά*, επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1991 (Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών), σ.σ. 265», *Πόρφυρας* 63 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1992) 87.
5. Ευαγγελία Καργιανιώτου, «Μέτρον άριστον. Ν. Βαγενά [επιμ.], *Νεοελληνικά Μετρικά*, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1991, 265 σελίδες», *Εντευκτήριο* 21 (Δεκέμβριος 1992) 119.
6. Θόδωρος Αργυρόπουλος, «Εμμετρη και ελεύθερη προσωδία», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Νεοελληνικά Μετρικά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1991, σσ. 253», *Περίπλους* 34-35 (1993) 272.
7. Θανάσης Ντόκος, «Νεοελληνικά μετρικά», *Διαβάζω* 313 (9. 6. 1993) 38.
8. Ευριπίδης Γαραντούδης, *Πολύτροπος αρμονία. Μετρική και ποιητική του Κάλβου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1995, σ. 282.
9. Π.Δ. Μαστροδημήτρης, *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, Δόμος, Αθήνα, 2005⁷, σ. 503, 704.
10. V. Letsios, *The Ghost Behind the Arras: transformations of the 'political verse' in twentieth-century Greek poetry*, S.I., Scholar's Press (ISBN 978-3-639-51144-4), σ. 5, 44.

9. «Εργογραφία Γεράσιμου Σπαταλά» [σε συνεργασία με τον Ευριπίδη Γαραντούδη], *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής*, τ. 3, 1991 [1992], σ. 211-242 και τ. 4, 1993 [1994], σ. 141-168.

Η βιβλιογραφική αυτή μελέτη συντάσσεται με βάση την έρευνα στο Αρχείο Σπαταλά (Ε.Λ.Ι.Α.), αλλά κυρίως σε περιοδικές και αυτοτελείς εκδόσεις. Τα λήμματα κατατάσσονται ειδολογικά με εσωτερική χρονολογική ταξινόμηση. Καταγράφονται συνολικά 572 λήμματα της Εργογραφίας του Κερκυραίου λογίου, λογοτέχνη και μεταφραστή Γεράσιμου Σπαταλά. Η βιβλιογραφική καταγραφή χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη: Α. Αυτοτελείς εκδόσεις και ανάτυπα (1. Πρωτότυπα έργα. 2. Φιλολογικές επιμέλειες. 3. Μεταφράσεις) και Β. Δημοσιεύματα σε περιοδικά και εφημερίδες (1. Πρωτότυπα δημοσιεύματα. 2. Μεταφράσεις). Μετά την Εργογραφία ακολουθεί ευρετήριο κυρίων ονομάτων.

Ετεροαναφορές

1. Σταύρος Ζουμπουλάκης, «Γεράσιμος Σπαταλάς (1887-1971)», *Νέα Εστία* 1707 (Δεκέμβριος 1998) 1313.
2. Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Εισαγωγή στην ποίηση του Σολωμού. Επιλογή κριτικών κειμένων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, σ. 476.
3. Π.Δ. Μαστροδημήτρης, *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, Δόμος, Αθήνα, 2005⁷, σ. 503.
4. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Δύο Επτανήσιοι μεταφραστές του Ugo Foscolo μεταξύ Ζακύνθου, Κέρκυρας και Αθήνας», *Ούγκο Φόσκολο, 190 χρόνια από τον θάνατό του*, Δημήτρης Αρβανιτάκης (επιμέλεια), Πολιτιστικός Σύλλογος Ζακύνθου “Ούγκος Φώσκολος”, Περιφέρεια Ιονίων Νήσων-Περιφερειακή Ενότητα, Ζάκυνθος, 2017, σ. 65.

10. «Για τη στιχουργία του Σικελιανού», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής*, τχ. 3 (1991) 291-293. (Απάντηση σε άρθρο της Sarah Ekdawi, ό. π.).

Σύντομη μελέτη για τη στιχουργία του Σικελιανού, όπου διευκρινίζονται κυρίως ζητήματα μετρικής ορολογίας. Αποτελεί απάντηση στην αντίστοιχη μελέτη της Sarah Ekdawi, «The Matter of Metre: Form Meets Content in the Poetry of Sikelianos».

Ετεροαναφορές

1. Κωνσταντίνα Χαλιάσου, *Το ποιητικό σύμπαν του Άγγελου Σικελιανού*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλολογίας, 2013, σ. 443, 496.

11. «Ειρήνη η Αθηναία: Από το πεζό ποίημα στο ποιητικό αφήγημα- σελίδες αθηναϊκού εσωτερισμού», *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία: Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τ. 3, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1992, σ. 372-409.

Στη μελέτη, έπειτα από έρευνα σε ημερολόγια και ποικίλα έντυπα των αρχών του αιώνα, ανασύρονται άγνωστα στοιχεία για το πραγματικό όνομα (Ειρήνη Μεγαπάνου) και την πολύπλευρη συγγραφική ταυτότητα της λησμονημένης Ειρήνης της Αθηναίας (Ειρήνης Πολ. Δημητρακοπούλου). Προσδιορίζεται το γραμματολογικό είδος στο οποίο εντάσσεται η αφηγηματογραφία της: ποιητική αφηγηματογραφία, είδος εσωμονολογικής αφήγησης, η οποία επηρεάζεται από το καλλιτεχνικό πρότυπο του Ίωνος Δραγούμη. Ανθολογούνται κρίσεις για το έργο της και λογοτεχνικά κείμενα. Η ποιότητα του αυτοβιογραφικού λόγου και της κριτικής δραστηριότητας της Ειρήνης Αθηναίας αποτελεί ζητούμενο μελλοντικής έκδοσης με φιλολογική εισαγωγή και ανθολόγηση κειμένων της.

Ετεροαναφορές

1. Παν. Μουλλάς, «Εισαγωγή», *Η Μεσοπολεμική πεζογραφία. Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τ. Α', εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1993, σ. 93.

2. Γιάννη Κουβαρά, «Πεζογραφία του Μεσοπολέμου. Εμπεριστατωμένη κριτική παρουσίαση 53 Ελλήνων λογοτεχνών σε ένα οκτάτομο θεμελιακό έργο», *Η Καθημερινή* (7. 9. 1993) 10.

3. Φ. Α. Δημητρακόπουλος – Ελένη Γεωργοστάθη, «Ειρήνη η Αθηναία: Συνεντεύξεις και άρθρα στην εφημερίδα *Εστία* (1930-1931)», *Ακτή [Λευκωσίας]* 21 (Χειμώνας 1994) 90.

4. Μαίρη Μικέ, «Ειρήνη η Αθηναία, Έκ βαθέων». Ανακοίνωση στην Γ' Συνάντηση Πεζογραφίας, «Αυτοβιογραφικός λόγος: Μνήμη και φαντασία στη νεοελληνική πεζογραφία», στο πλαίσιο των ΚΗ' Δημοσίων (συνδιοργάνωση Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του

Δήμου Θεσσαλονίκης, Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο (4-6 Νοεμ. 1993). Πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό *Δίνη*. *Φεμινιστικό περιοδικό* 7 (1994) 225-235.

5. Ιωάννα Σιβροπούλου-Καπλάνη, «Μερικές παρατηρήσεις στην Τελευταία Άνοιξη της Ειρήνης της Αθηναίας», στο *Εκδοτικά και ερμηνευτικά ζητήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Συνάντησης. Μνήμη Ελένης Τσαντσάνογλου*, Θεσσαλονίκη, 1998, σ. 472, 475.

6. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος. Αλληλογραφία και άλλο αρχειακό υλικό*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών -LX-, Λευκωσία, 2018, σ. 81.

12. «Νίκος Νικολαΐδης: Από το πεζό ποίημα στο ψυχογραφικό αφήγημα», στο *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία: Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τ. 6, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 1993, σ. 226-267.

Κριτική παρουσίαση της πολύπλευρης καλλιτεχνικής προσωπικότητας και της συγγραφικής δραστηριότητας (πεζόμορφη ποίηση, διηγηματογραφία, μυθιστόρημα) του Νίκου Νικολαΐδη του Κύπριου· επαναξιολογείται η πρόσληψη του έργου του από την κριτική της εποχής του και διερευνώνται περιοχές της αφήγησής του που παρέμεναν αχαρτογράφητες. Ανθολογούνται κρίσεις για το έργο του και λογοτεχνικά κείμενα.

Ετεροαναφορές

1. Γιάννη Κουβαρά, «Πεζογραφία του Μεσοπολέμου. Εμπεριστατωμένη κριτική παρουσίαση 53 Ελλήνων λογοτεχνών σε ένα οκτάτομο θεμελιακό έργο», *Η Καθημερινή* (7. 9. 1993) 10.

2. Αλέξης Ζήρας, «Η Αλίκη Νικολαΐδου και οι λυρικές πρόζες του Νίκου Νικολαΐδη. Πρόλογος στη διάλεξη της Αλ. Νικολαΐδου», *Παλαιότεροι και Νεότεροι για τον Νίκο Νικολαΐδη*, εκδόσεις εν Τύποις, Λευκωσία 2003, σ. 90.

3. Γιάννα Δεληβοριά, *Το φάσμα της τρέλας. Ζητήματα γραφής και αναπαράστασης στην ελληνική πεζογραφία του 19^{ου} και 29^{ου} αιώνα*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 116-118, 231.

4. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Εισαγωγή. Νίκος Νικολαΐδης, ο άνθρωπος και το έργο του», *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (1884-1956). Μια επανεκτίμηση του έργου του*, επιμέλεια

Λευτέρης Παπαλεοντίου, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 30.

5. Αλέξης Ζήρας, «Αλληγορίες και μύθοι της παράβασης. Με αφορμή τα *Τρία καρφιά* του Νίκου Νικολαΐδη», *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (1884-1956). Μια επανεκτίμηση του έργου του*, επιμέλεια Λευτέρης Παπαλεοντίου, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 84.

6. Θεοδόσης Πυλαρινός, «Η ιδιότυπη γλώσσα του Νίκου Νικολαΐδη», *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (1884-1956). Μια επανεκτίμηση του έργου του*, επιμέλεια Λευτέρης Παπαλεοντίου, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 251, 258.

7. Γιώργος Κεχαγιόγλου – Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών LI, Λευκωσία, 2010, σ. 801.

8. Θεοδόσης Πυλαρινός, «Η ιδιότυπη γλώσσα του Νίκου Νικολαΐδη», *Εν ειναλίη Κύπρω έσσετ' αοιδός. Μελετήματα για την κυπριακή λογοτεχνία*, ΑΙΠΕΙΑ, Σπίτι της Κύπρου και Πάπυρος, 2011, σ. 93, 99.

9. Νίκου Νικολαΐδη, *Επιλεγμένα διηγήματα*, επιμέλεια Βασίλης Βασιλειάδης, Αρμίδα, Λευκωσία, 2011, σ. 10, 48.

10. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος. Αλληλογραφία και άλλο αρχειακό υλικό*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών -LX-, Λευκωσία, 2018, σ. 665.

13. «Το πρόγραμμα Αρχείο Νεοελληνικής Μετρικής: στόχοι και προβλήματα βιβλιογράφησης και αρχειοθέτησης» (σε συνεργασία με τον Ευριπίδη Γαργαντούδη), Βιβλιογραφία και Τεχνολογία. Πρακτικά Δεύτερου Συνεδρίου Ελληνικής Βιβλιογραφίας, Αθήνα, 1993, σ. 59-72.

Εκτίθεται ο σκοπός του ερευνητικού προγράμματος. Ακολουθεί αναλυτική παρουσίαση των τριών σταδίων της ολοκλήρωσής του: α) Σύνταξη καταλόγων των ερευνητέων εντύπων. β) Αποδελτίωση περιοδικών και βιβλίων (επισημαίνονται τα ποικίλα πρακτικά και μεθοδολογικά προβλήματα της αποδελτίωσης). γ) Μηχανογράφηση του αποδελτιωμένου υλικού σε ηλεκτρονικό

υπολογιστή. (Σε παράρτημα δίνονται πέντε μηχανογραφημένα λήμματα της Βιβλιογραφίας νεοελληνικής μετρικής). Τέλος, περιγράφεται η σύνθεση της Βιβλιογραφίας που θα αποτελέσει το έντυπο και χρηστικό προϊόν του «Αρχείου Νεοελληνικής Μετρικής».

14. «Ο Παλαμάς και η πεζόμορφη ποίηση», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών (1880-1940), Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σ. 111-123.* Η μελέτη περιλαμβάνεται και στον τόμο *Εισαγωγή στην ποίηση του Παλαμά. Επιλογή κριτικών κειμένων, επιμέλεια Ευριπίδης Γαραντούδης, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016, σ. 309-321.** [Πρβλ. αντίστοιχο κεφάλαιο διδακτορικής διατριβής, Κ1. Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων, Κ.2, αρ. 9*].

Στη μελέτη αυτή παρουσιάζονται, έπειτα από συστηματική έρευνα, άγνωστα πεζόμορφα ποιήματα του Κωστή Παλαμά. Διερευνάται η μορφολογία, η θεματική και η τεχνοτροπία τους, τόσο σε σύγκριση με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα, όσο και σε συνάρτηση με την ποιητική και την κριτική του θεωρία. Η μελέτη συζητά τις νεωτερικές μεταρρυθμιστικές αναζητήσεις του Παλαμά στην έμμετρη ποίησή του ενώ παράλληλα τίθενται ζητήματα ειδολογικής αναταξινόμησης του έργου του.

Ετεροαναφορές

1. Αγορή Γκρέκου, *Η καθαρή ποίηση στην Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη, 1833-1933*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000, σ. 292.
2. Βασίλης Λέτσιος, «Μαθήματα ελεύθερου στίχου: Το 'κάψιμο των ιάμβων' στην πρόιμη ποίηση του Ν. Κάλας», στο Νικόλαος Κάλας. *Ξαναδιαβάζοντας το έργο του, 1907-1988, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Μανδραγόρας, Αθήνα, 2006, σ. 105.*
3. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής, ο πεζογράφος, ο κριτικός*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2006, σ. 323, 691.

4. Ν. Επισκοπόπουλος, *Επιλογή κριτικών κειμένων από το Αστν και το Νέον Αστν*, τ. Α', φιλολογική επιμέλεια Ν. Μαυρέλος, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα, 2011, σ. 46-47.
5. Αντρέας Παρίδης, *Ο πολύτροπος δεκαπεντασύλλαβος του Παλαμά (1886-1930): Μια μετρικολογική ανάλυση*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, 2014, σ. 80, 247.
6. Βασίλειος Μακρυνδής, *Θρησκεία και ποίηση: Η περίπτωση του Τ.Κ. Παπατσώνη*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018, σ. 39, 226, 529, 663.
7. Μαρία Ψάχου, «Κάρβουνο βραδυφλεγούς φωτιάς. . . Σκέψεις για τα ποιήματα σε πεζό του Κ.Γ. Παπαγεωργίου», *Μικροφιλολογικά* 45 (Άνοιξη 2019) 70, 72.

15. «Λ. Σ. Καλογερόπουλος», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, 1830-1880*, τ. 3, Αθήνα, εκδόσεις Σοκόλη, 1996, σ. 361-403.

Η μελέτη προσκομίζει πληροφορίες και διατυπώνει υποθέσεις για την ταύτιση του Λ. Σ. Καλογερόπουλου, συγγραφέα του *Φλώρου*. Αναδεικνύονται τα ρομαντικά χαρακτηριστικά του έργου και ανασκευάζεται η άποψη του Απ. Σαχίνη ότι ο *Φλώρος* αποτελεί ιστορικό μυθιστόρημα· τίθενται, τέλος, ζητήματα πρόσληψης του μυθιστορήματος ως είδους. Ανθολογούνται κρίσεις για τον *Φλώρο* και παρατίθεται ένα απόσπασμα από το έργο.

Ετεροαναφορές

1. Λάμπρος Βαρελάς, «Μικρο-πληροφορίες για τον Λ. Σ. Καλογερόπουλο, τον Κωνσταντίνο Πωπ και τον Δημήτριο Αινιάνα», *Μικροφιλολογικά* 12 (φθινόπωρο 2002) 10.
2. Λάμπρος Βαρελάς, «Και πάλι για τον Φλώρο του Λ. Σ. Καλ(λ)ογερόπουλου», *Μικροφιλολογικά* 13 (Άνοιξη 2003) 6.
3. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, *Οι μάσκες του ρεαλισμού. Εκδοχές του νεοελληνικού αφηγηματικού λόγου*, τ. 1, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σ. 125-126, 132-133.
4. Μάρη Θεοδοσοπούλου, «Στην αγκαλιά της Χαίδως», *Το Βήμα*, 16. 3. 2003.
5. Παναγιώτα Χατζηγεωργίου, *Οι μεταμορφώσεις του αντιήρωα στο νεοελληνικό μυθιστόρημα: από την Πάπισσα Ιωάννα στα Βαμμένα κόκκινα μαλλιά*, Εθνικό και

Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, διατριβή επί διδακτορία, Βιβλιοθήκη Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας, 2009, σ. 107, 416.

16. «Ειδολογικές αναζητήσεις στο πρώιμο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη», Κ. Θεοτόκης, Τα Πρακτικά ενός Συνεδρίου, Πόρφυρας, τχ. 80 (1997) 243-250. [Πρβλ. κεφάλαιο διδακτορικής διατριβής Κ1 και Βιβλία Κ.2, αρ. 8].

Στη μελέτη αυτή ορίζεται η πολυειδής καμπύλη που διαγράφει το έργο του Θεοτόκη κατά τη δεκαετία περ. 1895-1905: μυθιστόρημα, πεζό ποίημα, ποιητικό αφήγημα, verset, σονέτο, διήγημα. Όλα τα λογοτεχνικά τούτα είδη εξετάζονται σε συνάρτηση με τις καλλιτεχνικές αναζητήσεις στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία της εποχής (νιτσεϊσμός, βαγκνερισμός, συμβολισμός, κ.ο.κ.), τις οποίες παρακολουθεί ο πολύγλωσσος Θεοτόκης. Στη μελέτη σκιαγραφείται το πορτρέτο του Θεοτόκη ως ποιητή και τεκμηριώνεται η άποψη για την αναγκαιότητα μιας αυτοτελούς έκδοσης του πρώιμου έργου του.

Ετεροαναφορές

1. Παύλος Ν. Αγγελόπουλος, «Η συλλογή με τ' 'αρχαία' διηγήματα του Κ. Θεοτόκη», *Πόρφυρας* 83 (Οκτώβρης-Δεκέμβρης 1997) 94-96.
2. Γιάννης Δάλλας, *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Κριτική σπουδή μιας πεζογραφικής πορείας*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2001, 57-58.

17. «Ένας άνισος αγώνας δρόμου. Εκδοτικές πληροφορίες για τα πρώτα ελληνικά μυθιστορήματα», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), Από τον Λέανδρο στον Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830-1880, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1997, σ. 31-41.

Η μελέτη παρέχει πληροφορίες που σχετίζονται κυρίως με την εκδοτική διαδικασία των πρώτων ελληνικών μυθιστορημάτων. Περιέχει σχόλια και εκτιμήσεις για τον «συναγωνισμό» των συγγραφέων, ο οποίος εκφράζεται στους προλόγους των έργων, σχετικά με τη διεκδίκηση του τίτλου του πρώτου Έλληνα

μυθιστοριογράφου. Επιπλέον, περιλαμβάνει σχόλια για την πρόσληψη του όρου «μυθιστόρημα» από τους συγγραφείς της εποχής.

Ετεροαναφορές

1. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Ανανεωμένη θεώρηση της παλαιότερης πεζογραφίας», *Νέα Εστία* 1715 (Σεπτέμβριος 1999) 280.
2. Γιάννης Κοκκινάκης, «Η χρήση του νομίσματος στη νεοελληνική πεζογραφία. Μερικές πρώτες αξιολογήσεις», *Μνήμων* 22 (2000) 2.
3. Ουρανία Πολυκανδριώτη, «Αυτοβιογραφικός λόγος και περιπλάνηση στις απαρχές του νεοελληνικού μυθιστορήματος», *Ο Εραμιστής* 24 (2003) 169, 172.
4. Πέρσα Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19^ο αιώνα. (Από τον Ερμήλο ως την Πάπισσα Ιωάννα)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2003, σ. 102, 103, 188, 285.
5. Πέρσα Αποστολή, «Το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο του Πολυπαθούς (1839): Ο Ivan Vyzhigin (1829) του F. Bulgarin», *Σύγκριση* 17 (2006) 141.
6. Παν. Μουλλάς, *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αι.*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2007, σ. 109, 207.
7. Κατερίνα Καρακάση, «Τα πάθη του νεαρού Λέανδρου. Σημειώσεις για τον πολιτικό ρομαντισμό», *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, εκδόσεις Σοκόλη – Κουλεδάκη, Αθήνα, 2014, σ. 186.
8. Πέρσα Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19^ο αι. Από τον Έρμηλο (1817) ως την Πάπισσα Ιωάννα (1866)*, Αθήνα, Άρτεμις, 2018, σ. 407.
18. «Πτυχές του καβαφικού μοντερνισμού: Τα “αποσιωπημένα” πεζά ποιήματα», *Σύγκριση*, τχ. 9 (1998) 92-109. Η μελέτη περιλαμβάνεται και στο Μιχάλης Πιερχής (επιμ.), *Η ποίηση του κράματος. Μοντερνισμός και διαπολιτισμικότητα στο έργο του Καβάφη*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2000, σ. 81-94. [Πρβλ. κεφάλαιο διδακτορικής διατριβής Κ1. Η

μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2., αρ. 9].

Στην εργασία αυτή επιχειρείται ανάγνωση των τριών πεζών ποιημάτων του Καβάφη από αφηγηματολογική και ρυθμολογική άποψη, η οποία παρά τη δυσθεώρητη καβαφική βιβλιογραφία, εξακολουθεί να αποτελεί έναν διόλου πολυσύχναστο κριτικό τόπο. Τα κείμενα συνεξετάζονται με άλλα πεζά του Καβάφη, τα οποία εγκρύπτουν μια ποιητική δοκιμαϊκή διάσταση. Αξιολογείται η παρουσία τους στο καβαφικό έργο, αλλά και στο σύνολο της σύγχρονης τους ελληνικής και ευρωπαϊκής πεζόμορφης ποιητικής γραφής. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Ετεροαναφορές

1. Ελισάβετ Κοτζιά, «Δια-κρίνοντας. Για τα τρία πεζά ποιήματα του Καβάφη», *Η Καθημερινή* (18. 4. 1999).
2. Βαρθάρα Ρούσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 260-261, 529.
3. Sophie Iakovidou, «The inner color: Yellow reflections from the closet», *Δια-κείμενα. Μοντερνισμός – Μεταμοντερνισμός: Διαχωριστικές γραμμές* 9 (2007) 287, 294.
4. Γιάννης Σκαρίμπας, *Απαντες στίχοι*, φιλολογική επιμέλεια Κατερίνα Κωστίου, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 219, 223.
5. Ν. Επισκοπόπουλος, *Επιλογή κριτικών κειμένων από το Αστυ και το Νέον Αστυ*, τ. Α', φιλολογική επιμέλεια Ν. Μαυρέλος, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα, 2011, σ. 47.
6. Λένα Αραμπατζίδου, *Αισθητισμός. Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος*, Μέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 463.
7. *Πειραιϊκά Γράμματα*. Τριμηνιαία Φιλολογική Έκδοση του Πειραιϊκού Συνδέσμου 74 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2013) 4-12. [Αφιέρωμα στον Κ. Π. Καβάφη. Αναδημοσίευση της μελέτης: *Πτυχές του καβαφικού μοντερνισμού. Τα «αποσιωπημένα» πεζά ποιήματα.*]

8. Λένα Αραμπατζίδου, *Το διακείμενο του αισθητισμού στην ποιητική του Κ. Π. Καβάφη*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α. ε., Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 434.

9. Ευφροσύνη Κωσταρά, *Καβάφης και Αρχαίο Θέατρο*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πάτρα, 2014, σ. 120.

10. Μάρθα Βασιλειάδη, «Σεφερικές εκδοχές της Σαλώμης», *Momentum 2* (2014) 8.

11. Peter Jeffreys, «Translating Baudelaire: *L' esprit decadent* and the Early Writings», *Reframing Decadence: C. P. Cavafy's Imaginary Portraits*, Ithaca and London: Cornell University Press 2015, σ. 213.

12. Katerina Kostiou, «Artistic osmoses in Cavafy's poetry. The representation of beauty in the poem 'On board Ship'», *Mélanges en l' honneur du professeur Jacques Bouchard*, Del Busso 2016, σ. 115, 120.

13. Κατερίνα Κωστίου, «Καλλιτεχνικές ωσμώσεις στην ποίηση του Καβάφη. Ζωγραφική: «Του πλοίου», *Λογοτεχνικές διαδρομές. Ιστορία-Θεωρία-Κριτική. Μνήμη Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2016, σ. 287.

19. «Η διαμόρφωση μιας νέας ποιητικής συνείδησης στην Ελλάδα. Μεταφράσεις έμμετρων έργων σε πεζό κατά τον 19ο αιώνα», *Θέματα νεοελληνικής φιλολογίας. Γραμματολογικά, εκδοτικά, κριτικά, Πρακτικά Η' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης στη μνήμη του Γ. Π. Σαββίδη*, Τομέας ΜΝΕΣ, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ερμής, Αθήνα, 2001, σ. 165-186. Βλ. και προδημοσίευση *Πόρφυρας*, τχ. 88 (1998) 233-249. [Προβλ. κεφάλαιο διδακτορικής διατριβής Κ1. Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στη μελέτη αποτιμάται ο ρόλος των ελληνικών πεζών μεταφράσεων έμμετρων ή πεζοποιητικών κειμένων στη διαμόρφωση μιας νέας αντίληψης για την ποιητική γλώσσα στον ελληνικό 19ο αιώνα. Επιπλέον, επιχειρείται μια συνοπτική ανασύσταση της ποιητικής θεωρίας του 19ου αιώνα που ενθαρρύνει την εμφάνιση πληθώρας πεζών ποιητικών μεταφράσεων. Εξετάζονται, παράλληλα, οι

αντιτιθέμενες τάσεις, καθώς και οι ποικίλες αντιδράσεις που προκάλεσε η ιδέα ότι η ποίηση, άρα και η μετάφραση της ποίησης, που έχει λογοτεχνικές αξιώσεις, μπορεί να γίνεται και σε πεζό. Παρατίθενται σε παράρτημα: (ενδεικτικός) χρονολογικός πίνακας πεζών μεταφράσεων· μικρό ανθολόγιο μεταφρασμένης πεζόμορφης ποίησης (19ου αι.).

Ετεροαναφορές

1. Στέση Αθήνη, «Μετάφραση, παράδοση και ανανέωση: Τα νεοελληνικά σύμμεικτα αναγνώσματα (18^{ος} αι.)», στο Άννα Ταμπάκη-Στέση Αθήνη (επιμ.), *Μετάφραση και Διαπολιτισμικές σχέσεις. Ταυτότητα και Ετερότητα στη Λογοτεχνία, 18^{ος}-20ός αι.*, τ. 3, Δόμος, Αθήνα, 2001, σ. 65.
2. Θάλεια Ιερωνυμάκη, *Το είδος της ωδής στη νεοελληνική λογοτεχνία (από την αρχή του 19^{ου} αιώνα έως το 1880, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, 2005, σ. 263, 533.*
3. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής, ο πεζογράφος, ο κριτικός*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2006, σ. 323, 691.
4. Βαρβάρα Ρούσσου, *Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Ανάλυση των πρώτων ελευθερόστιχων ποιημάτων (1900-1940)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 150, 529.
5. Στέση Αθήνη, *Οψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας (αρχές 18^{ου} αι.-1830): ο διάλογος της ελληνικής με τις ελληνικές και ξένες παραδόσεις στη θεωρία και την πράξη*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών, Αθήνα, 2010, σ. 215.

20. «Από το αθησαύριστο έργο του Τ. Κ. Παπατσώνη», *Μικροφιλολογικά*, τχ. 4 (1998) 26-29.

Βιβλιογραφική προσθήκη στην εργογραφία του ποιητή Τ. Κ. Παπατσώνη: τα αθησαύριστα τούτα κείμενα (ποιήματα, μεταφράσεις, δοκιμακά, βιβλιοτεχνοκριτικά σημειώματα), που παρουσιάζονται με μικρό σχόλιο, δεν προέκυψαν από συστηματική έρευνα, αλλά από σημειώσεις στο περιθώριο μιας περιδιάβασης σε παλαιά περιοδικά.

Ετεροαναφορές

1.Βασίλειος Μακρυνδής, *Θρησκεία και ποίηση: Η περίπτωση του Τ.Κ. Παπατσώνη*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018, 37, 647.

21. «Διακειμενικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου. Ο Ίκαρος στη νεοελληνική ποίηση», *Νέα Εστία*, τχ. 145 (1999) 615-633. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η μελέτη αναδεικνύει τις λογοτεχνικές μεταπλάσεις του μύθου του Ίκαρου στη νεοελληνική ποίηση, οι οποίες σηματοδοτούν την πρόσληψη και την ανασηματοδότηση του Ικάρου μύθου ανάλογα με τις ιστορικές συγκυρίες και τις αισθητικές αναζητήσεις της κάθε εποχής. Προτείνεται μια τυπολογία των συμβολισμών του στη νεοελληνική ποίηση: I. Ο Ίκαρος του έρωτα (*Ερωτόκριτος*)· II. Ο Ίκαρος αεροναύτης, σύμβολο της τεχνολογικής προόδου (I. Βηλαράς, Κ. Παλαμάς, Α. Ρ. Ραγκαβής, Α. Λασκαράτος, Στ. Μαρτζώκης, Μ. Μαλακάσης, I. Πολέμης, Γ. Δροσίνης, I. Καμπανέλλης, κ.ά.)· III. Ο Ίκαρος αγωνιστής για την ελευθερία (Α. Κάλβος, Π. Ροδοκανάκης, Ν. Καζαντζάκης, Άγγ. Σικελιανός)· IV. Ο Ίκαρος καλλιτέχνης (Άγγ. Σικελιανός, Γ. Σεφέρης, Ν. Κάλας, Μ. Σαχτούρης) V. Ο Ίκαρος σε αναζήτηση της γνώσης και του ονείρου (Σπ. Παναγιωτόπουλος, Γερ. Σπαταλάς, κ.ά.)· VI. Ανατρεπτικές εκδοχές του μύθου (Ρ. Γαλανάκη, Ν. Βαγενάς, Χ. Βλαβιανός). Η μελέτη συνδέει συνοπτικά τη διαχρονική επικαιρότητα του μύθου του Ίκαρου, μέσα από τις μεταμορφώσεις του στη διεθνή λογοτεχνία, με τις εικαστικές, γλυπτικές και κινηματογραφικές μεταπλάσεις του.

Ετεροαναφορές

1. Λάμπρος Βαρελάς, «Ο μύθος της ωραίας Ελένης στη νεοελληνική ποίηση: Από τον Παλαμά έως τον Ρίτσο», *Θέματα Νεοελληνικής Φιλολογίας. Γραμματολογικά, εκδοτικά, κριτικά, Πρακτικά Η' Επιστημονικής Συνάντησης 11-14 Μαρτίου 1997*, Μνήμη Γ.Π. Σαββίδη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Ερμής, Αθήνα, 2001, σ. 333-343.

2. Δημήτρης Παπαγεωργιάκης, «Η γενιά του '70 και ο αρχαιοελληνικός λογοτεχνικός μύθος», *Φιλολογική* 74 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2001) 54, 56-57.

3. Γιάννης Παπακώστας, «Άγγελου Σικελιανού, Ο Δαίδαλος στην Κρήτη: Μεταξύ ανατροπής και χειραφέτησης», *Η έρευνα και οι ερμηνευτικές της εκδοχές. Μελέτες για συγγραφείς και κείμενα*, Πατάκης, Αθήνα, 2002, σ. 211.

4. Gilda Tentorio, *Binari, Ruote & Ali in Grecia. Immagini letterarie e veicoli di senso*, Universitalia, 2015, σ. 140, 147, 157, 158, 160, 166, 198, 215.

5. Αθηνά Βογιατζόγλου, *Συνομιλίες ποιητών. Μεταπλάσεις, παρωδίες και αντίλογοι στη νεοελληνική ποίηση του 20ού αι.*, Gutenberg, Αθήνα, 2019, σ. 274.

22. «Σκιαγραφώντας το πορτρέτο της νεοελληνικής κριτικής», *Μικροφιλολογικά*, τχ. 9 (2001) 24-28.

Μελέτη - απάντηση σε κριτικό σημείωμα του Νίκου Μαυρέλου, δημοσιευμένο στο τεύχος 8 του περιοδικού *Μικροφιλολογικά*. Διευκρινίζονται ζητήματα ορολογίας και επιχειρείται μια συνομιλία σε σχέση με την ανάγνωση παλαιότερων μελετημάτων μου.

23. «Ο Σικελιανός και η Βαλκανική Ιδέα. Ένα αθησαύριστο κείμενο του ποιητή», *Αντί* (Αφιέρωμα στον Άγγελο Σικελιανό), τχ. 749 (2001) 51-53. Πρβλ. *Πεζός Λόγος*, τ. Α', Ίκαρος, Αθήνα, 2001.

Παρουσιάζεται ένα αθησαύριστο κείμενο του Σικελιανού για τη Βαλκανική Ιδέα, το οποίο εκτός από το γραμματολογικό του ενδιαφέρον, συμπληρώνει την εικόνα μας για το πολιτικό βαλκανικό όραμα του Σικελιανού. Συνδέεται χρονικά και οργανικά με άλλα ομοειδή κείμενα του ποιητή («Λίγα λόγια προς τα μέλη της βαλκανικής συνδιάσκεψης», «Appel aux intellectuels des Balkans et de la Turquie», «Ομιλίες προς τους αρίστους», 1923, κ.ο.κ.). Το κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε στο περ. *Νέα Πολιτική* και περιλήφθηκε στην επανέκδοση του Α' τόμου του *Πεζού Λόγου*, Αθήνα, Ίκαρος, 2001.

Ετεροαναφορές

1. Νίκος Διονυσόπουλος, *Από τη γενιά του 1880 στη γενιά του 1930. Σημειώσεις στο μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική Σχολή Βελιγραδίου, Έδρα Νεοελληνικών Σπουδών, 2004, σ. 161.*

2. Κώστας Καραβίδας, *Το περιοδικό Αντί και η συμβολή του στην ανάδειξη της νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Η σημασία της ζωντανής μαρτυρίας, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας, 2014, σ. 224, 386.*

24. «Ζητήματα έκδοσης των *Αντιφεγγίδων* του Κωνσταντίνου Θεοτόκη», στο *Εκδοτικά προβλήματα και απορίες. Πρακτικά συνεδρίου στη μνήμη του Γ. Π. Σαββίδη, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, 2002, σ. 294-301.* [Βιβλία, Κ.2., αρ. 8].

Παρουσίαση των εκδοτικών αρχών που εφαρμόζονται στην έκδοση της χειρόγραφης συλλογής πεζών ποιημάτων, με τίτλο *Αντιφεγγίδες*, του Κωνσταντίνου Θεοτόκη. Τίθενται ζητήματα ειδολογικής και τεχνοτροπικής ταξινόμησης, ζητήματα ρυθμοτονικής εκφοράς του πεζόμορφου ποιητικού λόγου, μεταγραφής αποσπασμάτων του χειρογράφου από άλλο χέρι, κ.ο.κ.

25. «Ρομαντικοί και ρεαλιστές αυτόχειρες και αιμομίκτες: οι σολωμικές καταβολές στο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη», στο Θεοδόσης Πυλαρινός (επιμ.), *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Μελετήματα*, Βιβλιοθήκη Τράπεζας Αττικής, Αθήνα, 2004, σ. 11-27.

Συγκριτική ανάγνωση Σολωμού και Θεοτόκη. Εντοπίζονται σολωμικά στοιχεία και τρόποι στην επτανησιακή πεζογραφία: κειμενικές αναλογίες και ρητορική συγγένεια που συνδέει τον «Λάμπρο» με την «Αγάπη παράνομη», τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* με το έργο *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα*. Παρατίθενται παράλληλα χωρία.

26. «Νεοελληνικός 'Βαγνερισμός'. (Ο Βάγκνερ στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική – 'θέματα για ξετύλιγμα')», στο Μάιρη Μικέ, Μίλτος Πεχλιβάνος, Λίζυ Τσιριμώκου (επιμ.), *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα, 2005, σ. 105-112. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Ενώ ο νιτσεισμός, στο πλαίσιο της νεοελληνικής γραμματείας, έχει επαρκώς μελετηθεί, η παρουσία του Βάγκνερ στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική δεν είχε (ως τη συγγραφή της εργασίας) αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης. Ο Βάγκνερ διατυπώνει μια νέα αισθητική θεωρία. Οι ολιστικές αισθητικές του αντιλήψεις (όπως αποτυπώνονται σε ένα νέο θεατρικό είδος, το «μουσικόδραμα») σε συνδυασμό με την είσοδο της γερμανικής φιλολογίας και της φιλοσοφίας στην Ελλάδα γίνονται αισθητές, στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αι. Ο Βάγκνερ εισέρχεται μέσα από ποικίλες διόδους στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική. Στη μελέτη γίνεται μια απόπειρα αναζήτησης των αισθητικών και ιδεολογικών μηχανισμών που συνδέονται με την υποδοχή του Βάγκνερ στα νεοελληνικά γράμματα. Διερευνώνται οι αναφορές στη σχέση του με τον Νίτσε, οι βαγκνερικές μεταφράσεις, η είσοδος του μέσω του Μπωντλαίρ στην παλαμική κυρίως κριτική. Η μελέτη προτείνει την επανεκτίμηση της πεζογραφίας του νεοελληνικού αισθητισμού σε μια συνανάγνωση με την αντίστοιχη πεζογραφική παραγωγή του Ντ'Αννούντσιο, μέσω του οποίου εισέρχεται ο Βάγκνερ στη νεοελληνική πεζογραφία. Επιπλέον, εκτιμάται ότι μια άλλη δίοδος του Βάγκνερ στα νεοελληνικά γράμματα είναι ο γαλλικός συμβολισμός, με την εστίαση στη μουσική ποιότητα της λέξης. Η νεοελληνική ποίηση εν πολλοίς ακολουθεί τις ανάλογες αναζητήσεις της γαλλικής συμβολιστικής ποίησης, καθώς μάλιστα το μοντέλο της βαγκνερικής συμφωνίας δύναται να θεωρηθεί ως το μουσικό αντίστοιχο, ως το πρότυπο, δηλαδή, που οδηγεί στην πολύτροπη αρμονία του ελευθερωμένου στίχου. Οι Γάλλοι και οι νεοέλληνες συμβολιστές υιοθετούν τις καινοτομίες του Βάγκνερ στη συμφωνία

και τις μεταφέρουν στον νεωτερικό για την εποχή, ποικιλότονο ελευθερωμένο στίχο.

Μέσα από την έρευνα στον περιοδικό τύπο και σε αυτοτελείς εκδόσεις, σκιαγραφούνται οι άξονες της πρόσληψης του Βάγκνερ από την κριτική· από τον Ροϊδη, τον Παλαμά (ο οποίος κάνει λόγο για «βαγκνερογέννητη γραφή» και για το «μουσικό παραλήρημα» της πρόζας του Επισκοπόπουλου), τον Λαμπελέτ και άλλους κριτικούς. Η μελέτη αποτελεί μια πρώτη ιχνηλάτηση της πρόσληψης του μείζονος μουσουργού στα νεοελληνικά γράμματα και επισημαίνει την ανάγκη εξαντλητικής αποδελτίωσης του τύπου, τη συνεπικουρία της θεατρολογίας και της μουσικολογίας για την αποτίμηση της πρόσληψης του βαγκνερισμού.

Ετεροαναφορές

1. Βάνια Παπανικολάου, «Η νεορομαντική πρόσληψη της αρχαιοελληνικής τραγωδίας από τον Κωνσταντίνο Χρηστομάνο», Α. Γλυτζουρής - Κ. Γεωργιάδη (επιμ.), *Παράδοση και εκσυγχρονισμός στο νεοελληνικό θέατρο*. Πρακτικά Γ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2010, σ. 405.
2. Όλγα Μπεζαντάκου, «Νεοελληνικός 'αντιβαγκνερισμός'. Η περίπτωση μιας 'φιλολογικής συνάντησης'», *Κονδυλοφόρος* 12 (2013) 12, 25.
3. Στέλλα Κουρμπανά, *Όψεις του βαγκνερισμού στον ελληνικό 19^ο αιώνα*, Διδακτορική διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 2017, σ. 10, 311, 579.
4. Όλγα Μπεζαντάκου, *Μουσικές πρακτικές στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διακαλλιτεχνικότητα από τον συμβολισμό στον μοντερνισμό*, Edition Romiosini, Βερολίνο, 2019, σ. 17, 116, 565.

27. «Άγγελος Σικελιανός και Maurice de Guérin», *Κονδυλοφόρος*, τχ. 4 (2005) 129-137. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Διερευνάται η εκλεκτική συγγένεια που συνδέει τον Άγγελο Σικελιανό με τον Γάλλο προρομαντικό ποιητή Maurice de Guérin, σύγχρονο του Lamartine, του Hugo, του Aloysius Bertrand. Ο Maurice de Guérin αναπολεί νοσταλγικά τον

αρχαίο κόσμο, έλκεται από τον μυστικιστικό πανθεισμό της φύσης και κινείται στο μεταίχμιο ανάμεσα στον παγανισμό και τον χριστιανισμό. Κατ' αυτή την έννοια θέλγει τον Σικελιανό, ο οποίος δεξιώνεται στο έργο του τον Γάλλο ποιητή μέσω τεθλασμένης πρόσληψης, δηλαδή μέσω δύο ποιητικών του προγόνων: του Κωστή Παλαμά και του Σπήλιου Πασαγιάννη. Αναλύονται οι ποικίλες εκφάνσεις της μορφής του Κενταύρου στο ποιητικό και το δοκιμιακό έργο του Σικελιανού. Κι αυτό γιατί ο πρόωρα χαμένος Maurice de Guérin αναπτύσσει το μεγαλύτερο μέρος του πεζόμορφου ποιητικού του έργου πάνω στο ομώνυμο μυθολογικό σύμβολο (Ο Κένταυρος και η Βακχίδα). Η κριτική θεωρεί διακοσμητική τη μυθολογική μορφή του Κενταύρου στο έργο του Σικελιανού, δανεισμένη από την έλξη που ασκούν στον ποιητή τα αετώματα της Ολυμπίας. Η μελέτη εστιάζει στην ερμηνεία της μορφής του Κενταύρου ως πολύμορφου συμβόλου που ενσαρκώνει κοινωνικές ή πολιτικές αντινομίες και προσλαμβάνει φιλοσοφικές προεκτάσεις στο έργο του Σικελιανού, στο βαθμό μάλιστα που εικονοποιεί και τις εσωτερικές αντινομίες του συγγραφικού του εγώ. Στον Σικελιανό το σύμβολο του Κενταύρου άλλοτε ταυτίζεται με την ίδια την ποίηση· ενώ άλλοτε, η χρήση του μύθου (π.χ. της μάχης των Λαπιθών και των Κενταύρων) μπορεί να προσλάβει διαστάσεις εσωτερικής άσκησης, να γίνει διαδικασία μύησης που προσβλέπει στην άρση των αντιθέσεων, στην κατάκτηση της πλήρους εσωτερικής ενότητας, στη «μυστική συμβίωση με το Παν».

28. «Και πάλι για τα πεζόμορφα ποιήματα: Νίκος Νικολαΐδης και Oscar Wilde. Συγκλίσεις, οσμώσεις και αποκλίσεις στο πλαίσιο του βικτωριανού αισθητισμού», στο Λευτέρης Παπαλεοντίου (επιμ.), Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (1884-1956). Μία επανεκτίμηση του έργου του, Αθήνα, Βιβλιόγραμμα/Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, 2007, σ. 99-114. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η συγκριτική εξέταση των κειμένων των δύο συγγραφέων αναδεικνύει ένα σύνολο θεματικών και μορφολογικών αναλογιών. Η υποδοχή του Ουάιλντ στο έργο του Νικολαΐδη κινείται σε δύο επίπεδα, τα οποία αποτελούν, άλλωστε, τις προϋποθέσεις πρόσληψης των νεοτερικών αισθητιστικών τάσεων: α) στο πεδίο της ενσωμάτωσης και αφομοίωσης της νεοτερικής θεματικής και ιδεολογίας· και β) στο πεδίο της μορφολογικής ωρίμανσης της ποίησής του στο επίπεδο της ρητορικής και των τεχνικών δεξιοτήτων (κυρίως στον *Χρυσό μύθο*, 1938. Το επιφανέστερο παράδειγμα ουαϊλδικού κειμένου που αναπλάθει είναι η *Σαλώμη*, την οποία μετονομάζει σε *Όλεθρο*). Ο Νικολαΐδης ενσωματώνει επιλεκτικά ορισμένα από τα στοιχεία της ουαϊλδικής θεματικής που προσιδιάζουν στη δική του συγγραφική ιδιοσυγκρασία, καθώς και στις αισθητικές προσδοκίες και τις ιδεολογικές προσλαμβάνουσες του ελλαδικού αναγνωστικού κοινού· μορφοποιεί, επομένως, τα θεματικά στοιχεία υποτάσσοντάς τα στη δυνατότητα υποδοχής, απαλείφοντας από τη νοηματική δεξίωση της τέχνης του Ιρλανδού αισθητή μέρος του ιδεολογικού της φορτίου. Αναπλάθει ή προσαρμόζει τις ακρότητες του βικτωριανού αισθητισμού στις επιταγές και στον ορίζοντα της ελλαδικής πολιτισμικής και καλλιτεχνικής συγκυρίας. Η επιλογή του Νικολαΐδη να αναπλάσει τα πεζά ποιήματα του Ουάιλντ και να υιοθετήσει την ανατροπή του βιβλικού μύθου, θα μπορούσε να ερμηνευθεί όχι μόνο ως πρόκληση θεματική, αλλά και μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα: Ο Κύπριος συγγραφέας προτείνει με τον τρόπο αυτό ένα πρωτοποριακό και αναθεωρητικό χειρισμό της ποιητικής του νεοελληνικού πεζού ποιήματος, ανατρέπει δηλαδή την παράδοση του λυρισμού με την εισαγωγή της ειρωνείας ως δραστικότερου προσωδιακού συντελεστή. Πρόκειται για υπονομευμένη αναπαράσταση με λεκτικές αιχμές και στοιχεία σημασιολογικού υπαινιγμού, που προσδίδει κίνηση στα ποιήματα και, σε μεγάλο βαθμό, τόσο στον Ουάιλντ όσο και στον Νικολαΐδη, υποκαθιστά την απουσία λυρικότητας. Παρόμοια χρήση της ειρωνείας, στην ιστορία του νεοελληνικού πεζού ποιήματος, συναντούμε σε κάποια παλαιότερα πεζά ποιήματα του Πλ. Ροδοκανάκη σε καθαρεύουσα, στη συλλογή του *De Profundis* (1908), η οποία, όπως είναι προφανές και από τον τίτλο της, εντάσσεται στην παράδοση του ουαϊλδικού αισθητισμού. Η άρνηση της λυρικότητας αποτελεί νεοτερικό χαρακτηριστικό,

αφού ο λυρικός εμποτισμός της λέξης αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό της νεοελληνικής πεζομορφής ποίησης, η οποία στο μεγαλύτερό της μέρος δεν κατορθώνει να αφομοιώσει ούτε τον μπωντλαιϊκό σαρκασμό ούτε την ουαϊλδική ειρωνική παραδοξολογία.

Ετεροαναφορές

1. Γιώργος Κεχαγιόγλου – Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών LI, Λευκωσία 2010, σ. 320, 322, 367, 799.
2. Χριστίνα Ντουνιά, «Εκδοχές της Σαλώμης. Από το ευρωπαϊκό πνεύμα της παρακμής στη νεοελληνική λογοτεχνία», *Γραφές της μνήμης. Σύγκριση, αναπαράσταση, θεωρία, εισαγωγή – επιμέλεια Ζ. Ι. Σιαφλέκης*, Gutenberg, Αθήνα, 2011, σ. 213.
3. Γεώργιος Χαριτάτος, «Μεταμορφώσεις του μυθικού διακειμένου στην ποιητική γενιά του '70: η Σαλώμη στην ποίηση του Γιάννη Βαρβέρη, της Αθηνάς Παπαδάκη και της Μαρίας Κυρτζάκη», *Σύγκριση* 27 (2018) 111, 119.
4. Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος. Αλληλογραφία και άλλο αρχειακό υλικό*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών -LX-, Λευκωσία, 2018, σ. 351, 543, 673.

29. «Γαλλόφωνα (δημοσιευμένα και μη) κριτικά κείμενα του Γιώργου Θεοτοκά», στο *Ιταλοελληνικά, Rivista di cultura Greco-moderna*, XI, *Atti del Convegno Internazionale Jorgos Theotokàs: 100 anni dalla nascita*, Νάπολη, *Università degli studi di Napoli "L'Orientale"*, Dipartimento di Studi dell' Europa Orientale, 2008, σ. 73-86.

Παρουσιάζονται οι θεματικοί και ιδεολογικοί άξονες που συνθέτουν - και συνέχουν - τα σημαντικότερα γαλλόφωνα κείμενα του Γιώργου Θεοτοκά, ορισμένα από τα οποία μάλιστα παρέμεναν αβιβλιογράφητα. Πρόκειται για άρθρα ή, όπως είναι εύλογο να υποθέσουμε, ομιλίες που γράφτηκαν ενδεχομένως και κατά παραγγελία. Τα περισσότερα από τα γαλλόφωνα κείμενα του συγγραφέα περιέχονται, σε χειρόγραφη ή δακτυλογραφημένη μορφή, στον φάκελο 18 του αρχείου (άλλα ξενόγλωσσα κείμενα του συγγραφέα περιέχονται

στους φακέλους 29 και 30). Πρόκειται ουσιαστικά για δοκιμιακού ή κριτικού χαρακτήρα εκτενέστερα ή βραχύτερα κείμενα, γραμμένα από τα νεανικά χρόνια του συγγραφέα ως την ώριμη περίοδο της συνεχούς πνευματικής του συμμετοχής και παρέμβασης σε ποικίλους τομείς της πολιτισμικής ζωής: λογοτεχνία, θέατρο, ιστορία των ιδεών, πολιτική επικαιρότητα, ευρωπαϊκός πολιτισμός, κ.ά. Όλα τούτα τα γραπτά συγκλίνουν στην αποτύπωση της έννοιας του ελληνισμού και στην υποστήριξη της συμπόρευσής του με το όραμα μιας ενωμένης Ευρώπης («Ευρώπη μέσω Ελλάδας»). Με το αίτημα για πολιτισμική εναρμόνιση με την Ευρώπη ο Θεοτοκάς φαίνεται να εκφράζει το συλλογικό όραμα της γενιάς του '30 (σε ένα από αυτά τα γαλλόφωνα κείμενα απαντά μάλιστα για πρώτη φορά ο όρος γενιά του '30). Η πρόδρομη ελληνική διατύπωση του αιτήματος της ευρωπαϊκής ένωσης καθιστά τα γαλλόφωνα κείμενα προφητικά και επίκαιρα, στον βαθμό μάλιστα που, παράλληλα με την ιδέα της σύγκλισης με την ενωμένη Ευρώπη, ο Θεοτοκάς καλλιεργεί όχι μόνο ιδεολογικά αλλά και καλλιτεχνικά την επιστροφή στις ρίζες του ελληνισμού, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ιδιοσυγκρασιακή ιδιαιτερότητα του έθνους του, μια τάση που ανιχνεύεται εύγλωττα και στο θεατρικό του έργο. Ο συγγραφέας προτείνει, όχι βέβαια με τη μεθοδολογική αυστηρότητα και τον προσανατολισμό του επιστήμονα, αλλά με τη ματιά του διανοούμενου, τη συγκριτική εξέταση της νεοελληνικής κοινωνίας. Σήμερα, στην εποχή της άνθισης των πολιτισμικών σπουδών, τα κείμενα του Θεοτοκά αποκτούν μιαν επίκαιρη προβληματική, την οποία εισάγει προδρομικά στα γράμματά μας ο συγγραφέας τους και θα ήταν, νομίζω, ευκαίον να μεταφραστούν όσα παραμένουν αμετάφραστα και να συμπεριληφθούν σε μιαν επόμενη συγκεντρωτική έκδοση των κριτικών του έργων.

30. «Μετάφραση και Ιδεολογία. Μία αβιβλιογράφητη επτανησιακή μετάφραση των Ψαλμών του Δαβίδ», στο *Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο (Κύθηρα 21-25 Μαΐου 2006), Πρακτικά, τόμος ΙVΑ, Επτανησιακός Πολιτισμός (Μέρος Α')*, Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, 2009, σ. 365-375.

Η μελέτη εντοπίζει στη βιβλιοθήκη επιφανούς επτανησιακής οικογένειας των Θεοτόκηδων μια άγνωστη και ανυπόγραφη μετάφραση των *Ψαλμών* εκ του εβραϊκού πρωτοτύπου και αποπειράται να την εντάξει στο κοινωνικό, ιδεολογικό και γλωσσικό πλαίσιο της εποχής. Επιχειρείται μια συνοπτική και ενδεικτική αναδρομή στις μεταφράσεις του Ψαλτηρίου στη νεοελληνική, οι οποίες πυκνώνουν ιδιαίτερα κατά την περίοδο του ρομαντισμού. Οι μεταφράσεις σχετίζονται αυτονόητα με την πρόθεση των συγγραφέων να αναμετρηθούν με τις δυνατότητες και τις αντοχές της νεοελληνικής γλώσσας στον πεζό στίχο (verset), ενώ θέτουν παράλληλα ποικίλα και σύνθετα ερωτήματα για τη γλώσσα, την ορθογραφία, το ιδεολογικό πλαίσιο της μεταγλώττισης, το γλωσσικό τους πρότυπο (δηλαδή το θρησκευτικό κείμενο ή προγενέστερες μεταφράσεις), την τυπογραφική μορφή και τον τόπο της έκδοσής τους. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η πιο ολοκληρωμένη πεζή μετάφραση της *Παλαιάς Διαθήκης* από το εβραϊκό κείμενο, εκείνη που κυκλοφόρησε το 1834 από τον κύκλο του ιεροδιακόνου και σοφού διδασκάλου του γένους Νεόφυτου Βάμβα, ο οποίος ως γνωστόν ήταν φίλος των προτεσταντών και των ιδεών τους. Η άγνωστη επτανησιακή μετάφραση του Ψαλτηρίου που παρουσιάζεται εδώ είναι μετακαλβική και εκδίδεται επίσης στο Λονδίνο, το 1831 (έτος της δολοφονίας του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια). Η συγκεκριμένη έκδοση των *Ψαλμών* έγινε επί Αγγλοκρατίας, σε προτεσταντικό τυπογραφείο από λόγιο Κερκυραίο μεταφραστή. Τεκμηριωμένες μαρτυρίες και πηγές οδηγούν, όσον αφορά στην ταυτότητα του μεταφραστή, στην υπόθεση ότι τη μετάφραση της *Βίβλου των Ψαλμών* την εκπόνησε ο λόγιος βαρώνος Ανδρέας Θεοτόκης, Βουλευτής και Γραμματέας της Γερουσίας, με τεκμηριωμένες και από οικογενειακή παράδοση επαφές με την Ευρώπη· απόγονος του Νικηφόρου και του Εμμανουήλ Θεοτόκη (μέλους της Βιβλικής Εταιρείας του Λονδίνου) μεγαλώνει σ' ένα πολιτιστικά ανθηρό και πολιτικά σύνθετο περιβάλλον· ο Ανδρέας Θεοτόκης υπήρξε ο πρώτος μεταφραστής του Σαίξπηρ στην Ελλάδα (*Μάκβεθ*, 1819). Το μεταφρασμένο θρησκευτικό κείμενο καθαυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον, από τυπογραφική και κυρίως από γλωσσική άποψη, αφού ο επιμελημένος λόγος εκφέρεται σε απλή καθαρεύουσα γλώσσα, εμπλουτισμένη με στοιχεία της ομιλουμένης. Τα ερωτήματα που θέτει, ωστόσο,

αυτή η έκδοση παραμένουν ανοικτά. Η ανωνυμία του μεταφραστή και η απουσία προλόγου - που θα καθιστούσε σαφή τον γλωσσικό προσανατολισμό του εγχειρήματος - στρέφει την προβληματική μας περισσότερο στην κατεύθυνση της ιστορίας των ιδεών και στις ευρύτερες ιδεολογικές και πολιτικές παραμέτρους της εποχής. Προτείνεται η φιλολογική επανέκδοση του κειμένου και η συνανάγνωση των μεταφράσεων του Κάλβου, του Θεοτόκη και του Βάμβα.

31. «Ο Βάγκνερ στο πρώιμο αφηγηματικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη», Σύγκριση, τχ. 20 (2009) 138-150. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Ο βαγκνερισμός ως ολιστικό καλλιτεχνικό και ιδεολογικοπολιτικό αίτημα εισέρχεται στα νεοελληνικά γράμματα περισσότερο μέσα από τον γαλλικό συμβολισμό και τους συμβολιστικούς κύκλους (π.χ. τα περιοδικά *Διόνυσος* και *Τέχνη*) και λιγότερο από τη γερμανική δίοδο. Οι *Σπασμένες ψυχές* του Νίκου Καζαντζάκη είναι ένα πρωτόλειο μυθιστόρημα, δημοσιευμένο σε συνέχειες στο περιοδικό *Νουμάς*, γραμμένο στο κλίμα της ποιητικής του διάχυτου στα ευρωπαϊκά γράμματα αισθητισμού, νιτσεϊσμού αλλά και βαγκνερισμού· στη δομή του κυριαρχεί η ετερογλωσσική συνύπαρξη στοιχείων του λιμπρέτου και της πεζογραφικής αφήγησης. Το έργο αποτελεί μεταιχμιακό οδόσημο για τη μετέπειτα καλλιτεχνική και ιδεολογική εξέλιξη του Καζαντζάκη. Η κριτική εντοπίζει στη δομή του έργου στοιχεία από το συμβολιστικό θέατρο και το ψενικό δράμα. Η μελέτη προτείνει τη σύνδεση του έργου και με το 'βαγνέρειο' μελόδραμα· εστιάζεται στην τεχνοτροπία και την ιδεολογία του μυθιστορήματος, το οποίο ενσωματώνει αρκετά στοιχεία της ποιητικής του βαγκνερικού μελοδράματος: τάση εξερεύνησης και καταγραφής της πρωτόγονης κατάστασης της ψυχής, των άμεσων δεδομένων της συνείδησης, ενότητα των τεχνών σε ένα αρμονικό όλον, συνεργασία της μουσικής με τον Λόγο, τον χορό και τη ζωγραφική, συμπλοκή συμφωνικών και επανερχόμενων μοτίβων -leitmotiv, μείξη του παγανιστικού με τον χριστιανικό μύθο, νασιοναλιστική ιδεολογία, κ.ο.κ. Ο

συγγραφέας, με τη χρήση των leitmotiv, αναζητά τη δημιουργία μιας γλώσσας υποβλητικής, για να αποδώσει, όπως ο Βάγκνερ στη μουσική, τη σχέση Ιδέας και Ρυθμού. Ο Βάγκνερ –ως ιδιοφυής μουσουργός αλλά και ως στοχαστής-φιλόσοφος– απασχολεί δημιουργικά τον Καζαντζάκη, ήδη από τα πρώτα πεζά του κείμενα. Η πρόσληψη του Γερμανού μουσουργού γίνεται, κυρίως, μέσα από το έργο του Νίτσε, την πεζογραφία του αισθητισμού (D' Annunzio, κ.ά), την εμπειρία παραστάσεων του βαγκνερικού μελοδράματος και λιγότερο μέσα από τη γαλλική ή τη γερμανική φιλολογία. Η μελέτη εντάσσεται στη συγκριτολογική κατεύθυνση της ανίχνευσης διακαλλιτεχνικών σχέσεων και της συναίρεσης των καλών τεχνών.

*Οι δύο παραπάνω μελέτες για τον βαγκνερισμό στα ελληνικά γράμματα επρόκειτο να εξελιχθούν σε μονογραφία για το θέμα, το οποίο, όμως, ανατέθηκε ως διδακτορική διατριβή: ένα σημαντικό μέρος της έρευνάς μου έμεινε αναξιοποίητο και η έρευνα συμπληρώθηκε εντέλει σε δύο διδακτορικές διατριβές της Στέλλας Κουρμπανά, η οποία καλύπτει το γραμματολογικό μέρος και της Όλγας Μπεζεντάκου, η οποία προβαίνει και σε ερμηνευτικές παρατηρήσεις.

Ετεροαναφορές

1. Lito Ioakimidou, «Pour une ontologie de l'identité. Le Minotaure théâtral et sa filiation mythique chez Montherlant, Kazantzakis et Hofmannsthal», *Autour du Minotaure*, Etudes reunies et présentées par Catherine d'Humières et Rémy Poignault, Presses Universitaires Blaise Pascal, 2013, σ. 165.
2. Στέλλα Κουρμπανά, *Όψεις του βαγκνερισμού στον ελληνικό 19^ο αιώνα*, Διδακτορική διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 2017, σ. 142, 579.
3. Στέλλα Κουρμπανά, «Ο Λόενγκριν και η δεξίωση του Βάγκνερ στην Ελλάδα», *Λόενγκριν, Ρίχαρντ Βάγκνερ*, 90 (πρόγραμμα Εθνικής Λυρικής Σκηνής, Ιανουάριος 2017).
4. Θανάσης Αγάθος, «Οι τίτλοι των μυθιστορημάτων του Νίκου Καζαντζάκη», στο Νίκος Μαθιουδάκης (επιμ.), *Νίκος Καζαντζάκης, ο κοσμοπαρωρίτης*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2017, σ. 112-113.
5. Γιώργος Ν. Περαντωνάκης Παναγιώτα Μ. Χατζηγεωργίου, *Βιβλιογραφία για τον Νίκο Καζαντζάκη (1906-2012)*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2018, σ. 582 (λήμμα 6011).

6. Όλγα Μπεζαντάκου, *Μουσικές πρακτικές στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διακαλλιτεχνικότητα από τον συμβολισμό στον μοντερνισμό*, Edition Romiosini, Βερολίνο, 2019, σ. 187, 270-271, 273, 565.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΟΝΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

32. «Βαλκανικές γραφές: *Αίμος*. *Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης. Μυθιστορία και κοινό 'φορτίο μνήμης'*», *Νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική από τον διαφωτισμό έως σήμερα*, Πρακτικά ΙΓ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Παν. Μουλλά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, εκδόσεις Σοκόλη – Κουλεδάκη, Αθήνα, 2014, σ. 735-749. [Η μελέτη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Ο τόμος *Αίμος*, *Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης*, έκδοση της πολιτιστικής εταιρείας των Φίλων του περιοδικού *Αντί*, αποτελεί έργο αναφοράς, σταθμό στις βαλκανικές σπουδές. Πρόκειται για σύνθετο εκδοτικό εγχείρημα, η υλοποίηση του οποίου απαίτησε τη συνεργασία ενός ευρέος δικτύου μεταφραστών, ποιητών, γραμματολόγων, κριτικών και ιστορικών. Τα ερωτήματα που τίθενται στον αναγνώστη αγγίζουν ποικίλες ιδεολογικές, ιστορικές, εθνοθησκευτικές, γλωσσικές και πολιτισμικές όψεις του βαλκανικού ζητήματος. Ο τόμος προσφέρεται να μελετηθεί από γραμματολογική και ιστορικοπολιτική σκοπιά, αλλά και μέσα από το θεωρητικό πρίσμα της δημιουργίας μιας «νέας αντίληψης πολυπολιτισμικής», στο βαθμό που η έκταση της ενδοβαλκανικής μετάφρασης αναδεικνύει, ίσως για πρώτη φορά, στην ιστορία της νοτιοανατολικής Ευρώπης, τη «σημασία, την αυτοτέλεια, αλλά και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα των μικρών γλωσσών της Ευρώπης». Η μελέτη ανιχνεύει τα στοιχεία που αποτελούν συνδυαστικούς αφηγηματικούς κρίκους ανάμεσα στις βαλκανικές γραφές και συνιστούν δείκτες της κοινής πολιτισμικής ταυτότητας και κληρονομιάς (λ.χ., επιβίωση κοινών προφορικών μορφών ποίησης, θεματοποίηση της προφορικότητας και της πολυγλωσσίας, κοινά πολιτισμικά σύμβολα,

ιδεολογικοποιημένες, μυθοπλαστικές αναπαραστάσεις και ερμηνείες της ιστορίας, πρόσληψη του αρχαίου αλλά και του χριστιανικού μύθου, συγκερασμός εθνικών και λογοτεχνικών ταυτοτήτων, κ.ο.κ.)· θέτει ερωτήματα σχετικά με τη διαμόρφωση της κοινής πολιτισμικής μνήμης, τις ρήξεις και τις συνέχειες, τη σημασία της ανάδειξης του εθνικού στοιχείου σε μια πολυπολιτισμική εποχή.

Ετεροαναφορές

1. Ιωάννα Ναούμ, «Η ποίηση του Μάρκου Μέσκου: το θρόισμα της γλώσσας ενός μεθόριου τόπου», *Εμβόλιμον* 67-68 (Χειμώνας 2012 – Άνοιξη 2013) 94-95.

2. Κώστας Καραβίδας, *Το περιοδικό Αντί και η συμβολή του στην ανάδειξη της νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Η σημασία της ζωντανής μαρτυρίας*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας, 2014, σ. 133, 520.

33. «Η ανάδυση μιας υβριδικής πολιτισμικής ταυτότητας: η τουρκοκυπριακή γραφή», ηλεκτρονικό περιοδικό Σύγκριση, τχ. 24 (2014) 75-84. [Η μελέτη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η μελέτη ανιχνεύει την πολιτική στρατηγική υπεράσπισης των πολιτισμικών συνόρων, μέσω της ποίησης. Ο ποιητικός διάλογος οριοθετεί την ποιοτικότερη διαμόρφωση και εξέλιξη των διακοινοτικών σχέσεων. Η ανταλλαγή πολιτισμικού κεφαλαίου ανάμεσα σε αμφιπολιτισμικούς ποιητές και αναγνώστες συνιστά μian «απόπειρα επικοινωνίας» ανάμεσα στις δύο κοινότητες, μια ουσιαστική μορφή επικοινωνίας μέσα από την ποίηση που λειτουργεί ως καταλύτης άρσης των φυλετικών, εθνοτικών, γλωσσικών, θρησκευτικών, ιστορικών αντιθέσεων και διαφορών. Η πολιτισμική ώσμωση, αυτό που η σύγχρονη κριτική θεωρία ονομάζει πολιτισμικό υβριδισμό, καλλιεργείται ολοένα και πιο συστηματικά ανάμεσα στις δύο κοινότητες, όπως φαίνεται από τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες νέες εκδόσεις ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής ποίησης. Γεγονός, θα λέγαμε, γραμματολογικής αλλά και ιστορικοπολιτικής σημασίας αποτελεί η δίγλωσση έκδοση δύο σημαντικών ανθολογιών ελληνοκυπριακής ποίησης στα τουρκικά και

τουρκοκυπριακής ποίησης στα ελληνικά που συγκροτήθηκαν από διακεκριμένους συγγραφείς - μεταφραστές. Το κεντρικό ερώτημα είναι, στην ουσία, η διερεύνηση της πολλαπλότητας, της ρευστότητας και της φύσης της κυπριακής πολιτισμικής ταυτότητας. Η «κυπριακή» πολιτισμική ταυτότητα των τουρκοκυπρίων, όπως την αντιλαμβάνονται κυρίως οι ίδιοι, διαφοροποιούνται από την τουρκική τους ταυτότητα, συνδέεται με τη διεύρυνση του γλωσσικού και του πολιτισμικού ορίζοντα της κυπριακής γραφής. Ως προς το ερώτημα του κατά πόσον είναι γραμματολογικά εφικτή η συστέγαση των δύο μερών υπό τον γενικότερο όρο «κυπριακή λογοτεχνία», εφόσον ο όρος προϋποθέτει ένα αίσθημα ταυτότητας γλωσσικής, πολιτικής και ευρύτερα πολιτισμικής, παρά το γεγονός ότι ο ετεροπροσδιορισμός είναι δύσκολος, την απάντηση μας τη δίνουν οι ίδιοι οι τουρκοκύπριοι με την ποίησή τους που αποτελεί τη γνησιότερη προέκταση της κοινωνικής τους ταυτότητας (ενδιαφέρον για τον τραυματισμένο γενέθλιο τόπο, χρήση των μυθικών και ιστορικών συμβόλων του νησιού, κ.ο.κ.). Η σύγχρονη τουρκοκυπριακή γραφή καλλιεργείται σ' ένα πολυπολιτιστικό - πολυγλωσσικό περιβάλλον και χρησιμοποιεί συχνά το γλωσσικό εργαλείο του Άλλου, για ποικίλους λόγους κοινωνικούς, ιστορικούς, πολιτικούς, επαγγελματικούς, κ.ο.κ. Παρουσιάζονται οι κριτικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί πάνω στο ζήτημα της τουρκοκυπριακής γραφής και της ταυτότητας της κυπριακής λογοτεχνίας. Επισημαίνεται ότι θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν ευρύτερα οι διαφορές δεκτικότητας ανάμεσα στους ελληνοκύπριους ποιητές, φορείς της μακράς νεοελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης και τους τουρκοκύπριους, η ποίηση των οποίων αφορμάται από άλλη αφετηρία.

Ετεροαναφορές

1. Μεγάλο μέρος της μελέτης μεταφράστηκε στα τουρκικά: Anna Katsiyanni, «Kibrisli Türklerin bilinmeyen şiiri», Çeviren: Düriye Gökçebağ, *Eurensel Kültür*, 288, Aralık 2015, 80-81.
2. Δήμος Χλωπτσιούδης, «Η τουρκοκυπριακή ποίηση και το 'βίωμα της διαίρεσης ή της διχοτόμησης'», ηλεκτρονικό περιοδικό *Βακχικόν*, τχ. 44.
3. Δήμος Χλωπτσιούδης, «Ο πολιτιστικός ποιητικός διπολισμός του Μεχμέτ Γιασίν», tovivlio.net (20/01/2016).

4. Ρήσος Χαρίσης, «Αναμυθεύοντας τη λογοτεχνία της Κύπρου», *Χάρτης* 26 (Φεβρουάριος 2021).

34. «L'émergence d'une identité culturelle hybride: l'écriture turco-chypriote», INALCO, Cahiers Balkaniques, 42, Grèce-Roumanie. Héritages communs, regards croisés, 2013-2014, 329-346.

La présente étude explore la stratégie politique de soutien aux frontières culturelles, par le moyen de la poésie. Le dialogue poétique pose les bases des relations intercommunautaires et favorise leur développement. Cet échange de biens culturels entre des poètes et des lecteurs de double culture constitue une «tentative de communication» entre les deux communautés, une forme substantielle de communication à travers la poésie qui contribue à lever les oppositions raciales, nationales, linguistiques, religieuses et historiques. L'osmose culturelle, ce que la critique théorique contemporaine appelle *hybridité culturelle*, est cultivé de plus en plus systématiquement entre les deux communautés, ce qui ressort des nouvelles publications, extrêmement intéressantes, de poésie gréco-chypriote et turco-chypriote. C'est un événement d'importance littéraire, mais aussi historico-politique que la parution récente de deux importantes anthologies bilingues constituées par d'éminents auteurs-traducteurs. La question centrale, c'est, en fait, l'élargissement de la multiplicité, de la souplesse et de la nature de l'identité culturelle chypriote. L'identité culturelle «chypriote» des Turco-chypriotes, telle qu'ils la comprennent eux-mêmes principalement, en se différenciant de leur identité turque, est liée à l'élargissement de l'horizon linguistique et culturel de l'écriture chypriote. Pour ce qui est de la question de savoir dans quelle mesure il est possible sur le plan littéraire de regrouper les deux formes d'expression sous le terme générique de «littérature chypriote», dès lors que ce dernier présuppose un sentiment d'identité linguistique, politique et plus largement culturelle, au-delà du fait que l'hétéro-définition est malaisée, la réponse nous est donnée par les Turco-chypriotes eux-mêmes, par leur poésie, qui constitue le prolongement le plus authentique de leur identité sociale (intérêt pour le pays natal blessé, utilisation des symboles mythiques et historiques de

l'île, etc.). L'écriture turco-chypriote contemporaine s'épanouit dans un environnement multiculturel et multilinguistique et utilise fréquemment l'outil linguistique de l'Autre, pour diverses raisons — sociales, historiques, politiques, professionnelles etc. La présente communication examine les points de vue critiques qui ont été formulés sur la question de l'identité et de l'écriture turco-chypriote. Il serait intéressant de discuter plus largement les points de vue critiques concernant les différences de réceptivité entre les poètes gréco-chypriotes, dépositaires de la longue tradition littéraire grecque moderne, et turco-chypriotes, dont la poésie a un autre point de départ.

L'annexe comprend une petite anthologie illustrant les recherches thématiques les plus constants des poèmes turco-chypriotes (traduits en français).*

Ετεροαναφορές

1. Alexandre Lapierre, *Les dynamiques du rapprochement communautaire à Chypre depuis 1974*, thèse (Histoire, Sociétés et Territoire du Monde), INALCO, 2015, σ. 20, 125, 376.

*Η μελέτη αποτέλεσε την αφετηρία για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής από: Alexandre Lapierre, *Les dynamiques du rapprochement communautaire à Chypre depuis 1974*, INALCO, Paris, 21. 1. 2016.

35. Άννα Κατσιγιάννη, «Στο λαβύρινθο της μνήμης: αέναη επιστροφή. Όψεις της ποίησης του Κώστα Παπαγεωργίου», *Επισκέψεις σε ζώντες ποιητές, Επιστημονικό συμπόσιο (7 και 8 Δεκεμβρίου 2012), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, 2016, 177-185.*

Ο Κώστας Παπαγεωργίου, ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς ποιητές της γενιάς του '70, ασχολήθηκε συστηματικά με την ποίηση, το πεζόμορφο ποίημα, το ποιητικό πεζό, την πεζογραφία αλλά και με την κριτική της λογοτεχνίας ως κριτικός, δοκιμιογράφος, ανθολόγος και εκδότης λογοτεχνικών περιοδικών. Η μελέτη εστιάζει στις ποικίλες μορφολογικές εκφάνσεις της ποίησής του, καθώς και στη μετανεωτερική επανεγγραφή των μορφών, στην αμφίσημη γλώσσα και

τον ρυθμό της ποίησής του, στην κρυπτική στρατηγική του ποιητή, στις ειρωνικές διαθλάσεις της μνήμης· ανιχνεύει διακειμενικές όψεις της ποίησής του. Επισημαίνεται δε ότι στη μουσικότερη ποιητική του συλλογή, με τίτλο *Η λύπη των άλλων*, η οποία αποτελείται από 46 ποιητικές πρόζες, ο Παπαγεωργίου κατορθώνει να ανανεώσει δραστικά τη μορφή του πεζόμορφου ποιήματος.

Ετεροαναφορές

1. Για τον Κώστα Γ. Παπαγεωργίου. *Κριτικά κείμενα*, Ανθολόγηση: Θεόδωρος Βάσσης. Εισαγωγή - Επιμέλεια: Θεοδόσης Πυλαρινός, Θεόδωρος Βάσσης, Λευκωσία, εκδόσεις Αιγαίον, 2019, σ. 130-133, 551 [ανθολογείται εν είδει κεφαλαίου ένα μεγάλο μέρος της μελέτης].

36. «Από τους κόσμους της μουσικής και των ονείρων. Ο μικρός 'poète Satanique'. Μια πρώτη επίσκεψη στο αρχείο του ποιητή Επαμεινώνδα Δεληγιώργη», *Λογοτεχνικές διαδρομές. Ιστορία, θεωρία, κριτική, Μνήμη Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Νεοελληνικής Φιλολογίας, επιμέλεια Θανάσης Αγάθος, Χριστίνα Ντουνιά, Άννα Τζούμα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2016, σ. 251-258.

Στη μελέτη σχολιάζεται η γαλλόφωνη ποιητική συλλογή *Ρυθμοί του ονείρου και του θανάτου* (*Rythmes du Rêve et de la Mort*) του συγγραφέα Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, ο οποίος συνέθεσε και κριτικά δοκίμια για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και τον Ανδρέα Καρκαβίτσα, δημοσιευμένα κατά καιρούς στο *Νέον Αστυ* και στη *Monde Hellenique*. Η ποιητική συλλογή, την οποία προλογίζει ο Jean Moréas, εντάσσεται στο λογοτεχνικό ρεύμα του συμβολισμού. Εκδόθηκε στο Παρίσι, το 1909, σε ολλανδικό χαρτί Van Gelder και κυκλοφορήθηκε σε 20 αριθμημένα αντίτυπα, λίγο μετά τον πρόωρο θάνατο του Δεληγιώργη. (Librairie Léon Vanier, editeur A. Messein Succ^r, 19 Quai Saint-Michel, 1909 [σσ. 84]). Ο Επαμεινώνδας (Νώντας) Δεληγιώργης γεννήθηκε στο Παρίσι το 1883. Μετά τις βασικές σπουδές του σε κολλέγιο (1896-1899), μετέβη στη Γερμανία, το 1900, με την προοπτική να παρακολουθήσει μαθήματα στο Πολυτεχνείο. Τελικά επέλεξε τη

νομική επιστήμη, σπουδάζοντας στα Πανεπιστήμια του Μονάχου, της Λειψίας και της Χαϊδελβέργης. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του με τη συγγραφή διδακτορικής διατριβής, με θέμα *Die Kapitulationes der Turkei* και το 1906 επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου εργάστηκε για δύο χρόνια ως ακόλουθος στο υπουργείο Εξωτερικών, αρθρογραφώντας τακτικά για την πολιτική κατάσταση των Βαλκανίων στη γαλλική εφημερίδα *Le Gaulois* καθώς και στην εφημερίδα του Σπ. Παππά, *Le Monde Hellenique*. Στο σύντομο πέρασμά του από τη ζωή, ο Νώντας Δεληγεώργης ασχολήθηκε με τα γράμματα και την ποίηση, αφήνοντας σε όλους τους συνεργάτες του τις καλύτερες εντυπώσεις ενός πολλά υποσχόμενου νέου. Τα δοκίμιά του δημοσιεύθηκαν στο *Νέον Αστυ* και στη *Monde Hellenique*. Ενδιαφέρουσες μαρτυρίες και κρίσεις για το έργο του νέου ποιητή έγραψαν οι Κ. Παλαμάς, Μ. Μαλακάσης, Κ. Ουράνης, κ.ά. Μεταφρασμένα ποιήματά του έχουν δημοσιευτεί στον περιοδικό τύπο, ενώ ο Μαλακάσης και ο Παπαδιαμάντης συνέθεσαν ποιήματα για τον Επ. Δεληγιώργη. Ένα μεγάλο μέρος του πλούσιου Αρχείου του, το οποίο απόκειται στο Ε.Λ.Ι.Α., χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη. Καθώς, όμως, δεν εντοπίστηκαν όλα τα φύλλα της *Monde Hellenique* δεν κατέστη εφικτή η έκδοση της συλλογής, όπως προτείνεται στη μελέτη παρά το γεγονός ότι μεταφράστηκε στα νεοελληνικά, σε έμμετρο λόγο, από τον Στρατή Πασχάλη.

37. «Χωρίς να κοιτάς το χάρτη. Γεωγραφίες της μνήμης και η ρητορική της διχοτόμησης στην τουρκοκυπριακή ποίηση», *Αφιέρωμα στην Κύπρο. Ιστορία, Λογοτεχνία, Τέχνη, Νέα Εστία 1871*(Δεκέμβριος 2016) 781-786. [Η μελέτη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η εργασία αυτή εστιάζεται περισσότερο στη ρητορική εκφορά της τραυματισμένης μνήμης. Το τραύμα της διχοτόμησης διαπερνά με ποικίλους τρόπους τη σύγχρονή μας κυπριακή (ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή) γραφή, η οποία μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε κατακερματισμένο κάτοπτρο των πολλαπλών μετασηματισμών της μνήμης, της εθνικής-πολιτισμικής συνείδησης και ταυτότητας στη διαχρονία. Η εδαφική διαίρεση και

οι επιπτώσεις της μας ωθούν στον αναστοχαστικό επαναπροσδιορισμό της έννοιας του εθνικού και του κοινοτικού σε μια πολυπολιτισμική μετααποικιοκρατική εποχή. Η επιθυμία της προσέγγισης, της ειρήνης, της κοινωνικής ασφάλειας, της δημιουργίας μιας αρμονικής και ενιαίας κοινότητας, στο επίπεδο του φαντασιακού, αντανακλάται στις αφηγήσεις τόσο της ελληνοκυπριακής όσο και της τουρκοκυπριακής γραφής, αλλά και στη βούληση της κοινής γνώμης, αφού οι δύο κοινότητες βίωσαν εξίσου το αίσθημα της απώλειας.

38. Κλεοπάτρα Ζαχαροπούλου - Άννα Κατσιγιάννη, «Σχεδιάσμα Βιβλιογραφίας Νένης Ευθυμιάδη (1973-2015)», eatt, upatras, 2018.

<https://eatt.philology.upatras.gr/archives/archeio-nenis-efthymiadi/>

Έρευνα και ταξινόμηση του Αρχείου της Νένης Ευθυμιάδη, κατ' οίκον, με πρόσκληση του συντρόφου της, έπειτα από τον πρόωρο θάνατό της. Το ταξινομημένο αρχείο απόκειται πλέον στο Εργαστήριο Αρχειακών Τεκμηρίων και Τύπου, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών (η ταξινόμηση έγινε σε συνεργασία με την απόφοιτο του Προπτυχιακού και Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας, του Πανεπιστημίου Πατρών, κα Κλαίρη Ζαχαροπούλου). Το Σχεδιάσμα Βιβλιογραφίας αποτελεί καρπό αυτής της αρχειακής έρευνας και προσφέρει ένα εργαλείο στον μελλοντικό μελετητή της ανατρεπτικής αστυνομικού τύπου αφηγηματογραφίας και της συστηματικής ακτιβιστικής αρθρογραφίας της Νένης Ευθυμιάδη.

39. «Ταυτότητες εν κινήσει: πατρίδες και γλώσσες στη βαλκανική και την τουρκοκυπριακή γραφή», Περάσματα, μεταβάσεις, διελεύσεις: όψεις μιας λογοτεχνίας εν κινήσει, Πρακτικά ΙΕ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Δ. Ν. Μαρωνίτη (1929-2016), 1-4 Μαρτίου 2017, Τομέας ΜΝΕΣ, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2018, σ. 583-53. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στη μελέτη επιχειρείται η συγκριτική συνανάγνωση βαλκανικών ποιημάτων και τουρκοκυπριακών ποιητικών αφηγήσεων του Μεχμέτ Γιασίν. Η εν λόγω μελέτη εστιάζει στην ανίχνευση των αναπαραστάσεων του ποιητικού υποκειμένου υπό το πρίσμα των χαμένων πατρίδων, της γλωσσικής ξενότητας και της πολυγλωσσίας, σε ποιήματα «πολιτικής ηθικής», τα οποία διαλέγονται αυτονόητα με την ιστορία· σε αφηγήσεις που αναδεικνύουν το ανέστιο γεωγραφικά και γλωσσικά ποιητικό υποκείμενο, πάντοτε σε ποιήματα, τα οποία γράφονται υπό το βάρος μιας συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας. Η μετάβαση από τη σταθερότητα στην αστάθεια, το αίσθημα της φυσικής και ψυχολογικής απώλειας, μέσα από τις γεωγραφικές και πολιτισμικές μεταβολές, αποτυπώνεται με ενάργεια τόσο στη βαλκανική όσο και την τουρκοκυπριακή γραφή. Στη μελέτη αυτή συνεξετάζονται ποιήματα βαλκάνιων ποιητών (με αφορμή την ιστορική, πλέον, έκδοση της ανθολογίας βαλκανικής ποίησης *Αίμος*, 2008) με τουρκοκυπριακά ποιήματα του Μεχμέτ Γιασίν.

Παρά τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στη βαλκανική και την τουρκοκυπριακή γραφή, υπάρχουν στοιχεία που νομιμοποιούν τη συνεξέτασή τους. Το κοινό ιστορικό παρελθόν και το φορτίο μνήμης - η κατασκευή ή ανακατασκευή μιας συλλογικής αναφοράς και μεταφοράς σε κοινούς μνημονικούς τόπους, μέσα από τα κείμενα, η εσωτερική μετανάστευση· η επιβίωση κοινών προφορικών μορφών ποίησης· η αποκλίνουσα ή αιρετική γραφή· οι γλωσσικές μεταβάσεις, η επεξεργασία της μεταβατικής ταυτότητας αποτελούν ορισμένα από τα πιο προφανή σημεία σύγκλισης. Τα βαλκανικά ποιήματα αποτελούν μian αυτόνομη κατηγορία και συνδέονται κυρίως ιδεολογικά με τα τουρκοκυπριακά. Σε μια προοπτική ανίχνευσης εκείνων κυρίως των στοιχείων που αποτελούν συνδεδετικούς αφηγηματικούς κρίκους ανάμεσα στις γραφές, δίδεται έμφαση στο ζήτημα της προφορικότητας, παρατηρώντας ότι αυτή θεματοποιείται με παρόμοιο τρόπο και στον έντεχνο ποιητικό λόγο. Η ποίηση του τουρκόφωνου ποιητή, πεζογράφου και θεωρητικού Μεχμέτ Γιασίν εγγράφει καλειδοσκοπικά τη μυθοποιημένη εκδοχή της πολλαπλότητας των υβριδικών ταυτοτήτων και της μεταβατικότητας της γλώσσας. Ορισμένα από τα θέματα που επανέρχονται εμμονικά στην ποίηση των Βαλκάνιων ποιητών και του

τουρκοκύπριου Μεχμέτ Γιασίν είναι: οι χαμένες πατρίδες, η πρόσληψη της ετερότητας, η εσωτερική μετανάστευση, η θρυμματισμένη ταυτότητα, η θεματοποίηση της προφορικότητας και της πολυγλωσσίας. Στην ποίηση του Γιασίν εγγράφονται ειρωνικά οι πολλαπλές μεταβάσεις της γλώσσας και η συνύπαρξη ξένων γλωσσών· χρησιμοποιούνται δε και τα καραμανλίδικα. Η κατασκευή της γλώσσας σε τούτες τις μυθοπλασιακές αφηγήσεις απηχεί τη διττότητα (doubleness, twoness) της ταυτότητας του ποιητικού υποκειμένου, τον Άλλο που βρίσκεται πάντοτε μέσα του.

Η μελέτη, μέσα από τη συνεξέταση μυθοπλασιακών αφηγήσεων μικρών χωρών – γλωσσών, έχει στόχο να αναδείξει τα κοινά στοιχεία που συναπαρτίζουν τον τρίτο διάμεσο (υβριδικό ή διασπορικό) χώρο, στον οποίο στρέφει το ενδιαφέρον της η σύγχρονή μας συγκριτική γραμματολογία, η οποία εξελίσσεται σε «συγκριτική της εξορίας, της ετεροτοπίας και της διαπολιτισμικότητας». Η έννοια της 'λογοτεχνίας εν κινήσει' αφορά επομένως τόσο τους βαλκάνιους όσο και τους τουρκοκύπριους ποιητές.

40. Anna-Marina Katsigianni, «Identities on the Go: Homelands and Languages in Balkan and Turkish-Cypriot Literature», *Hiperboreea* 6.1 (June 2019) 29-44. [Συμπληρωμένη και εκτενέστερη μορφή της μελέτης ««Ταυτότητες εν κινήσει: πατρίδες και γλώσσες στη βαλκανική και την τουρκοκυπριακή γραφή», *Περάσματα, μεταβάσεις, διελεύσεις: όψεις μιας λογοτεχνίας εν κινήσει*, Πρακτικά ΙΕ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Μνήμη Δ.Ν. Μαρωνίτη, 1-4 Μαρτίου 2017, Τομέας ΜΝΕΣ, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2018, σ. 583-593]. [Η μελέτη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2., αρ. 9].

<https://www.jstor.org/stable/10.5325/hiperboreea.6.1.0029>

The present study focuses on tracing the depictions of the poetic subject in the light of lost homelands, linguistic foreignness and multilingualism, in poems about “political ethics”, which all too clearly converse with history—narratives that highlight the geographically and linguistically homeless poetic subject, in poems which are always

written under the weight of a specific historical event, in other words articulated “under the heavy footsteps of history”. The transition from stability to instability, the feeling of physical and psychological loss through geographical and cultural change is vividly reflected in both Balkan and Turkish-Cypriot literature. In the present study, poems by Balkan poets are examined alongside poems by Turkish-Cypriot poet Mehmet Yaşin. Despite the self-evident cultural differences between Balkan and Turkish-Cypriot literature, there exist factors that warrant their co-examination; common narrative structures and similar themes—at least in part—require that they be systematically read together. The common historical past and the burden of memory—the construction or reconstruction through these texts of a collective point of reference and the transfer to common memorial sites; internal migration; the survival of common oral forms of poetry; divergent or ‘heretical’ writings; linguistic transitions; the processing of transitional identities: these are just some of the most obvious points of convergence. Balkan poems constitute a distinct category and, as will be shown below, are linked to Turkish-Cypriot ones primarily through their ideology. Some of the themes that persistently recur in Balkan poets’ and Yaşin’s work are: lost homelands, the reception of alterity, internal migration, shattered identities, the thematisation of orality and multilingualism. Yaşin’s poetry registers the multiple transitions of language and the coexistence of foreign languages, while also making use of the Karamanlidika dialect.

Keywords: Turkish-Cypriot literature, lost homelands, linguistic foreignness, reception of alterity, internal migration, fragmented identity, thematisation of orality and multilingualism.

41. «Η μυθοποίηση της Ρωσίας και ο συγχρονισμός των τεχνών στο ‘Αμούρ – Αμούρ’ του Ανδρέα Εμπειρικού», *Κονδυλοφόρος* 17 (2019) 184-201. [Η μελέτη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η μελέτη έχει στόχο την ανίχνευση της ανακατασκευής της εικόνας της Ρωσίας αλλά και των καλλιτεχνικών υβριδισμών και της συναίρεσης των τεχνών στο ‘Αμούρ – Αμούρ’ του Ανδρέα Εμπειρικού. Η έμφαση δίνεται καταρχάς στη μελέτη

του ιδρυτικού 'μανιφέστου' του ελληνικού υπερρεαλισμού· πιο συγκεκριμένα στην προβολή της επιθυμίας και την πρόσληψη της Ρωσίας ως *locus amoenus* στην υβριδική όχι μόνον ειδολογικά, αλλά και από την άποψη της συγχορδίας των τεχνών, αφήγηση του Εμπειρικού. Πέρα από το γεγονός ότι η Ρωσία συνιστά δομικό τόπο στον ουτοπικό χάρτη της υπερρεαλιστικής πρωτοπορίας, αποτελεί ταυτόχρονα και τη γενέθλια γη, τον τόπο προέλευσης του Ανδρέα Εμπειρικού από την κατά το ήμισυ Ρωσίδα μητέρα του. Η κινηματογραφική λειτουργία της μνήμης (με την τεχνική του *flash back*) οδηγεί τον αφηγητή στην αναπαράσταση της ευτοπικής παιδικής ηλικίας στη Ρωσία, ενώ παράλληλα σ' αυτό το δοκιμιακού χαρακτήρα υβριδικό, ποιητικό, προγραμματικό έργο, εκτίθενται όλες οι αρχές της υπερρεαλιστικής γραφής, όπως τις κληρονομεί και τις επεξεργάζεται ο Εμπειρικός από τον Αντρέ Μπρετόν και τα μανιφέστα του γαλλικού υπερρεαλισμού. Το ποίημα γεγονός, το ποιητικώς ζην, το ροϊκό ασυνείδητο γίνεσθαι, η λειτουργία του ονείρου, η αλληλοεπικάλυψη των χρονικών επιπέδων των εικόνων, οι οποίες παρεισφρέουν χωρίς λογική σειρά στη μνήμη, πράγμα που έχει το αντίστοιχό της στην επιτύπωση των φωτογραφιών· οι πρωτοποριακές τεχνικές του μοντάζ, όπως τις προσλαμβάνει ο Εμπειρικός από τις ταινίες και τις φωτογραφίες του Μαν Ρέι και άλλων Γάλλων υπερρεαλιστών αλλά και όπως τις εξελίσσει δυναμικά και τις τεκμηριώνει θεωρητικά, μέσα από την έννοια του διανοητικού μοντάζ, ο Ρώσος πρωτοπόρος Αϊζενστάιν, ο οποίος συνδέθηκε με τους Γάλλους υπερρεαλιστές, αποτελούν ζητήματα, τα οποία συζητώνται στην παρούσα μελέτη. Κρυπτικά σύμβολα, όπως λ.χ. η μορφή του Ποτέμκιν, προσφέρουν νέα κλειδιά ανάγνωσης του έργου υπό το πρίσμα της σύνδεσης του έρωτα για την τέχνη με τον έρωτα για την επανάσταση αλλά και υπό το πρίσμα της συγχορδίας των καλών τεχνών, την οποία προτείνει τόσο η γαλλική όσο και η ρωσική πρωτοπορία. Η μελέτη εστιάζει κυρίως στην ανάδειξη των δεσμών που η λογοτεχνία αναπτύσσει με τον χορό, τη μουσική, τη ζωγραφική, τη φωτογραφία και τον κινηματογράφο, κατά την περίοδο της υπερρεαλιστικής πρωτοπορίας που αντιλαμβάνεται το έργο τέχνης συνθετικά μέσα από την υπογράμμιση της οπτικοχητικής του διάστασης. Στη σύλληψη και την επεξεργασία των συμβόλων στο 'Αμούρ – Αμούρ' εντοπίζονται, σε σχέση και με άλλες ποιητικές αφηγήσεις

του Εμπειρικού, αισθητά διακειμενικά ίχνη από το *L'Amour fou* και άλλα κείμενα του Αντρέ Μπρετόν, από την κινηματογραφική ταινία του Ρενέ Κλαιρ *Entr'acte*, κείμενα του Φράνσις Πικαμπιά, δοκίμια και ταινίες του Αϊζενστάιν καθώς και από τα θεωρητικά κείμενα της ευρωπαϊκής υπερρεαλιστικής πρωτοπορίας για τη νέα τέχνη του κινηματογράφου.

Ετεροαναφορές

1.Αθηνά Ψαροπούλου, *Η επιφάνεια στον ποιητικό υπερρεαλιστικό λόγο του Ανδρέα Εμπειρικού*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, 2020, σ. 100-101, 116-117, 502.

42. «Το γένος των Λοξών. Εκφάνσεις της τρέλας και της μανίας στο έργο του Κωστή Παλαμά», Αφιέρωμα στον Κωστή Παλαμά, Νέα Ευθύνη 46-47 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2019) 230-241. [Η μελέτη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στο πλαίσιο της ιστορίας των ιδεών και του αντιθετικιστικού πνεύματος που αναδύεται στα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού αιώνα (Νίτσε, Μπουρζέ, Μπεργκσόν), διερευνώνται οι εκφάνσεις της τρέλας και της μανίας στο έργο του Κωστή Παλαμά. Στη μελέτη, μέσα από σύντομες αφηγηματικές συνθέσεις του λυρικού εγώ, οι οποίες σχετίζονται και με τον κασσιανισμό του ποιητή, πεζά κείμενα, αυτοβιογραφικά γραπτά, μαρτυρίες, κείμενα ποιητικής, την αλληλογραφία, χρονογραφήματα και σχόλια του ποιητή, ανιχνεύονται οι πολύμορφες αναπαραστάσεις της τρέλας. Ο Παλαμάς, στα ποιήματά του, διατυπώνει μια θετική αξιολόγηση για την τρέλα, η οποία υπό το πρίσμα της ρομαντικής αντίληψης προσλαμβάνεται από το αφηγηματικό υποκείμενο ως απόκλιση από τη λογική και επικοινωνία με το επέκεινα ενώ στα πεζά επεξεργάζεται το θέμα της τρέλας κυρίως από εξωτερική οπτική γωνία. Στο πλαίσιο της μελέτης διερευνώνται και οι αποκλίνοντες χαρακτήρες στο παλαμικό έργο κυρίως υπό την οπτική της ψυχογραφικής προσέγγισης στους χαρακτήρες του Γύφτου, του Αδάκρουτου και της Αγέλαστης, στην εκτενή επικολυρική σύνθεση

του λυρικού εμείς, *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου*. Στο έργο αυτό αναδεικνύεται η τολμηρότητα του ποιητή στην επιλογή του αιρετικού, ρομαντικής καταγωγής, σχεδόν μανιακού –με την έννοια της κατά Πλάτωνα μανίας– χαρακτήρα του Γύφτου, ο οποίος ως γκρεμιστής και χτίστης, μέσα από τους αναβαθμούς της άρνησης, μυείται σταδιακά στην τέχνη και μεταμορφώνεται σε καλλιτέχνη (βιολιστή και αλληγορικά σε Αδάκρυτο). Επισημαίνεται ο γόνιμος διακειμενικός διάλογος που αναπτύσσει ο ποιητής με Γάλλους ποιητές, τους οποίους έχει μεταφράσει (Ουγκώ, Προυντώμ). Ο Παλαμάς είχε αρχίσει να συνθέτει πολυσέλιδη, σατιρικής υφής, μυθιστορηματική εποποιΐα, με τίτλο *Το Γένος των Λοξών*, η οποία έμεινε άγραφη. Το δημοσιευμένο τρισέλιδο απόσπασμα από τις σημειώσεις του ποιητή για το εν λόγω έργο δείχνει ότι ο Παλαμάς στη σύνθεση αυτή λαμβάνει κριτική απόσταση από την τρέλα διακωμωδώντας τους λοξούς χαρακτήρες, τους οποίους τοποθετεί στο σκηνικό ενός επαρχιακού θεάτρου· επεξεργάζεται επομένως με τα εργαλεία της σάτιρας ως περισσέυματος του λυρισμού το θέμα της τρέλας πλάθοντας κωμικούς χαρακτήρες. Έχοντας βιώσει φοβικά συναισθήματα, την ορφάνια, τον εκπατρισμό, το οικογενειακό ιστορικό της τρέλας, αλλά και την τρέλα ενός γείτονα, όπως φαίνεται από ποιητικές και πεζές αφηγήσεις, μαρτυρίες του ίδιου αλλά και από την αλληλογραφία του, οδηγήθηκε στην πρόωπη ενασχόληση με την ψυχιατρική επιστήμη (στη βιβλιοθήκη του υπάρχουν βιβλία ιατρικής και νευροφυσιολογίας). Η συνεργασία της επιστήμης με την τέχνη, του ορθού λόγου με την ενόραση, του ρεαλισμού με το απόκοσμο μαγικό στοιχείο, η διαλεκτική, δηλαδή, σχέση ανάμεσα στη διάνοια και το συναίσθημα απασχολεί διαχρονικά τον Παλαμά· η άρση της δυαδικής αυτής αντίθεσης επιτυγχάνεται στην ενότητα «Κόσμος» του *Δωδεκάλογου του Γύφτου*, όπου ο ποιητής προτείνει την εναρμόνιση του νου με την καρδιά, μέσα από την αλληγορική σύζευξη της Επιστήμης (Αγέλαστη) με την Τέχνη (που συμβολοποιείται όχι μόνο στον βιολιστή Γύφτο αλλά και στη μορφή του Αδάκρυτου). Η αλληγορική αναπαράσταση της διάστασης αλλά και της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στη διάνοια και το συναίσθημα αποτελεί το κεντρικό θέμα στο νιτσεϊκό «Παραμύθι του Αδάκρυτου». Στην εμβάθυνση του ποιητή σε θέματα διαίσθησης και ενόρασης δεν πρέπει να παραγνωριστεί η

γοητεία που ασκούν στον Παλαμά αυτή την περίοδο όχι μόνον ο Νίτσε και ο Μπουρζέ αλλά και ο φιλόσοφος ποιητής, όπως τον ονομάζει, Ανρί Μπεργκσόν, τον οποίο μάλιστα ο Παλαμάς προκρίνει σε σύγκριση με τον θετικιστή Ιππόλυτο Ταιν.

43. «Ο Παλαμάς σήμερα», *υρ*, 2020.

Στη σύντομη αυτή μελέτη τεκμηριώνονται συνοπτικά οι λόγοι της δραστηκής επικαιρότητας του Παλαμά.

44. «Η κινηματογραφική λειτουργία μιας φαντασίωσης στο Αμούρ Αμούρ», *Το Δέντρο τχ. 230-231 (Απρίλιος-Αύγουστος 2020) 210*. [Ποβλ. τη μελέτη, αρ. 41, «Η μυθοποίηση της Ρωσίας και ο συγχρονισμός των τεχνών στο ‘Αμούρ – Αμούρ’ του Ανδρέα Εμπειρικού», *Κονδυλοφόρος 17 (2019) 184-201*].

Η σύντομη αυτή μελέτη εστιάζει στην κινηματογραφική λειτουργία της αφήγησης στο ‘Αμούρ Αμούρ’ και ειδικότερα στη σκηνή της φαντασίωσης του Ποτέμκιν και εντάσσεται στο πλαίσιο της ανίχνευσης των σχέσεων της λογοτεχνίας με τον κινηματογράφο.

45. «Άγγελος Σικελιανός και Paul Claudel. Μια συγκριτολογική προσέγγιση. (Ο Πρόλογος στη ζωή, οι Πέντε Μεγάλες Ωδές, Η ποιητική τέχνη)», *La letteratura neogreca del XX secolo. Un caso europeo, a cura di Francesca Zaccone, Paschalis Efthymiou, Christos Bintoudis, Sapienza, Universita Editrice, Roma, 2020, σ. 191-203*. [Η μελέτη επεξεργασμένη συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Η δεσπόζουσα αυτή την περίοδο νιτσεϊκή αναβίωση της υβριδικής, βιταλιστικής θεότητας του Πανός (όχι μόνο στο έργο του Σικελιανού αλλά και του Παλαμά, του Καζαντζάκη, του Claudel, κ.ά.) ανιχνεύεται τόσο στον *Πρόλογο στη ζωή* όσο και στη διάλεξη του Σικελιανού, «Παν ο Μέγας». Η εν λόγω μελέτη εστιάζεται στις *Συνειδήσεις* του Σικελιανού, έργο ορόσημο στη νεοελληνική ποίηση τόσο για την

πολύσημη θεματική όσο και για τη ρυθμική του διάσταση. Η πενταμερής δομή του σικελιανικού έργου, η αποτύπωση της οργανικής ενότητας, η οριακή απελευθέρωση του ρυθμού εξετάζονται συγκριτικά με την ποιητική σύνθεση του Πάω Κλωντέλ, *Cinq Grandes Odes*, αλλά και με το δοκίμιό του *Art poétique*, όπου συζητά τις έννοιες του μυστικού, της «συνείδησης του χρόνου» ή του ρυθμού, οι οποίες διατρέχουν το έργο και των δύο μειζόνων δημιουργών. Εκτός από τις αναλογίες στη θεματική και την ποιητική επισημαίνονται και οι διαφορές της κοσμολογικής θεώρησης ανάμεσα στους δύο ποιητές. Σε ό,τι αφορά στον ρυθμό, δίνεται έμφαση στην ένταξη της οριακής προσωδίας του *Προλόγου στη ζωή* στο πλαίσιο της ποίησης του Γουίτμαν, της κλωντελικής ποιητικής θεωρίας, των ρυθμικών αναζητήσεων του μαλλαρμειϊκού συμβολισμού και του ορφισμού ενώ παράλληλα συζητείται ο μετρικός όρος «ρυθμική πρόταση/φράση» ως χαρακτηρισμός της αινιγματικής προσωδίας των *Συνειδήσεων*. Ο όρος «ρυθμική πρόταση» δεν διευκολύνει τη διάνοιξη της οπτικής μας για την προσωδία αυτού του έργου, στο οποίο ο ελευθερωμένος στίχος εκτείνεται (και βραχύνεται) πράγματι ως τα έσχατα όριά του. Ο Κλωντέλ επεξηγώντας εκτενώς το περιεχόμενο του όρου «phrase rythmique» σαφώς τον ταυτίζει με το verset, τη χρήση του οποίου εισάγει στην ευρωπαϊκή ποίηση και ποιητική, στο δοκίμιό του *Ποιητική Τέχνη*. Η κριτική άλλωστε συμφωνεί ότι ο στίχος του *Προλόγου στη ζωή* δεν ταυτίζεται με το κλωντελικό verset.

46. «με ραϊσμένα μας τα κρύσταλλα του νου μας... Από το τζαζ του Ευρίπου σε μια τζαζ εποχή. Εκφάνσεις της κρίσης στο ποιητικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα», *Ο ελληνικός κόσμος σε περιόδους κρίσης και ανάκαμψης 1204-2018*, ΣΤ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, επιμέλεια: Βασίλης Σαμπατακάκης, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2020, σ. 259-277. [Η μελέτη επεξεργασμένη και συμπληρωμένη περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στη μελέτη αναδεικνύονται οι εκφάνσεις της κρίσης του αφηγητή στο ποιητικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα. Το 'υποκείμενο εν κρίσει' αναπαρίσταται στην

παραμόρφωση του σώματος, στη διάλυση της γλώσσας, στην εξάρθρωση αλλά όχι την κατάργηση του μετρικού ρυθμού και απολήγει στην κρίση της λογικής, η οποία κορυφώνεται με τις ποικιλόμορφες αναπαραστάσεις της τρέλας στη θεματική της ποίησης του ετεροδόξου μοντερνιστή. Το γλωσσικό παράδοξο στον Σκαρίμπα φαίνεται ότι έλκει την καταγωγή του από το ρομαντικό παραλήρημα. Η διατάραξη της γλώσσας αποτελεί μέσο δημιουργικής παρέμβασης και ρήξης με την παραδεδομένη τάξη και λογική· με όργανο τη γλωσσική μορφή ο αφηγητής του Σκαρίμπα ασκεί κριτική δημιουργώντας νέα, υπονομευτικά νοήματα. Η λεκτική ελευθερία, η αποδιοργάνωση του συντακτικού κώδικα, δίνει μια μοναδική εξουσία στον αφηγητή για να ξεδιπλώσει την 'κρίση του υποκειμένου'. Αυτή η ετερογένεια που παράγεται μέσα από τη διαδικασία της αποδόμησης στην ποιητική γλώσσα του Σκαρίμπα αναδεικνύεται με την αξιοποίηση των εργαλείων της σημειολογίας.

47. «Θαμνώδη ρήματα και φύλλα καταπράσινα της γλώσσας: Ο ανέσπερος Παπαδιαμάντης στην ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου», Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, *Νέα Ευθύνη* 48-49 (Ιανουάριος-Ιούνιος 2020) 18-30.

Η μελέτη συζητά την πολύπτυχη σχέση του επιγόνου με τον πρόγονο υπό το πρίσμα της διακειμενικότητας. Η διακειμενικότητα, η πρόσληψη παλαιότερων συγγραφέων του κανόνα από επιγόνους, η γένεση των προδρόμων, η ψυχολογική σχέση των υποκειμένων σε συνάρτηση με τη ρητορική σχέση των κειμένων είναι ζητήματα που απασχολούν διαχρονικά τη λογοτεχνική κριτική. Η σχέση του Κοσμόπουλου με τον Παπαδιαμάντη χρονολογείται παιδιόθεν. Στα ποιητικά του βιβλία ο Παπαδιαμάντης είναι διαρκώς παρών. Η ποιητικότητα του Παπαδιαμάντη που εκκινεί από την εκτίμηση του Μιλτιάδη Μαλακάση ότι ο Παπαδιαμάντης είναι ο μεγαλύτερος ποιητής μας αποτέλεσε μείζον θέμα της παπαδιαμαντικής κριτικής (Ελύτης, κ. εξ.). Στις σελίδες του Παπαδιαμάντη ο σταυρός και η Ανάσταση συμπορεύονται. Η ειδολογική μετάπλαση – επανεγγραφή – του έργου του Σκιαθίτη σε δύο κυρίως ποιητικές συνθέσεις του Δημήτρη Κοσμόπουλου (*Κρούσμα*, 2011 και *Κρυπτόλεξο. Για την νύχτα της 2ας*

προς 3^η Ιανουαρίου 1911, 2013) είναι το ζητούμενο της παρούσας μελέτης. Στην πρώτη ποιητική σύνθεση το ποιητικό υποκείμενο αφηγείται την ψυχική και σωματική συντριβή, τις συγκρούσεις, τα αδιέξοδα και τις ματαιώσεις της γενιάς του, συνθέτοντας ένα είδος εξομολόγησης στον Παπαδιαμάντη, σε επίπλαστη εκκλησιαστική γλώσσα. Στη δεύτερη ποιητική σύνθεση, ακριβώς 100 χρόνια μετά τον θάνατο του Παπαδιαμάντη, αφηγείται, μέσα από την ανάπλαση του λόγου του Παπαδιαμάντη, σε ομοτέχνους του. Συχνά αφηγείται στη μορφή του μετανεωτερικού σονέτου και της τερτοίνας, συνθέτοντας μια μελέτη θανάτου. Οι αναφορές στον Σκιαθίτη είναι διάσπαρτες σε όλο το έργο του Κοσμόπουλου, στο οποίο ενσωματώνει θραύσματα υμνογραφίας, λέξεις, *realia* και παρακειμενικό υλικό από το έργο του Παπαδιαμάντη. Η επανεγγραφή του Σκιαθίτη σ' ένα μεταμοντερνιστικό πλαίσιο διευρύνει το νόημα του έργου του. Τούτο επιτυγχάνεται δε με τη χρήση του ως προσωπείου του επιγόνου.

48. «Ευτοπία (:) και προσωπική μυθολογία. Διακαλλιτεχνική αφήγηση και ανακατασκευή της παράδοσης στο *Ες Ες Ες Ερ Ρωσία* του Ανδρέα Εμπειρικού». [Η μελέτη έχει υποβληθεί προς δημοσίευση στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Σύγκριση*: επισυνάπτεται βεβαίωση]. Επίσης, περιλαμβάνεται στο βιβλίο, *Η σχεδία του λόγου. Μελέτες για την κινητικότητα των λογοτεχνικών έργων*, Κ.2, αρ. 9].

Στόχο της μελέτης αποτελεί η ανίχνευση της ανακατασκευής της εικόνας της Ρωσίας, της συνομιλίας των τεχνών καθώς και της ανακατασκευής της παράδοσης στην προγραμματική ποιητική σύνθεση *Ες Ες Ες Ερ Ρωσία*. Το έργο γράφεται μετά το ταξίδι του Εμπειρικού στη Σοβιετική Ένωση, το 1962. Το εκτενές αυτό αφηγηματικό ποίημα αποτελεί εν πολλοίς ποιητική ανάπλαση του ταξιδιού. Οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, η λειτουργία της μνήμης, οι ιδεολογικές προεκτάσεις και η ρητορική της ουτοπίας έχουν ήδη απασχολήσει την κριτική. Η μελέτη ανιχνεύει τα σημεία, τα οποία δεν έχουν διερευνηθεί, αποδεικνύονται, ωστόσο, σημαντικά, καθώς αποτελούν συνεκτικούς πυρήνες και

γέφυρες ανάμεσα στα δύο κυρίως προγραμματικά του έργα, το 'Αμούρ - Αμούρ' και το εν λόγω ποίημα. Όπως στο 'Αμούρ - Αμούρ', όμοια και στο *Ες Ες Ες Ερ Ρωσία*, μυθοποιείται η ιθαγένεια, η ζωή συναντά την ποίηση και η ποίηση τη ζωή, ενώ παράλληλα εκτυλίσσονται όλοι οι αρχετυπικοί μύθοι της ποιητικής του Εμπειρικού: ο αρχαίος μύθος του Πανός που διατρέχει όλο του το έργο, αναβιωμένος και διωλισμένος από την ευρωπαϊκή και τη νεοελληνική λυρική παράδοση· ο μύθος της Άνδρου· η ουτοπία της επανάστασης· ο μεσσιανικός/εσχατολογικός μύθος της Ειρήνης. Ο μύθος της Ρωσίας, ένας από τους διαρκέστερους μύθους της ποιητικής του Εμπειρικού, η εύκρατη ζώνη των παιδικών χρόνων της Εδέμ και της εφηβείας στη Ρωσία επανέρχεται και σε τούτη την αφηγηματική σύνθεση χωρίς, ωστόσο, να απουσιάζει η καλοκρυμμένη δυσaréσκεια του αφηγητή για τη σοβιετική Ρωσία. Η ανίχνευση των διακειμενικών σχέσεων ανάμεσα στο εν λόγω ποίημα και σε άλλα συναφή έργα του Εμπειρικού (λ.χ., «Δεν λησμονώ ποτέ τον Λέοντα Τολστόι τον πρώτο δάσκαλό μου», «Το θέαμα του Μπογιατιού ως κινούμενου τοπίου»), ο ρητός ή υπόρρητος διάλογος με τους προγόνους, τον Τολστόι και άλλους ρώσους κλασικούς, τον πολιτικό Παλαμά, τον οραματιστή Σικελιανό, τὸν Εγγονόπουλο, τον Μπρετόν, οδηγούν στη διαπίστωση ότι σε τούτο το ώριμο έργο του Εμπειρικού ανακατασκευάζεται όχι μόνον η προσωπική μυθολογία μέσα από τό τολστοϊκό του παρελθόν, το οποίο ταυτίζεται με τα ουτοπικά οράματα της πρωτοπορίας αλλά και ο προσωπικός λογοτεχνικός του κανόνας (οι κρυπτικές δε αναφορές στους *Λύκους* του Παλαμά δείχνουν ότι ο μείζων λυρικός απόγονος διασώζει τον πολιτικό χαρακτήρα της ποίησης του προγόνου). Η εδεμική Ρωσία λειτουργεί και στην ποιητική τούτη σύνθεση, όπως και στο 'Αμούρ - Αμούρ', ως ο ουτοπικός χώρος που συνδέει τον έρωτα για την τέχνη με τον έρωτα για την επανάσταση, αλλά και με τον εσχατολογικό, μεσσιανικό μύθο της Ειρήνης - με μείζονα διακείμενα τα έργα *Πόλεμος και Ειρήνη* του Τολστόι και *Οι Λύκοι* του Παλαμά. Από την ερμηνευτική προσέγγιση αναδεικνύεται, επίσης, η σύνθετη και κρυπτική διακαλλιτεχνική ύφανση του έργου, η συνεργασία των τεχνών, καθώς η ποίηση συνομιλεί δραστικά με τον κινηματογράφο (κινηματογραφικές μεταπλάσεις του *Πόλεμος και Ειρήνη*), τη μουσική (*Ouverture 1812* του Τσαϊκόφσκι) και τη

ζωγραφική. Η εικόνα της Ρωσίας μυθοποιείται και προσλαμβάνεται στο εν λόγω έργο ως δεσπόζων καλλιτεχνικός μύθος καθώς στο *Ες-Ες-Ες-Ερ Ρωσσία* φαίνεται ακόμη πιο καθαρά ότι το θαύμα του ρωσικού πολιτισμού συμβάλλει στην αισθητική και την ιδεολογική διαμόρφωση του αφηγητή εξίσου και παράλληλα με τον γαλλικό υπερρεαλισμό.

49. «Το παίγνιο της σημασίας, η υβριδικότητα των μορφών και η συγχροδία των τεχνών στις Διαπραγματεύσεις του Σπύρου Βρεττού», αφιέρωμα του περιοδικού *Εμβόλιμον* στον Σπύρο Βρεττό [επισυνάπτεται βεβαίωση].

Αν η διακαής μέριμνα της μετανεωτερικής ποίησης είναι εν πολλοίς η γλωσσική αποτύπωση του ολισθαίνοντος ή του χαμένου νοήματος και η πολυπρισματικότερη αναπαράσταση του σημαίνοντος συχνά μέσω της δραστηριοποίησης του διαλόγου των τεχνών, που συλλαμβάνει νοσταλγικά το έργο τέχνης ως ενιαίο όλον, θα λέγαμε ότι η τελευταία ποιητική συλλογή του Σπύρου Βρεττού επαναθέτει δραστικά το ζήτημα της αποδόμησης του νοήματος συνομιλώντας, παράλληλα, με τη μείζονα ποιητική και καλλιτεχνική παράδοση. Στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων καθώς και της διακειμενικής συνομιλίας με την καβαφική κυρίως ποιητική, της αυτοδιακειμενικής συνομιλίας με όλα τα προηγούμενα ποιητικά βιβλία και της συναίρεσης των τεχνών στο τελευταίο σύνθετο ποιητικό εγχείρημα που προϋποθέτει την πρόσληψη όλης της προγενέστερης συγγραφικής του διαδρομής.

50. Τα 'ωραία κολίμπρια της Γραφής' και οι *Ιστορίες Μπονζάι*, ένα «ιστολόγιο για το μικρό διήγημα (blogspot.Πλανόδιον)», υπό δημοσίευση στον Τόμο Αφιέρωμα στον Ομότιμο Καθηγητή Χ.Λ. Καράογλου, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [επισυνάπτεται βεβαίωση].

Η γραφή, στις ποικίλες εκφάνσεις της, βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος του Γιάννη Πατίλη, ο οποίος εκτός από την ποικίλη δραστηριότητά του,

συγγραφική και εκδοτική, έχει διατυπώσει επανειλημμένως την προβληματική του και για την υλικότητά της, την τυπογραφική - οπτική εικόνα του λόγου, τόσο στον ποιητικό όσο και στον κριτικό του λόγο. Η συνεισφορά του Γιάννη Πατίλη στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική, σε ό,τι αφορά στη λειτουργία της στο πλαίσιο του περιοδικού τύπου, έχει αποτυπωθεί στην πολυσχιδή, εκδοτική του δραστηριότητα και την πολυετή ενασχόλησή του με το λογοτεχνικό έντυπο· αρχικά συμμετείχε ως γνωστόν στην έκδοση των περιοδικών *Δέντρο*, *Νήσος*, *Κριτική* και *Κείμενα*, ενώ στη συνέχεια αφιερώθηκε στην έκδοση του περιοδικού *Πλανόδιον*. Πριν ακόμη κλείσει ο κύκλος της έντυπης έκδοσης του μακρόβιου περιοδικού *Πλανόδιον* (1986-2012), ο Γιάννης Πατίλης και η εικαστικός - συγγραφέας Ηρώ Νικοπούλου δημιούργησαν το ιστολόγιο «*Ιστορίες μπονζάι, Η αισθητική του μικρού*». Ένα ιστολόγιο για το μικρό διήγημα από το λογοτεχνικό περιοδικό *Πλανόδιον*». Συμβατό με την εποχή της ψηφιακότητας, το ιστολόγιο φιλοξενεί αποκλειστικά μικροαφηγήσεις, είδος που ανθίζει ως digital born λογοτεχνία, ευνοημένο από τον μινιμαλισμό της φόρμας του. Η διαδικτυακή λογοτεχνία λειτουργεί εξ ορισμού ως δημόσιος λόγος, αλλά, συχνά η παρουσίασή της υπονομεύει την καλαισθησία ή και την ιδιαίτερη ταυτότητά της. Οι εκδότες του ιστολογίου *Ιστορίες Μπονζάι* δημιουργούν μια αισθητική, η οποία ανταποκρίνεται στην ψηφιακότητα, αλλά συγχρόνως και στην απαίτησή τους για καλαισθησία και εκτυπώνουν επιλεκτικά σε τόμους τα εν λόγω μικρά αφηγήματα. Η συγκρότηση της ύλης, η αποτύπωση της αισθητικής με τη συναίρεση των τεχνών, η επιλογή των γραμμάτων, η οποία ενίοτε αναπαράγει την τυπογραφική αισθητική του παλαιού καλού εντύπου, η ανάρτηση διαφημίσεων, η ηλεκτρονική διάδραση με τον αναγνώστη και τους συνεργάτες του ιστολογίου, είναι ορισμένα από τα ζητήματα που τίθενται συνοπτικά στην παρούσα μελέτη. Στόχος είναι η αδρομερής περιγραφή της ταυτότητας του ιστολογίου για το μικρό διήγημα (*Ιστορίες Μπονζάι: Η αισθητική του μικρού* από το λογοτεχνικό περιοδικό *Πλανόδιον*), όπως το συλλαμβάνουν ως αισθητικό και πολιτισμικό προϊόν οι εκδότες του, δίχως να υπεισέρχεται επί της ουσίας σε ζητήματα θεωρίας, τα οποία αφορούν στον οπτικό πολιτισμό ή σε ειδολογικά ζητήματα για τον χαρακτήρα της μικρομυθοπλασίας. Στο ηλεκτρονικό τούτο

περιοδικό διασταυρώνονται και διαλέγονται ποικίλες εκδοχές της μικροαφήγησης: το πεζό ποίημα, η λυρική πρόζα, το μικρό διήγημα, η παραβολή, ο μύθος, το παραμύθι, η μικρή ιστορική ή ανεκδοτολογική αφήγηση, κ.ο.κ.). Η ειδολογική προσέγγιση του εν λόγω αναρτημένου υλικού θα προϋπέθετε την ύπαρξη μιας συστηματικής διδακτορικής διατριβής για το εξελισσόμενο είδος της μικρομυθοπλασίας. Παρά τις θεωρητικές προσεγγίσεις για τη φύση του νέου είδους της μικροαφήγησης που φιλοξενούνται στο εν λόγω ιστολόγιο, στη στήλη «Για το διήγημα», το θέμα συνεχίζει να αποτελεί ζητούμενο της φιλολογικής έρευνας και σχετίζεται όχι μόνο με την αφηγηματολογική κριτική αλλά και με την κοινωνιολογική προσέγγιση της μικρομυθοπλασίας.

Κ.4. ΑΛΛΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ: ΜΙΚΡΟΤΕΡΑ ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «*Λέαινα της βιτρίνας* ή η συνέχεια μιας ποιητικής αυτοβιογραφίας», *Πόρφυρας*, τχ. 67-68 (1993-1994) 99.

Ετεροαναφορές

1. Δέσποινα Παπαστάθη, «Αθηνάς Παπαδάκη ζωή μελιμέλανη», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*.

2. «Κρίση και αποδόμηση των δραματικών κωδίκων στο θεατρικό έργο *Ορεστειάδα* του Χάρη Πλουμίδα», *Σύγκριση*, τχ. 11 (2000) 132-137.
3. Στέλιου Λύτρα, *Ιουλιέτα των Μάκιντος*, Θέατρο Σημείο, Αθήνα Δωδώνη/Ελληνικό θέατρο, 2000, σ. 27. [Άτιτλο κείμενο, εις μνήμην].
4. «Ο Θεοτόκης του Δάλλα», *Υλαντρον*, τχ. 2 (Μάιος 2002) 159-160.

Ετεροαναφορές

1. Θεοδόσης Πυλαρινός, «Κριτική σπουδή στον Κωνσταντίνο Θεοτόκη», *Πόρφυρας*, τχ. 106 (Γενάρης-Μάρτης 2003) 613.
5. «Η Περσεφόνη και το ρόδι» (για την ποιητική συλλογή της Αθηνάς Παπαδάκη, *Ο Θάνατος και η κόρη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2001), *Πόρφυρας*, τχ. 112 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2004) 304-307.

6. «Υδάτινη μήτρα. Το νερό: η τελευταία ποιητική συλλογή του Μανόλη Πρατικάκης», στο Θεοδόσης Πυλαρινός (επιμ.), *Μανόλης Πρατικάκης. Μελετήματα*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη Τράπεζας Αττικής, 2004, σ. 9-19.

Ετεροαναφορές

1. Θεοδόσης Πυλαρινός, *Η κριτική αξιολόγηση της ποίησης του Μανόλη Πρατικάκη*, Μελάρι, Αθήνα, 2006, σ. 58-66.
2. Ευριπίδης Γαργαντούδης, «Μανόλης Πρατικάκης, *Κιβωτός*, εκδ. Τυπωθήτω, Λάλον ύδωρ 2012, σσ. 98: 'Πιστός του οράματος μιας αναγεννητικής νέκυιας'», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*, 3. 2013 (υποσ. 3).
7. «Επιστολές Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου και Εμμ. & Αικ. Κριαρά», *Δελτίο του Εκπαιδευτηρίου «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος»*, τχ. 35 (Φθινόπωρο-Χειμώνας 2005) 29-31.
8. «Από τη διατοπική στη διαλογική αφήγηση ή η επινόηση του τόπου στο μεταίχμιο του είδους. Γιώργος Βέης, *Από το Τόκιο στο Χαρτούμ*, Αθήνα, Κέδρος, 2009», *Θέματα Λογοτεχνίας*, τχ. 44 (2010) 265-268.
9. «Σοφία Μαντουβάλου, *Χαρέμι ανδρών*, Καστανιώτης 2011», ηλεκτρονικό περιοδικό *ΝΤΟΥΕΝΤΕ*, τχ. 16 (Ιούνιος 2012), στήλη Βιβλίο.
10. «Γενεαλογώντας την ποίηση της Αθηνάς Παπαδάκη. Από την τροφή στην ανθρωποφαγία», ηλεκτρονικό περιοδικό *ΝΤΟΥΕΝΤΕ*, τχ. 17 (Ιούλιος 2012), στήλη Εξώστης.

Ετεροαναφορές

1. Κατερίνα Κωστίου, « 'Μ' όλο το μαύρο της ποιητής απάνω στα φτερά': Οι μαγικές εικόνες της Αθηνάς Παπαδάκη και η ποιητική της αντίστιξης», *Τα Ποιητικά* 20 (Δεκέμβριος 2015) 20.
2. Théodouli Alexiadou, « Les repas culpabilisés de la poésie grecque contemporaine », *Cahiers balkaniques* [En ligne], Hors-série | 2016, mis en ligne le 23 mars 2017, consulté le 09 novembre 2021. URL : <http://journals.openedition.org/ceb/7258>
3. Βαρβάρα Ρούσου, «Η ποιητική ταυτότητα της Αθηνάς Παπαδάκη», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*.
11. «Μάκης Τρικούκης, *Η ταπείνωση του θριαμβευτή*, Ελληνικά Γράμματα 2006», ηλεκτρονικό περιοδικό *ΝΤΟΥΕΝΤΕ*, τ.χ. 18 (Σεπτέμβριος 2012), στήλη Βιβλίο.

12. «Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα», ηλεκτρονικό περιοδικό *ΝΤΟΥΝΤΕ*, τχ. 20 (Νοέμβριος 2012), στήλη Βιβλίο.
13. «Με τον μίτο του μύθου ή το παιχνίδι με την κλεψύδρα. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Μεθεόρτιο ή Lyrica*. Ποίημα σε 33 μέρη, Καστανιώτης 2009», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης* (5 Απριλίου 2013).
14. «Αναγραμματισμένο σκοτάδι: κατοπτρισμός της μνήμης στη γραφή (Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Από το Μεθεόρτιο ή Lyrica*. Ποίημα σε 33 μέρη στο *Ονειρεύτηκα τη Γενονα*)», *Τα Ποιητικά*, τχ. 10 (Ιούνιος 2013) 15-18.

Ετεροαναφορές

1. Κατερίνα Κωστίου, «Ανατρεπτική σύσταση. Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Το διπλό δίγαμμα*, Κίχλη 2019», *Ποιητική* 24 (Φθινόπωρο-Χειμώνας 2019) 315.
15. «Γη και πάλλ», Θανάσης Χατζόπουλος (*Πρόσωπο με τη γη*, Αθήνα, εκδόσεις Γαβριηλίδης 2012), *Τα Ποιητικά*, τχ. 14 (Ιούνιος 2014) 10-11.
16. «Ο Β. Μιχαηλίδης αν είχε λόγια παιδεία δεν θα είχε αναδειχθεί μείζων ποιητής. Βασίλης Μιχαηλίδης, *Επιλεγμένα ποιήματα*, επιμέλεια Λευτέρης Παπαλεοντίου, εκδόσεις 'Μικροφιλολογικά', Λευκωσία 2013, 315 σελίδες», *Νέα Εποχή*, τχ. 321 (Φθινόπωρο 2014) 84-87.
17. «Η 'χάραξι' της οφειλής» (Σωτήρης Π. Βαρνάβας, *Χρεόγραφο*, σχέδια Χρόνης Μπότσογλου, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2013), *Νέα Εποχή*, τχ. 326 (2016) 79-81.
18. «Μιχάλης Γκανάς, *Γυναικών*, μικρές και πολύ μικρές ιστορίες, Μελάρι, 2010, 2015: Από τα 'ακαριαία' και τα 'μονόξυλα' στις μονοκοντυλιές», ηλεκτρονικό περιοδικό *roema.eu*, Ιανουάριος 2017 [αναρτήθηκε προσωρινά στο παλαιότερο τεύχος 22 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2015), λόγω αναβάθμισης της πλατφόρμας του περιοδικού].
19. «Η μελωδία του χρώματος», παρουσίαση της εικαστικής έκθεσης με προσωπογραφίες λογοτεχνών, Ωδές, της Κατερίνας Χατζή, *animart.eu* και Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Πατρών, Οργάνωση διημερίδας για τα 90 χρόνια από τις Δελφικές Εορτές, 17. 7. 2017.
20. «Η γραφή ως εστία ή το 'τετράδιο των αναλογισμών'», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*, Οκτώβριος 2017.

21. «Ο στοχαστικός λυρισμός του Κώστα Παπαγεωργίου στη συλλογή *Η λύπη των άλλων*», *Απόπλους*, τχ. 77-78 (Φθινόπωρο 2018) 104-106, 2018.
22. «Το άρρητο της ποίησης και οι μεταμορφώσεις του άλλου στη συλλογή *Ερήμωνε της Ζέφης Δαράκη*», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης* (Σεπτέμβριος 2018).

Ετεροαναφορές

1. Βαρθάρα Ρούσου, «Η υπαρξιακή ποίηση της Ζέφης Δαράκη», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης* (Οκτώβριος 2019)
23. «Μπαλάντα του βυθού», *μπλε*, Depôt Art Gallery, 2018.
24. Τάνθη μιλούν. "Το γλωσσάριο των ανθέων", *Fractal*, 19. 3. 2019.
25. «Η αλημεία του έρωτα και του πόνου μια επανεκτίμηση της ποίησης του Κωστή Παλαμά», ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*, 5. 4. 2019, 2019.
26. «Ποίηση γλωσσοκεντρική», *Fractal*, 8. 1. 2020, 2020 (Διαστάσεις του χωροχρόνου, Σωτήρης Π. Βαρνάβας, εικονογράφηση Χρόνης Μπότσογλου, εκδόσεις Γαβριηλίδης 2018).
27. «Δεινός του μαύρου και του μέτρου παίχτης. Το Θέριστρον ως 'μελέτη θανάτου' και ανασηματοδότηση της πολυτρόπου αρμονίας», *The Books' Journal*, τχ. 106 (2020) 90-91.

K.5. ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. «Έτος Παλαμά: ένας πιο ψύχραιμος απολογισμός», *Η Καθημερινή*, 5. 4. 1994. (Απάντηση στο άρθρο της Βενετίας Αποστολίδου, «Έτος Παλαμά: μια χαμένη ευκαιρία», *Η Καθημερινή*, 22. 3. 1994).
2. «Τα πεζά ποιήματα του Παλαμά: Ένα ποιητικό είδος λανθάνον, στο εκτενέστατο έργο του», «Ο Παλαμάς και το πεζόμορφο ποίημα: Μια λανθάνουσα θεωρία για την ποίηση χωρίς στίχο», *Η Καθημερινή*, 7. 6. 1994 και 14. 6. 1994.

1. Sophia Voulgari, *Between and beyond genres. The Poetic Prose of Andreas Embirikos*, E. Ch. Gonatas and Nanos Valaoritis (c. 1940-1967), Διδακτορική Διατριβή, King's College London, University of London, 1996, σ. 50, 71-73, 323.

2. Αγορή Γκρέκου, *Η καθαρή ποίηση στην Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη, 1833-1933*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000, σ. 292.

3. «Ένα άγνωστο διήγημα του Πλάτωνος Ροδοκανάκη: Από τον αισθητισμό στον ρεαλισμό», *Το Βήμα*, 12. 3. 1995.
4. «Τα ‘αποσιωπημένα’ πεζά ποιήματα», *Η Καθημερινή*. Αφιέρωμα: Κωνσταντίνος Καβάφης, 11. 1. 1998.
5. «Η αθέατη ποιητική πλευρά των πραγμάτων: Τα δύο νέα βιβλία του Θανάση Χατζόπουλου “Ωσεί παρόν” και “Ρήματα για το ρόδο”», *Η Καθημερινή*, 14. 7. 1998.
6. «Πολυφωνικό καρνωτακικό λεύκωμα» (για το Θανάση Χατζόπουλος (επιμ.) *Ημερολόγιο 2002*, Κ. Γ. Καρνωτάκης, Χαλκίδα, Διάμετρος. Συγγραφείς μέσα στο χρόνο, 2001), *Η Καθημερινή*, 1. 1. 2002.
7. «Το περίλυπο ρίγος της γραφής». Ζέφη Δαράκη, *Το χαμένο ποίημα*, Νεφέλη 2018, *Αυγή/Αναγνώσεις*, 10. 3. 2019.

Κ.6. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Άννα Κατσιγιάννη (εισαγωγή-μετάφραση), Giuseppe Ugaretti, «Ανία», «Το θαμμένο λιμάνι», «Αιώνιο», «Απόψε», «Καταδίκη», «Βραδιάζει», «Μια άλλη νύχτα», «Αγρύπνια» *Η Λέξη* 13 (Μάρτιος-Απρίλιος 1982) 204-206.

Ετεροαναφορές

1. Μάρω Παπαδημητρίου, «Μεταφράζεται η ποίηση;», *Poeticanet* 41 (Σεπτέμβριος 2021).

Κ.7. ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

«Πλάτων Ροδοκανάκης», σενάριο για την τηλεοπτική εκπομπή «Εποχές και συγγραφείς». Σκηνοθεσία: Τάσος Ψαρράς. Πρώτη μετάδοση: ET 1, 21. 1. 2001.

Κ.8. ΑΛΛΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1992-1996:** Επιμέλεια εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μεγάρου Μουσικής για την Αθήνα και την επαρχία.
- 1995-1999:** Επιμέλεια κειμένων, διορθώσεις και βιβλιογραφική ενοποίηση του επιστημονικού τόμου *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιστημονικός υπεύθυνος: Μ. Ζ. Κοπιδάκης, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1999.

Κ.9. ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ

1. *Μούσα πεζόμορφη*. Ανθολογία νεοελληνικής πεζόμορφης ποίησης, Εισαγωγή-Ανθολόγηση.

Στόχο της παρούσας περιόδου αποτελεί η συγκρότηση μιας ανθολογίας του νεοελληνικού πεζού ποιήματος, αφού η νεοελληνική φιλολογία είναι μία από τις ελάχιστες που δεν διαθέτει αυτοτελή ανθολογία πεζόμορφης ποίησης. Η ανθολόγηση γίνεται με κριτήρια όχι μόνον αισθητικά, αλλά και ιστορικά, με στόχο δηλαδή την αναπαράσταση μέσω κειμένων της εξέλιξης του είδους, των αισθητικών και ιδεολογικών ζυμώσεων της εποχής, αλλά και με στόχο την ανάδειξη της διακειμενικής θεματικής του πεζόμορφου ποιήματος.

2. Συγγραφή κεφαλαίου για το νεοελληνικό «ποίημα σε πεζό» για το συλλογικό έργο *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, με επιστημονική επιμέλεια του Καθηγητή Δημήτρη Αγγελάτου, που θα εκδοθεί από τις εκδόσεις Gutenberg.

3. Επιμέλεια Πρακτικών Ζ' Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας στην Ελλάδα, *Μύθος/μύθοι στη λογοτεχνία*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2022.

4.Επιμέλεια Πρακτικών Συνεδρίου *Ο Αίγαγρος και ο Φοίνιξ. Διακαλλιτεχνικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις στο έργο του Ανδρέα Εμπειρικού και του Νίκου Εγγονόπουλου*, Περιοδικό *Χάρτης*, 2023.

5. Έκδοση *Ποιητικών Απάντων Θανάση Κωσταβάρα*, ΕΑΤΤ, 2023.

(Ο γιος του ποιητή Κωνσταντίνος Κωσταβάρας μου παρέδωσε το αρχείο του ποιητή, το 2012. Έκτοτε συστηματοποίησα το υλικό και έκανα δύο διορθώσεις των 1000 περίπου ποιημάτων που περιλαμβάνονται στην έκδοση, την οποία είχε αναλάβει ο εκλιπών εκδότης Σάμης Γαβριηλίδης. Η βιβλιοθήκη και το αρχείο του Θανάση Κωσταβάρα, έπειτα από δική μου πρόταση, δωρήθηκαν στο Πανεπιστήμιο Πατρών και η τελική μορφή της έκδοσης θα υλοποιηθεί με τη συνεργασία της Καθηγήτριας – Διευθύντριας του Εργαστηρίου Αρχειακών Τεκμηρίου και Τύπου, Αικατερίνης Κωστίου, στο ΕΑΤΤ).